

מסכת מגילה

רב אמר צדיק לאמר ארוד המן ארודים בניו.
אמי' ד' פינהס צדיק לומר חדבונה זכור לטוב.
(מגילה פ"ג ה"ז)

תוכן העניינים:

פירוש 'אור שמחה'

'השוואות הבבלי והירושלמי'

16 'הלכות ומנהגים' שנלמדו מ- 16 תיבות אלו

38 עניינים שנדונים בספר ה'מפתח'

מאות חידושים מדאשונים ואחרונים
ב'אוצר מפרשי הירושלמי'

ניתן לכבוד חג הפורים שנת תשע"ט
לקיום מצוות שמחת פורים בהידוד

לְיַהֲדִים הָיְתָה אֹרְחָה וְשִׂמְחָה וְשִׁשְׁן וְיִקְרָד: (אסתר ה, טז)

אורחה זו תודרה (מגילה טז ב)

"והיה לעת ערב יהיה אוד" (זכריה יד, ז).

"והאוד זה התלמוד ירושלמי דנהיד נהורא דאורייתא" (זוהר חדש כ"ב איכה נו, ב).

הירושלמי הפך לנחלת הכלל

לפני 40 שנה, כשפסקו בשמים שהגיעה עת גאולתו של התלמוד הירושלמי (כדברי האדמו"ר מבוהוש זצוק"ל) למדו אותו רק כמה עשרות בודדות, ואילו כיום אלפי לומדים פותחים מדי יום את הירושלמי והוגים בו. זכה דורינו!

קהילות ועדות מצטרפות למעגל הלומדים הגודל. ישיבות וכוללים לומדים את הירושלמי בסדר היום שלהם, תלמידי חכמים מופלגים ובעלי בתים ואנשי עמל לומדים אמרוותיו. על פני העולם כולו נפתחים שיעורים, ומגידים ורבנים כובשים את לב הקהל בדבריו, "קול הלשון" ו"קול הדף" מייחדים לו מקום, והשיעורים מושמעים ב-3 לשונות.

מסכת מגילה כרך ג' ד'

הודות לטוב ליבו ולנדבת רוחו של ידיד המכון מוה"ר חיים יודא יצחק לעפקאוויטש שליט"א, כותבים במכון פירושים ומלקטים ראשונים ואחרונים לגמדות אלו, לתועלת לומדי התורה.

לכבוד חג הפורים מוציא המכון 2 מימדות מתוך ירושלמי מגילה מהדורת 'אוד שמחה', מימדות אלו כוללים הרבה מדורים ללומדים ולמעיינים.

את השפע והעושר התורני של ספרי המכון ניתן לדמות לדרך מהירה המיועדת למעבר מאות אלפים שיעברו בה בעתיד, גם אם עכשיו משתמשים בה רק אלפים. במכון מכינים את הירושלמי לימים שיבואו, דואגים למאות האלפים שיוצטפו בהמשך ללימוד, וגם עבורם בונים ומשכללים את הירושלמי העתידי. בספרים אלו ילמדו רבים, קובעי עיתים לתורה ימצאו בהם כדי צורכם, תלמידי חכמים יוכלו לעיין ולהעמיק.

העיסוק בתורת ארץ ישראל מחזק את התפלה ואת הציפייה שתתגשם בנז הבקשה "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" במהרה בימינו אמן.

מכון דרכי שמחה, ערד

יהודה איזרעאל
ראש מערכת שיעורי תורה

ישראל צישינסקי
מנהל ועורך אחראי

א) מסכת סופרים פרק יד הלכה א
 בראשית רבה פ' מט א
 אסתר רבה פ' יט
 מדרש שמואל פ' א ז
 ילקוט שמעוני וילק' רמז פז
 ד"ה ומתקן שרה
 ילקוט שמעוני משלי רמז
 תתקמו ד"ה זכר לדיק
 לזכרה
 ועי' מגילה ז ז

מקורות

רב ע"פ המבואר בכר"ר מט
 א: (הובא בבבאוריים אות ב)

הלכות שמקורן בירושלמי

א. רב אמר, צריך לאמר ארור המן אוריים בניו. אמר ר' פינחס, צריך לומר חרבונה זכור לטוב. מכאן קריאת המגילה אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרן ברוכה אסתר, אוריים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, וגם חרבונה זכור לטוב. (טור (או"ח תר"צ סעיף טו), גירסתו ערוך (שם), וכן היא גירסתם בירושלמי) [באוצר 9-2]

ב. מכאן שגם בבוקר יש לומר שושנת יעקב. (ערוך השלחן או"ח סי' תרצב ס"ה) [באוצר 26-1]

ג. מנהג ערפת לומר אוריים בניו, וכניסת הירושלמי. (ספר המנהגי הלכות מגילה סימן י"ז) [באוצר 10-3]

ד. מכן שזו היא מובא בפרק זה העוסק בהלכות המגילה ולפני הלכות הברכה, מבואר שאומרים זאת מיד לאחר הקריאה לפי הברכה. (שו"ת משנה שכיח ח"ב או"ח סי' רכ"ח ור"כ"ח) ודלא כמנהגנו שאומרים זאת לאחר הברכה, ורובנו להוכיח כך גם לדעת הטור והשו"ע שמביאים זאת בסימן תר"צ ולא בסימן תרצ"ב המדבר בענין הברכות. [באוצר 13-2]

ה. כשהיו מזכירין מרדכי היו אומרים ברוך, וכשהיו מזכירין המן היו אומרים ארור. (נמוקי יוסף זב ד"ה ב"ן) [באוצר 11-1]

ו. יש לומר בתיבת 'מרדכי' הראשונה במגילה 'ברוך מרדכי', ותיבת 'המן' הראשונה 'ארור המן'. (יערות דבש ח"א דרוש ז', לפי גירסתו בירושלמי) [באוצר 20-2]

ז. מכאן מקור דברי הלבוש (או"ח סי' תר"צ

רב אמר, צריך לאמר ארור המן ארורים בניו. לאחר קריאת המגילה שנוכר בה מפלת המן ובניו, צריך לומר ארור המן ארורים בניו.

לפי שהמזכיר שמותיהם של רשעים צריך לקללם, שנאמר (משלי י ז) וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקַב: אָמַר ר' פִּינְחָס, צָרִיךְ

א כך היא הסכמת רוב המפרשים [במפתח 5-2].

ויש שפירשו שצריך לומר כך בכל פעם שמזכירים המן בקריאת המגילה [וכפי שמשמע מלשון המדרש (הובא לקמן): 'רב כי הוי מטי להמן בפורים']. וביארו למה אין בכך משום הפסק. [ולדבריהם גם בהזכרת חרבונה בקריאת המגילה צריך לומר 'זכור לטוב'] [באוצר 4-12].

יש שפירשו שצריך לומר כך ביום הפורים ולא דווקא בקריאת המגילה. וראה בהרחבה בספר המפתח. ב ראה לשון המדרש (בראשית רבה מט א): ר' יצחק פתח, זכר צדיק בברכה ושם רשעים ירקב (משלי י ז), אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מה טעמיה זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מה טעמיה ושם רשעים ירקב וכו'. רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב, אמר ר' פנחס חרבונה זכור לטוב.

מסמיכות המימרות נראה שגם אמירת 'חרבונה זכור לטוב' נדרשת מאותו פסוק שהוזכר שם 'זָכַר צְדִיק לְבָרְכָהּ וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקַב', שמשם למדים עניין הזכרת מעשה צדקות. וכן כתב אבודרהם (פורים ד"ה ואמרינן בירושלמי) [באוצר 9-2].

// ראה ספר המפתח [7-4] שיש שהקשו שהרי חרבונה רשע היה, ומבואר בגמרא (מגילה טז א) שאף הוא היה באותה עצה עם המן ומשום כך ידע מעשיית העץ וידע שגובהו חמישים אמה, ורק כשראה את תחילת מפלת המן ופחד שייתפס עמו נהפך להעיד נגדו (מהרש"א ח"א שם), אם כן למה צריך להזכירו לטוב. יש שפירשו שמכל מקום מאחר שעל ידו גלגל הקב"ה את מפלת המן ועל ידי כך הייתה הצלה גדולה כל כך של כלל ישראל, מחויבים אנחנו לזכרו לטוב [באוצר 32-2].

ויש שפירשו שר' פינחס נחלק על דרשת חז"ל במסכת מגילה, וסבר שלא היה באותה עצה עם המן ולא היה רשע [באוצר 35-2]. ויש שפירשו על פי מאמר חז"ל (אסתר רבה י ט) שאליהו הנביא נראה לאחשוורוש בדמות חרבונה, וכיון שאליהו נראה בדמותו צריך לחלוק לו כבוד, וכעין מה שמובא בגמרא (ירושלמי כלאים פי"ט ה"ג) אצל רבי חייא שחלק לו רבי כבוד כיוון שאליהו נראה בדמותו [באוצר 34-2].

ולפי זה מובן מפני מה מזכירים לטובה את חרבונה ולא את אחשוורוש שהוא ציווה לתלות את המן ולהרוג את שונאי היהודים.

וביארזו לפי זה הלשון שאנו אומרים 'וגם חרבונה' (ויש מהראשונים שהעתיקו כך בשם הירושלמי), היינו גם חרבונה עצמו, מלבד אליהו שנראה בדמותו [וראה עוד ספר המפתח בזה, ובשאר השינויים שבין מנהגנו למה שנוכר כאן בירושלמי].

[וניפה מראה פירש שאת מרדכי ואסתר פשוט הוא שיזכירם לטובה, אלא אפילו את חרבונה צריך להזכיר לטובה [באוצר 36-2]. ויש מי שהוסיף, שאפילו חרבונה שלא התכוון להציל את ישראל אלא שיהרג המן, גם כן צריך להזכירו לטובה].

הקורא עומד פרק שלישי מגילה

הלכה ז

א) רב אמר צריך לאמר ארור המן ארורים בניו. אמר ר' פינחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב.ב.

ביאורים

[בבילנא דף כז.]

לומר חרבונה זכור לטוב. לפי שמחמתו נתלה המן, כפי שנאמר (אסתר ז, ט) וַיֹּאמֶר חַרְבוּנָה אֶחָד מִן הַפָּרְסִים לְפָנַי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה הֶמֶן לְמַרְדֳּכִי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עִמָּד בְּבֵית הֶמֶן גְּבַהַת חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תִּלְהוּ עֲלָיו:

אמנם יש שהקשו שאין הנידון דומה לראיה, שהרי רבי חייא היה אדם גדול ואף בלא שהיה אליהו נראה בדמותו היה רבי חולק לו כבוד. ועוד, הרי כאן היה מוכרח אליהו לבוא בדמות אחד מסריסי המלך כדי שישמעו דבריו למלך, ואין זה מורה על מעלתו של חרבונה.

ויש שפירשו לדרך זו, שבאומרנו 'חרבונה זכור לטוב' כוונתנו על אליהו עצמו [באוצר 36-2].

וכפירושם משמע קצת מלשון המדרש (אסתר רבה י ט): והמלך קם בחמתו ממשטה היין אל גינת הביתו, מה עשה מיכאל המלאך התחיל מקצץ את הנטיעות לפניו והוסיף חמה על חמתו, ושב אל משתה היין והמן עמד לבקש על נפשו, מה עשה מיכאל דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך, ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו, מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דאמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב.

ויש שהוסיפו שלפי זה מדוקדק הלשון 'זכור לטוב' דווקא, משום שלשון זו שכיחה בחז"ל על אליהו הנביא (ראה במשנה סוף מסכת סוטה, ברכות ג א, ירושלמי תרומות פ"א ה"ד ופ"ח ה"ד ושקלים פ"ג ה"ג, ועוד). וביארזו לפי זה הלשון שאנו אומרים 'וגם', היינו וגם אותו חרבונה שמוזכר במגילה, הוא ה'זכור לטוב', כלומר הוא אליהו שכינויו הוא 'זכור לטוב' [באוצר 32-2].

ונפקא מינא לדינא בין היתרוצים, האם כשמזכירים טובה גדולה שעשה גוי לישראל צריך להזכיר זכרונו לטובה.

ומלשון ספר חסידים [באוצר 39-3] נראה שמאחר שחרבונה חזר בו ברגע אחרון והציל את ישראל, נעשה כצדיק בכך ומשום כך כשמזכירים את פעלו הטוב מוסיפים לומר 'זכור לטוב'. וזה לשונו (סימן תשמז): ואשר אמרו על חרבונא זכור לטוב, לפי שאם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גוים, כגון אותו פלוני עשה לישראל אותה טובה, יאמר זכרונו לברכה. [ולדברי ספר חסידים עולה, שמדברי הירושלמי כאן מקור לאותם שנהגו לומר ז"ל או זצ"ל בהזכרת שמות גדולי ישראל גם כשהם עדיין חיים (ראה שו"ת חוות יאיר סי' עא ומרהש"א ח"א קידושין לא ב ד"ה מכאן ואילך), וכן שהחיוב להזכיר זיכרונו לטובה הוא רק כשמדברים בשבחם ולא בהזכרת שמותם בלבד] [באוצר 44-3].

וראה עוד ביאורים נוספים באמירה זו על פי קבלה [באוצר 44-3]. // יש מי שביאר בלשון 'זכור לטוב' ולא 'ברוך יהיה' וכדומה, שהכוונה למה שנוכר בפירוש במגילה, והיינו מה שהלשין על המן. אבל מה שהיה מתחילתו בעצתו של המן ורשעותו, דבר זה לא נזכר בפירוש אלא קבלת חז"ל היא [באוצר 36-4]. ויש שפירשו שמשום שהיה רשע והיה בעצה אחת עם המן וגם לבסוף לא התכוון להציל את ישראל לפיכך אין לברכו ורק מזכירים פעלו לטובה [באוצר 35-3], ומשום כך גם אין אומרים 'זכור לטוב' בלשון עתיד. וראה גם חתם סופר מגילה ז ב מה שכתב בזה [באוצר 36-4].

השוואות הבבלי

עצתו מיד ברה. ובאסתר רבה (י, ט): אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה, ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דא"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב וכו'. שיטת רבי פנחס בירושלמי כדבריו במדרש, שאליהו נדמה לחרבונה, ולכן מצריך לומר על חרבונה זכור לטוב, ושיטת הבבלי שחרבונה בעצמו סיפר לאחשוורוש על העץ שהכין למרדכי, ולא עשה זאת מפני שרצה להציל את מרדכי, אלא כדי להציל את עצמו מעונש על מה שיעץ להמן לעשות את העץ, ולפ"ז אין לומר עליו זכור לטוב. (ראש יוסף סי' תרצ ד"ה צריך שיאמר, וראה עוד באוצר מפרשי הירושלמי [1-35]).

עין משפט נר מצוה

א א טושו"ע או"ח סי' מכן סעיף עז:

הלכות שמקורן בירושלמי

סע' יז) שכשקוראים המן במגילה יש לומר שם רשעים ירקב. (בלבוש לא מביא מהיכן, ובמ"א מביאו ממדרש, ובספר בקוראי שמו הסניך לזה גם דברי הירושלמי) [באוצר 17-1]

ח. למנהג שאומרים בשעת קריאת המגילה, יאמרו כך רק השומעים ולא הבעל קורא. (מדרש אליהו בבבאורי הירושלמי שבסוף הספר) [באוצר 11-2]

ט. אין לומר זאת בשעת קריאת המגילה משום שמבלבל דעת השומעים, אולם לאלו שמנהגם לומר עשרת בני המן קהל וחזן, יאמר אז ארור המן וארורים בניו. (אור דוד ל" דוד מייזל אסתר ב) [באוצר 12-3]

י. מכאן מקור המנהג הלכות כשמזכירים שם המן, בשביל התינוקות שלא יודעים לומר שר"י. (אוצר כל מנהגי ישוון סימן נ' אות ג) [באוצר 26-1]

יא. אומרים זאת בשעת הסעודה. (המדות או"ח סי' תר"צ) [באוצר 11-2]

יב. וגם חרבונה זכור לטוב. מכאן מקור לדברי האליהו רב (סי' תרצ"א) לכתוב חרבונה השני במגילה בה"א. (כללי תורה מגילת אסתר) [באוצר 41-1]

יג. מכאן ששמזכירים שם רשע שעשה טובה לכל ישראל מברכים אותו. (ראה בגי' יו"ט או"ח סימן כ"ט) [באוצר 31-3]

יד. מדברי הירושלמי מבואר שמותר להזכיר גוי לטובה, ולכן אפשר להנציח בביהכ"ס שם חייל דרוזי. (שו"ת עטרת פז ח"א כרך ג אה"ע סי' ה) [באוצר 38-1]

טו. מכאן שמותר לומר קדיש אחרי נכרית שהצילה נפשות מישראל. (שו"ת מומעמקים - ח"ג סי' ח ד"ה ולפי') [באוצר 40-1]

טז. מכאן שראוי לגר לומר קדיש על אביו ואמו שהביאוהו לעוה"ז. (שו"ת יהודה דעת ח"ו סי' ס"ד וז"ל) [באוצר 40-1]

- בבבלי (גיטין נז): שמבני בניו למדו תורה בבני ברק, ובטעם הדבר שרב לא חשב לזה, וטעמים נוספים ומו"מ בזה. **מפתח** 6-3 / **אוצר** 27-1
20. מדוע מקללים את המן [גם לדעות שאין אומרים 'ארורים בניו'], הרי מבני בניו למדו תורה בבני ברק, ומילת 'ארור' נסובה גם על בניו כמו שמצינו ב'ארור כנען'.
..... **מפתח** 6-3 / **אוצר** 28-1
21. יש שגרס 'ארורים בניו', וביאר שהכוונה שזה משפט אחד ארוך שהיה אומר אותו כשהגיע להמן במגילה לאחר שנתלו בניו. **מפתח** 6-3 / **אוצר** 28-1
22. מקללים גם את בניו, לרמז שלכל אחד מהרשעים יש דרך רשע בפני עצמה.
..... **מפתח** 6-3 / **אוצר** 28-1

א"ר פנחס, צריך לומר חרבוה זכור לטוב.

23. יש שגרס את דברי רב פנחס לפני דברי רב. **מפתח** 6-3 / **אוצר** 28-2
24. יש שכתב רמז במה שהאמורא ששמו רב פנחס דרש בזכות חרבוה, ש'חרבוה' בגימטריה 'פנחס אליהו' עם הכולל. **מפתח** 6-3 / **אוצר** 28-2
25. יש שפירש שצריך לומר זאת כשמגיעים למילים 'ויאמר חרבוה' במגילה [וראה לעיל ד"ה (נחלקו) לענין אמירת 'ארור המן']]. **מפתח** 7-1 / **אוצר** 28-3
26. לפי הגרסא 'וגם חרבוה זכור לטוב', ביאור הטעם שאומרים 'גם'.
..... **מפתח** 7-1 / **אוצר** 28-3
27. מדוע מזכירים אותו לטובה הרי היה אחד מסריסי המלך, והיה באותה עצה, ולא נתכוון לטובת היהודים אלא לטובת עצמו, כמבואר בבבלי (טז).
..... **מפתח** 7-1 / **אוצר** 31-2
28. יש שכתב שחרבוה שאומרים עליו זכור לטוב שמו מסתיים בה"א, ועליו אמרו במדרש שהוא אליהו הנביא, ואינו חרבוה שהיה באותה עצה הנזכר בבבלי ששמו מסתיים באל"ף. **מפתח** 7-2 / **אוצר** 35-2
29. יש שכתב שהזכירו את חרבוה לטובה, מחמת השישועה חייבת לבוא מתוך הרשע כדי שיהיה ניכר הנס, ולכן הישועה הגיעה דרכו. **מפתח** 7-2 / **אוצר** 35-2
30. טעם שאין אומרים על חרבוה אלא 'זכור לטוב', ולא אומרים 'ברוך חרבוה' כשם שאומרים 'ברוך מרדכי'. **מפתח** 7-3 / **אוצר** 35-3
31. יש שפירשו שמזכירים את חרבוה לטובה מחמת שזה היה אליהו זכור לטוב [כמבואר במדרש (אסת"ר י ט)] ומזכירים לטובה את אליהו, ויש שפירשו שמזכירים את חרבוה עצמו לטובה מחמת שאליהו נראה בדמותו. **מפתח** 7-3 / **אוצר** 36-2
32. טעם שאומרים 'זכור לטוב' בלשון עבר, ולא אומרים 'זכור לטוב' בלשון עתיד.
..... **מפתח** 8-1 / **אוצר** 39-2
33. מכאן שמן שמותר להזכיר לטובה גויים שעשו טובה לישראל, וכן שמותר לומר קדיש על גוי שעשה טובה לישראל. **מפתח** 8-1 / **אוצר** 39-2
34. מכאן שיש להזכיר לטובה אפילו מישהו שעשה דבר לצורך עצמו. **מפתח** 8-2 / **אוצר** 39-2
35. לימוד מכאן שיהודי שיצא ממנו דבר טוב אפילו אם לא נתכוון לטובה ודאי 'זכור לטוב'. **מפתח** 8-2 / **אוצר** 40-2
36. יש שכתב שאומרים כן כדי להדגיש שאין השמחה שלימה מאחר שגם לחרבוה שהיה רשע, היה חלק בישועה. **מפתח** 8-2 / **אוצר** 40-3
37. טעם הדבר שכאן נכתב 'חרבוה' עם אות ה"א בסוף, ובתחילת המגילה [וכן בבבלי (טז)] עם אל"ף בסוף. **מפתח** 8-2 / **אוצר** 40-3
38. כשמדברים בשבחו של צדיק אומרים 'זכור לטוב' וכמו שנלמד מחרבוה, אבל כשאומרים דבר הלכה אין צריך לומר 'זכור לטוב' כי הוא מוזכר לטובה בדבר ההלכה שאומרים בשמו. **מפתח** 8-3 / **אוצר** 41-3

פרק שלישי הלכה ז, דף א, א [כו.].

רב אמר, צריך לאמר ארור המן וכו'.

1. גירסאות בדברי הירושלמי, והשוואת הדברים למבואר במסכת סופרים (פי"ד ה"ו) ובמדרש (בראשית רבה מט א) ולנוסח שאנו אומרים היום לאחר קריאת המגילה.
..... **מפתח** 5-1 / **אוצר** 9-1
2. נחלקו המפרשים מתי לומר ארור המן וכו', האם כל פעם שמזכיר שמו של המן [וכדמשמע במדרש (בראשית רבה מט א)], או בקריאת המגילה בפעם הראשונה שמזכיר את שמו, או בפסוקים שנזכר שמו לאחר מותו, וכמבואר בסמוך לענין נבוכדנצר שרק כשהזכירו לאחר מיתתו קיללו, או לאחר קריאת המגילה [וכמשמעות הדברים במסכת סופרים (פי"ד ה"ו)], וביאורים נוספים ומו"מ בזה, והאם נחשב להפסק לאומרו בקריאת המגילה. **מפתח** 5-1 / **אוצר** 10-3
3. לפי הדעה שיש לומר 'ארור המן' בתוך קריאת המגילה, יש מי שכתב שרק השומעים אומרים זאת ולא הקורא. **מפתח** 5-1 / **אוצר** 17-2
4. לפי הדעה שאומרים 'ארור המן' אחר קריאת המגילה, יש שהקשו מדוע אומרים זאת אחר הברכה של 'הרב את ריבנו' הרי יש להסמיכו לקריאת המגילה. **מפתח** 5-3 / **אוצר** 17-2
5. השוואת דברי הירושלמי לדברי הבבלי (ז): 'מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי', והאם הכוונה עד שלא ידע לומר את המוזכר בירושלמי כאן, וביאור דברי התוספות (שם ד"ה דלא) שהביאו על הגמרא הנ"ל את דברי הירושלמי הללו. **מפתח** 5-3 / **אוצר** 17-2
6. מגירסת הראשונים הנ"ל 'ארורים כל הרשעים' וכו', מבואר שזה תפילה, ואינו חזרה על סיפור המגילה. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 20-3
7. הטעם שצריך לומר כן, הוא על פי המדרש (בראשית פרשה מט) שכל מי שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 20-3
8. יש שכתב שבגלל שהמן עשה מעשה נחש, לכן אומרים עליו לשון 'ארור' שהוא לשון הקללה שהתקלל בה הנחש. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 20-3
9. הוכחה מדברי הירושלמי כאן שאין ענין לאומרו ג' פעמים ושלא כדברי חמדת ימים (הלוי, ח"ב פ"ג קריאת המגילה אות פב). **מפתח** 6-1 / **אוצר** 20-3
10. יש מי שדייק מלשון הירושלמי 'צריך' שיש חיוב לומר כן, ומדברי הבבלי (ז): שחייב להשתכר עד דלא ידע, הוכיח שאינו חיוב אלא מנהג. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 21-1
11. טעם שתיקנו לומר 'ארור המן' בשונה מחנוכה. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 21-1
12. ביאור המשמעות במה שאומרים 'ארור המן' אף שהוא כבר מת. **מפתח** 6-1 / **אוצר** 21-2
13. יש שכתב שהטעם שהבבלי לא הזכיר אמירת ארור המן, מחמת שזה היה שגור בפיהם, ולא היה צריך לכותבו. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 23-1
14. דין זה אינו לעיכובא. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 23-1
15. טעם שמקדימים ארור המן לברוך מרדכי. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 23-2
16. מכאן מקור למנהג ההכאה בשעה שמזכירים המן במגילה. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 25-3
17. לקיים את דברי הירושלמי, נוהגים לומר אחר קריאת המגילה בבוקר שושנת יעקב, אף שאין אומרים אשר הניא. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 26-1
18. ביאורים עפ"י דרוש במה שאומרים 'ארור המן ברוך מרדכי'. **מפתח** 6-2 / **אוצר** 26-1

ארורים בניו.

19. יש שפירשו טעם הדבר שלא נוהגים היום לומר 'ארורים בניו', מפני שמבואר

פרק שלישי

הלכה ז

דף א, א [בוילנא דף כז.]

רב אמר, צריך לאמר ארור המן וכו'.

גרסאות בדברי הירושלמי, והשוואת הדברים למבואר במסכת סופרים (פי"ד ה"ו) ובמדרש (בראשית רבה מט א) ולנוסח שאנו אומרים היום לאחר קריאת המגילה.

תוספות - ז ב ד"ה דלא {9-1}.

(ועי' רש"ש - שם ד"ה דלא {9-1}.

ומהר"צ חיות - בתוס' שם {9-1}.

אשכול - הל' חנוכה ופורים סי' ט {9-1}.

(ועי' נחל אשכול - שם אות יז {9-1}.

עיטור - ח"ב הל' מגילה סוד"ה במה (עמ' 226) {9-1}.

ראבי"ה (מהדו' דבליצקי) - ח"ב סי' תקסד {9-2}.

רבינו יהודה אלמנדרי - שם {9-2}.

מאירי - שם ד"ה חייב >הובא להלן ד"ה השוואת< {17-2}.

רא"ש - פ"א סי' ח {9-2}.

תוס' הרא"ש - שם ד"ה בין <כעין דבריו ברא"ש>. תניא רבתי - ענין מגילה ד"ה בפורים וד"ה ירושלמי {9-2}.

רבינו ירוחם - תולדות אדם נתיב י ח"ג {9-2}.

טור - או"ח סי' תרצ {9-2}.

אבודרהם - סדר תפלת פורים ד"ה ואמרינן (ג) {9-2}.

ר"ן - ג ב ד"ה מיחייב {9-2} (וכעיי"ז שם ד ב ד"ה גרסי' (ב) <->, ובחדושי הר"ן טז ב ד"ה ירושלמי <->).

נמוקי יוסף - דלהלן.

שיטה למסכת מגילה - שם ז ב ד"ה עד >הובא להלן שם< {17-2}.

מנורת המאור (אלנקאוה) - עמ' 215 ד"ה וחייב {9-3}.

כסא רחמים (חיד"א) - עמ"ס סופרים שם {9-3}. מאורי אור - ח"ז עמ' קפז-א {9-3}.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - שם אות ג {9-3}.

המאיר לארץ (סלובייצ'יק) - סי' תרצ סט"ז {9-3}.

כתר שם טוב (גאגין) - ח"א טעמי המנהגים אות תרכו {10-1}.

שפתי חכמים - מגילה ז ב בתוס' ד"ה דלא {10-1}.

בית לוי - מגילה ז ב >הובא להלן שם< {18-2}.

עלי תמר - ד"ה רב (ב) {10-1}.

נחלקו המפרשים מתי לומר ארור המן וכו', האם כל פעם שמוזכר שמו של המן (וכדמשמע במדרש

(בראשית רבה מט א), או בקריאת המגילה בפעם הראשונה שמוזכר את שמו, או בפסוקים שנוכר שמו לאחר מותו, וכמבואר בסמוך לענין נבוכדנצר שרק כשהזכירו לאחר מיתתו קיללו, או לאחר קריאת המגילה [וכמשמעות הדברים במסכת סופרים (פי"ד ה"ו)], וביאורים נוספים ומו"מ בזה, והאם נחשב להפסק לאומרו בקריאת המגילה.

פסקי תוספות - אות יט {10-3}.

(ועי' תוספות - הנ"ל.

יפה ללב - המובא לקמן).

אשכול - הנ"ל.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח {10-3}.

פירוש ר"י אלמנדרי - הנ"ל.

מאירי - >הובא להלן ד"ה השוואת< {17-2}.

רא"ש - הנ"ל (וכן הוא בתוס' רא"ש הנ"ל).

אבודרהם - הנ"ל.

רבינו ירוחם - הנ"ל.

נמוקי יוסף - ז ב ד"ה בין {11-1}.

יפה מראה - ד"ה צריך, וד"ה ארור {11-1}.

ובספרו יפה תואר (מדרש) - שם ד"ה כי {11-1}, וד"ה וארורים {11-1}.

ידי משה (מדרש) - שם {11-1}.

יערות דבש - דרוש יז ד"ה אבל הענין (הובא גם בישועה גדולה אסתר ט יז) >הובא להלן שם< {20-2}.

קרבן העדה {11-1}.

שירי קרבן {11-1}.

שמחת יהודה (מס' סופרים) - פי"ד אות יג ד"ה רוב {11-2}.

מדרש אליהו - בביאורי הירושלמי שבסוף הספר (פא א, במהדו' וורשא הובא גם במגילת אליהו) {11-2}.

חמדת אריה - שם סק"ג {11-2}.

מהרז"ו (מדרש) - שם ד"ה בפורים {11-3}.

עץ יוסף (מדרש) - שם {11-3}.

חכמת שלמה - או"ח סי' תרצ ס"ז >הובא להלן ד"ה מכאן< {25-3}.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - שם ה"ז אות א {12-3}.

בית לוי - מגילה ז ב >הובא להלן ד"ה השוואת< {11-3}.

חתן סופר - סי' עה ד"ה ולשמחך {12-1}.

יפה ללב - ח"ב סי' תרצ אות ו {12-1}.

ויצבר יוסף - סי' עא אות ג >הובא להלן שם< {19-3}.

ערוך השולחן - או"ח סי' תרצ סכ"ב {12-2}.

אור דוד - אסתר ב ו {12-3}.

שו"ת משנה שכיר - או"ח סי' רכח (במהדו' תשמז,

ובמהדו' תשעד ח"ב סי' שלו) {13-2}, וסי' רכט (במהדו' תשמז, ובמהדו' תשעד ח"ב סי' שלו) {13-3}.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט {14-3}.

החוט המשולש - בקוראי שמו - סי' ח אות ה {15-3}.

עלי תמר - ד"ה רב אמר (א) {16-2}.

שו"ת אגרות משה - ח"א או"ח סי' קצב {16-3}.

ועי' מגן אברהם - סי' תרצ שם סקכ"א {17-1}.

(וראה מחצית השקל - שם {17-1}.

ואור דוד - הנ"ל).

לפי הדעה שיש לומר 'ארור המן' בתוך קריאת המגילה, יש מי שכתב שרק השומעים אומרים זאת ולא הקורא.

מדרש אליהו - בביאורי הירושלמי שבסוף הספר (פא א, הובא גם במגילת אליהו) >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {11-2}.

לפי הדעה שאומרים 'ארור המן' אחר קריאת המגילה, יש שהקשו מדוע אומרים זאת אחר הכרכה של 'הרב את ריבנו' הרי יש להסמיכו לקריאת המגילה.

שו"ת משנה שכיר - ח"ב או"ח סי' רכח (במהדו' תשמז, ובמהדו' תשעד ח"ב סי' שלו) >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {13-2}.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {14-2}.

השוואת דברי הירושלמי לדברי הבבלי (ז:)' מיחייב איניש לכסומי כפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לכרוך מרדכי', והאם הכוונה עד שלא ידע לומר את המוזכר בירושלמי כאן, וביאור דברי התוספות (שם ד"ה דלא) שהביאו על הגמרא הנ"ל את דברי הירושלמי הללו.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {10-3}.

מאירי - שם ד"ה חייב {17-2}.

נמוקי יוסף - שם ד"ה בין >הובא לעיל שם<.

שיטה למסכת מגילה - שם ד"ה עד {17-2}.

(ועי' בהערת המהדיר - שם הע' 30 {17-2}.

זרע ישראל - שם ד"ה אמר רבא {17-3}.

יזמרך כבוד - מגילה שם ד"ה אמר רבא {18-1}.

בית לוי - שם {18-2}.

משחת אהרן - בתוס' שם {18-3}.

ברית יעקב (טולידאנו) - בתוס' שם {18-3}.

שרביט הזהב - בתוס' שם {18-3}.

אדמת יהודה - בתוס' שם {18-3}.

מאורי אור - ח"ה מגילה שם {19-1}.

פקודת אלעזר - ח"ג סי' תרצה ד"ה והנה מ"ש {19-1}.

בית יצחק (וייס) - בתוס' שם {19-1}.

עורה שחר - אות פ בענין פורים ד"ה אכן המג"א {26-2}.

דברי הפורים (ראטה) - פורים תשד"מ {26-3}.

הובא בראשונים בשינוי לשון.

שבלי הלקט - ענין פורים סי' ר.

ארורים בניו.

יש שפירשו טעם הדבר שלא נוהגים היום לומר 'ארורים בניו', שהוא מפני שמבואר בבבלי (גיטין נז:) שמכני בניו למדו תורה בבני ברק, ובטעם הדבר שרב לא חשש לזה, וטעמים נוספים ומו"מ בזה.

יערות דבש - דרוש ח ד"ה והנה כבר {27-1}, (והובאו הדברים בספר ישועה גדולה - אסתר ט ז).

תורת אמת - פורים תרל"ח ד"ה איתא במדרש {27-1}.

אמרי אמת ליקוטים (גור) - גיטין נז ב {27-2}.

ועי' ברכת אברהם (אלברט) - פורים סי' עב {27-2}.

ברך משה - בענין שושנת יעקב אות ה {27-3}.

אור הישר (מס' סופרים) - שם ד"ה ורב {28-1}.

עלי תמר - ד"ה רב (ב) >הובא לעיל על הירושלמי 'רב' ד"ה גרסאות< {10-1}.

מדוע מקללים את המן [גם לדעות שאין אומרים 'ארורים בניו'], הרי מכני בניו למדו תורה בבני ברק, ומילת 'ארור' נסובה גם על בניו כמו שמצינו ב'ארור כנען'.

יערות דבש - הנ"ל.

יש שגרס 'וארורים בניו', וביאר שהכוונה שזה משפט אחד ארוך שהיה אומר אותו כשהגיע להמן במגילה לאחר שנתלו בניו [וראה עוד לעיל ד"ה נחלקו(10-3)].

ידי משה (מדרש) - בראשית רבה מט א >הובא לעיל שם< {11-1}.

מקללים גם את בניו, לרמוז שלכל אחד מהרשעים יש דרך רשע בפני עצמה.

דרשות תורת חסד - דרוש סא לחודש אדר ד"ה כלל {28-1}, וכע"ז בספרו דברי שערי חיים פר' וירא עמ' קטז (מהד' ניו יורק תשמה) <->.

א"ר פנחס, צריך לומר הרבונה זכור לטוב.

יש שגרס את דברי רב פנחס לפני דברי רב.

בנין שלמה - ח"ב ענינים שונים סי' כה אות ח >הובא לעיל על הירושלמי 'רב' ד"ה השוואת< {19-2}.

יש שכתב רמז במה שהאמורא ששמו רב פנחס

זכרון אלעזר - פורים דף עב א {22-2}.

אורות הפורים (בניש) - מגילת אסתר פ"י אות קי {22-3}.

יש שכתב שהטעם שהבבלי לא הזכיר אמירת ארור המן, מחמת שזה היה שגור בפיהם, ולא היה צריך לכתבו.

כתר שם טוב (גאגין) - טעמי המנהגים אות תרכו >הובא לעיל ד"ה גרסאות< {10-1}.

דין זה אינו לעיכובא.

ראבי"ה - ח"ב סי' תקסד {23-1}.

תורת חכם - סי' כח {23-2}.

ועי' בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור צרפתי - פסק תסב {23-2}.

טעם שמקדימים ארור המן לברוך מרדכי [לגירסת הראשונים הנ"ל בדברי הירושלמי].

שערי אמת - הל' מגילה סי' תרצז פל"ב עמ' מד-א {23-2}.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - פי"ד ה"ו אות ג >הובא לעיל ד"ה גרסאות< {9-3}.

ערוך השלחן - או"ח סי' תרצ סכ"ב >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {12-2}.

יפה ללב - ח"ב סי' תרצז אות ז ד"ה וטעם {24-1}.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות ז {24-1}, אות ח {24-2}, אות ט {24-3}, אות י {25-1}, ואות יא {25-1}.

אור אברהם (גורביץ) - מגילת אסתר עמ' רלט {25-2}.

ועי' סוגה בשושנים - ליקוטים סי' י אות ח {25-3}.

מכאן מקור למנהג ההכאה בשעה שמזכירים המן במגילה.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {10-3}.

חכמת שלמה - סי' תרצז סי' ז {25-3}.

אוצר כל מנהגי ישורון - סי' נ אות ג {26-1}.

חוט המשולש - שו"ת בקוראי שמו - סי' ח אות ה >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {15-3}.

לקיים את דברי הירושלמי, נוהגים לומר אחר קריאת המגילה בבוקר שושנת יעקב, אף שאין אומרים אשר הניא.

ערוך השלחן - או"ח סי' תרצב ס"ה <->.

ביאורים עפ"י דרוש כמה שאומרים 'ארור המן ברוך מרדכי' [כגירסת הראשונים לעיל].

דרשות רבנו יונה - פר' ויקרא (זכור) ד"ה והענין הזה {26-1}.

שפת אמת - פורים תרנ"ד ד"ה והנה {26-2}.

בנין שלמה (הכהן) - ח"ב ענינים שונים סי' כה אות ח {19-2}.

דברי יהושע (שווארצברג) - עניני פורים ד"ה והנה בש"ס (לב-ב) {19-3}.

ויצבר יוסף - סי' עא אות ג {19-3}.

עלי תמר - ד"ה ובבבלי {20-1}.

פריו יתן (גד' בספר שו"ת וחידושי רבי דוד צבאח) - סי' נג אות ו {20-1}.

ועי' בית יוסף - או"ח סי' תרצה ס"א ד"ה מצוה {20-2}.

יערות דבש - דרוש יז ד"ה אבל הענין {20-2}. (הובא גם בישועה גדולה אסתר ט ז).

מהר"ם בנט - או"ח סי' תרצה על מג"א סק"ג (גד' בשו"ע מהדו' פרידמן) {20-2}.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {14-2}.

מגירסת הראשונים הנ"ל 'ארורים כל הרשעים' וכו', מבואר שזה תפילה, ואינו כחזרה על סיפור המגילה.

אור החמה - סי' תרצה משנ"ב סק"ד {20-3}.

הטעם שצריך לומר כן הוא על פי המדרש (בראשית רבה מט) שכל מי שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה.

נמוקי יוסף - מגילה ז ב ד"ה בין >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {11-1}.

עלי תמר - ד"ה והטעם {20-3}.

יש שכתב שבגלל שהמן עשה מעשה נחש, לכן אומרים עליו לשון 'ארור' שהוא לשון הקללה שהתקלל בה הנחש.

תפארת ציון (מדרש) - בראשית רבה פרשה מט {20-3}.

הוכחה מדברי הירושלמי כאן שאין ענין לאומרו ג' פעמים ושלא כדברי חמדת ימים (הלוי, ח"ב פ"ג קריאת המגילה אות פב).

יפה ללב - ח"ב סי' תרצז סק"ו ד"ה ועיין להר' {20-3}.

יש מי שדייק מלשון הירושלמי 'צריך' שיש חיוב לומר כן, ומדברי הבבלי (ז:) שחייב להשתכר עד דלא ידע הוכיח שאינו חיוב אלא מנהג [וראה להלן ד"ה דין].

חמדת אריה - סי' תרצז סק"ג >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {11-2}.

טעם שתיקנו לומר 'ארור המן' בשונה מחנוכה. **מגילת סתרים** (לבעל הנתיבות המשפט) - הקדמה {21-1}.

ביאור המשמעות כמה שאומרים 'ארור המן' אף שהוא כבר מת.

מראות הצובאות - ליקוטים דרוש לפורים עמ' קמב-א {21-2}.

ולא אומרים 'ברוך חרבונה' כשם שאומרים 'ברוך מרדכי'.

חידושי רי"ח (מדרש) - אסתר רבה פרשה י אות ט {35-3}.

קול יעקב (קראנץ) - קול רינה וישועה דף סה ב ד"ה ירושלמי {35-3}.

מהרז"ו - דלהלן.

קהלת יעקב - הנ"ל.

פני שאול - דרוש ח לשבת זכור >הובא לעיל ד"ה לפי הגרסא < {30-1}.

פאר יעקב - ח"ב (שמות) פורים ד"ה איתא בירושלמי {36-1}.

ועי' דרשות חתם סופר - ח"א דרוש לז אדר תקסג ד"ה אחז"ל (הובא בחי' חתם סופר מהדו' מכון חתם סופר מגילה ז ב ד"ה מיחייב) {36-1}.

יש שפירשו שמזכירים את חרבונה לטובה מחמת שזוה היה אליהו זכור לטוב [כמבואר במדרש (אסת"ר י ט)] ומזכירים לטובה את אליהו, ויש שפירשו שמזכירים את חרבונה עצמו לטובה מחמת שאליהו נראה ברמותו.

הגהות מיימוניות - הל' מגילה פ"א אות ז {36-2}.

מהר"ל - הל' פורים ד"ה אמר {36-2}.

יפה מראה - >הובא לעיל ד"ה מדוע < (וכפל דבריו ביפה ענף הנ"ל) {36-2}.

אור חדש (מהר"ל) - על הפסוק ויאמר חרבונה (אסתר ז ט) {36-2}.

ילקוט חדש - ערך אליהו אות ט {36-3}.

אליה רבה - סי' תרצ סקי"ג {36-3}.

מגילת אליהו {36-3}.

שלחן גבוה - סי' תרצ אות לו >הובא לעיל ד"ה מדוע < {31-2}.

קול יעקב - הנ"ל.

מהר"ש מבעלזא - פורים ד"ה וגם {37-1}.

רד"ל - פרקי דרבי אליעזר פ"ג אות קלא {37-1}.

מהרז"ו - שם {37-1}.

ליקוטים מפרדס - ח"ג מגילת אסתר ד"ה מי הוא זה {37-1}.

חסד לאברהם (רבינוביץ) - פורים ד"ה וגם חרבונה {37-2}.

ערוך השלחן - שם סכ"ב {37-2}.

בן יהודע - בכורות ח א ד"ה אמרי {37-2}.

שפתי חכמים - ז ב בתוס' ד"ה צריך {37-2}.

פני שאול - הנ"ל.

טיול בפרדס - קמא אות ו >הובא לעיל ד"ה לפי הגרסא < {30-2}.

ברכת משה - פורים ד"ה בס' ווי העמודים >הובא לעיל שם <.

שלחן גבוה - או"ח סי' תרצ אות לו {31-2}.

קהלת יעקב (קלוגר) - פר' זכור דרוש ו ד"ה ואמר וגם {21-2}.

בגדי יום טוב - או"ח סי' כט {31-3}.

וידבר משה - ב'תיקון משה (נד' במהדו' תרנה) פורים ד"ה נוסח שושנת {32-2}.

תפארת ציון (מדרש) - בראשית רבה פרשה מט {32-2}.

תפארת צבי יעקב - בלקוטי צבי יעקב מגילת אסתר ד"ה יעשו {32-3}.

אוצר דרושים נבחרים - עמ' 175 הערה ל {32-3}.

קובץ בנתיבות ההלכה - לד-א עמ' 196 (ומקור הדברים שם משמיה דהגרי"ז) {32-3}.

ראה חיים (טרבלסי) - פר' תולדות ד"ה וזה אפשר {32-3}.

פי' ראשונים לאגדות חז"ל - טז א ד"ה אף {33-1}.

מהר"י ט"ב - סוף מגילת אסתר ד"ה וגם חרבונה (נד' ב'חמשה חומשי תורה עיר התמרים' עמ' קלט) {33-1}.

עלי תמר - ד"ה אמר ר"פ >הובא להלן ד"ה יש שפירשו < {37-3}.

תולדות חיים - פורים אות יד {33-2}.

דא"ח מכ"ק אדמו"ר מגור שליט"א - פורים נט ד"ה וגם {33-3}.

אור אברהם (גורביץ) - מגילת אסתר שם {33-3}.

אמרי יהודה (רבינוביץ' ידלר) - אסתר ז ט {34-3}.

ועי' יפה מראה (וכפל דבריו בספרו יפה ענף אסתר"ר י ט) {35-1}.

ראש יוסף (אישקאפא) - סי' תרצ ד"ה צריך שיאמר (עמ' פ-א) {35-1}.

ספר ליקוטי הגר"א - מועדים עמ' רכח {35-2}.

חתם סופר - דלהלן.

חידושי רי"ח (מדרש) - דלהלן.

יש שכתב שחרבונה שאומרים עליו זכור לטוב שמו מסתיים בה"א, ועליו אמרו במדרש (שם) שהוא אליהו הנביא, ואינו חרבונה שהיה כאותה עצה הנזכר בכבלי (שם) ששמו מסתיים באל"ף.

ענף יוסף - בביאורו על שושנת יעקב ד"ה חרבונה (נד' בסידור אוצר התפילות ח"ב) <->.

יש שכתב שהזכירו את חרבונה לטובה, מחמת שהישועה חייבת לבוא מתוך הרשע כדי שיהיה ניכר הנס, ולכן הישועה הגיעה דרכו.

מאמר אסתר (קלוגר) - פ"ט פס' לא ד"ה וכאשר קיימו (הוב"ד בחי' ר"ש קלוגר מגילה ל א) {35-2}.

טעם שאין אומרים על חרבונה אלא 'זכור לטוב',

דרש בזכות חרבונה, ש'חרבונה' בגימטריה 'פנחס אליהו' עם הכולל.

יפה ללב - סי' תרצ אות ז {28-2}.

יש שפירש שצריך לומר זאת כשמגיעים למילים 'ויאמר חרבונה' במגילה [וראה לעיל (ר"ה נחלקו) {10-3} לענין אמירת 'ארור המן'].

מתנות כהונה (מדרש) - בראשית רבה מט א <->.

לפי הגרסא 'וגם חרבונה זכור לטוב' [עי' לעיל (על הירושלמי 'רב' ד"ה גרסאות)], ביאור הטעם שאומרים 'גם'.

של"ה - ווי העמודים - עמוד התורה פ"א (במהדו' יד רמ"ה אות יז) {28-3}.

קיקיון דיונה - טז א ד"ה אמר ר' אלעזר {28-3}.

עיון יעקב - טז א ד"ה ויאמר חרבונה {29-1}.

פתוחי חותם (אנגיל) - מגילת אסתר ד"ה איתא בשו"ע (עמ' קכז) {29-1}.

חתן סופר - פורים ד"ה וגם חרבונה {29-3}.

אמרי מהר"ן - דרושים וליקוטים מגילת אסתר ד"ה בטור {29-3}.

חידושי רי"ח (מדרש) - אסתר רבה פרשה י אות ט >הובא להלן ד"ה טעם < {35-3}.

שבט מיהודה - פורים ד"ה וגם חרבונה {29-3}.

כף החיים - סי' תרצ אות ק >הובא להלן ד"ה יש שפירשו < {39-1}.

פני שאול - דרוש ח לשבת זכור {30-1}.

טיול בפרדס - קמא אות ו {30-2}.

ברכת משה - פורים ד"ה בס' ווי העמודים {30-3}.

תפוחי חיים - בענין 'שושנת יעקב' עמ' צו אות ז {30-3}.

אמרי יהודה - אסתר ז ט >הובא להלן ד"ה מדוע <.

ועי' אליה רבה - שם סקי"ג >הובא להלן ד"ה יש שפירשו < {36-3}.

בני יהודה - חמדת אריה - מגילת אסתר ז י {30-3}.

יפה ללב - ח"ב סי' תרצ אות ז >הובא לעיל ד"ה יש שכתב < {28-2}.

דברי יצחק (פינפר) - ח"ב מגילת אסתר ד"ה וגם {31-1}.

קובץ בנתיבות ההלכה - לד-א עמ' 196 (ומקור הדברים שם בשם הגרי"ז) >הובא להלן ד"ה מדוע < {32-3}.

כונת הלב (ליכטנשטיין) - פורים ד"ה ויאמר חרבונה {31-1}.

מדוע מזכירים אותו לטובה הרי היה אחד מסריסי המלך, והיה באותה עצה, ולא נתכוון לטובת היהודים אלא לטובת עצמו, כמבואר בכבלי (טז).

חלקו של ייד - סי' תרצ עמ' סא-ג ד"ה עוד {31-2}.

שו"ת מים חיים (רפפורט) - ח"א סי' כב אות א {40-3}.

יצב אברהם - ח"ג עניני פורים ד"ה בתחילה (עמ' רב) {41-1}.

כללי תורה (שפירא) - ערך מגילת אסתר אות ג {41-1}.

אור אברהם (גורביץ) - מגילת אסתר ז ט >הובא לעיל ד"ה מדוע < {33-3}.

טעמא דקרא - פרק בשיר (קניבסקי) - מגילת אסתר עה"פ ויאמר חרבונה (עמ' קנד) {41-1}. (הובא גם בדרך שיחה מגילת אסתר א ט).

מגילת אבי (ספינקא) - פורים יג {41-2}.

אגדתא דמגילתא (נד' בס' מגילת אסתר - יקר תפארת) - פ"ז אות ט {41-2}.

כשמדברים בשבחו של צדיק אומרים 'זכור לטוב' וכמו שנלמד מחרבונה, אבל כשאומרים דבר הלכה אין צריך לומר 'זכור לטוב' כי הוא מוזכר לטובה בדבר ההלכה שאומרים בשמו.

פרדס יוסף - שמות בהקדמה ד"ה והרבה {41-3}.

יש שפירשו שאומרים זכור לטוב כמו שבאליהו אומרים תמיד זכור לטוב.

יצב אברהם - הנ"ל.

ילקוט ישר - ערך חרבונה {41-3}.

פרדס יוסף (בויםגרטן) - פורים ד"ה וגם חרבונה {41-3}.

שו"ת מבשר טוב - יו"ד סי' עה אות ד ד"ה אמנם בברכות {41-3}.

עלי תמר - ד"ה בספר חסידים {40-1}.

שו"ת ממעמקים - ח"ג סי' ח ד"ה ולפי {40-1}.

שו"ת יחוזה דעת - ח"ו סי' ס ד"ה וכן {40-1}.

שו"ת עטרת פז - הנ"ל.

ועי' בגדי יום טוב - או"ח סי' כט >הובא לעיל ד"ה מדוע < {31-3}.

מכאן שיש להזכיר לטובה אפילו משהו שעשה דבר לצורך עצמו.

דברי פני אריה {40-2}.

לימוד מכאן שיהודי שיצא ממנו דבר טוב אפילו אם לא נתכוון לטובה ודאי 'זכור לטוב'.

שפע חיים (צאנז) - פורים עמ' קיא (הובא גם במגילת אסתר דברות חיים ט כו) {40-2}.

יש שכתב שאומרים כן כדי להדגיש שאין השמחה שלימה מאחר שגם לחרבונה שהיה רשע היה חלק בישועה.

קובץ ישראל סבא (צאנז) - קובץ נו רעוא דרעוין פר' ויקהל עמ' תקסח {40-3}.

טעם הדבר שכאן נכתב 'חרבונה' עם אות ה"א בסוף, ובתחילת המגילה [וכן בכבלי (זו.)] עם אל"ף בסוף.

ענף יוסף - בביאורו על שושנת יעקב ד"ה חרבונה (נד' בסידור אוצר התפילות ח"ב) <->.

תולדות חיים - פורים אות יד >הובא לעיל ד"ה מדוע < {33-2}.

ועי' ריח דודאים (דינוב) - מגילה שם ד"ה אף (הובא גם במגילת אסתר דבר המלך) {40-3}.

פ' ראשונים לאגדות חז"ל - טז א ד"ה אף >הובא לעיל ד"ה מדוע <.

עלי תמר - ד"ה אמר ר"פ {37-3}.

שיח יעקב יוסף - פורים בענין פזמון שושנת יעקב {37-3}.

שו"ת עטרת פז - ח"א כרך ג אה"ע סי' ה {38-1}.

ועי' כסא רחמים (מס' סופרים) - פי"ד ה"ו בפירוש {39-1}.

(וראה כף החיים - סי' תרצ אות ק {39-1}).

נחלת יהושע - מגילה טז א ד"ה בגמרא אף {39-1}.

תפארת שלמה - פורים רמזי פורים ד"ה או יאמר ועתה {39-1}.

מגילת אסתר - מעשה תקפו - אסתר ז ט ד"ה והנה (עמ' קכד) {39-2}.

טעם שאומרים 'זכור לטוב' בלשון עבר, ולא אומרים 'זכור לטוב' בלשון עתיד.

לקוטי שושנים - כפתור ד ד"ה בסוף הפיוט {39-2}.

מכאן סמך שיש להזכיר לטובה גויים שעשו טובה לישראל, וכן שמותר לומר קדיש על גוי שעשה טובה לישראל.

ספר חסידים - סי' תשצ {39-3}, וסי' תשמו {39-3}.

(ועי' תשובות רשב"ן - תשובה ש ד"ה ואחר הדברים {39-3}).

ישע אלהים (צהלון) - עמ' כט ד"ה בירושלמי {39-3}.

מדרש תלפיות - ח"א אות ב"ת ענף בקשה ד"ה אם יש {40-1}.

פרק שלישי

הלכה ז

דף א, א [בוילנא דף כז.]

רב אמר, צריך לאמר ארור המן וכו'.

גרסאות בדברי הירושלמי, והשוואת הדברים למבואר במסכת סופרים (פ"ד ה"ז) ובמדרש (בראשית רבה מט א) ולנוסח שאנו אומרים היום לאחר קריאת המגילה.

תוספות - ז ב ד"ה דלא

דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. [בירושלמי] ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים.

ועי' רש"ש - שם ד"ה דלא

תוס' ד"ה דלא. בירושלמי ארורה וכו'. ר"ל דצריך לומר כן, וכ"ה בירושלמי ופוסקים, ובסדרים השמיטו ארורים כו'.

ומהר"צ חיות - בתוס' שם

תוס' ד"ה דלא. בירושלמי ארורה זרש ארורים כל ברוכים כל. נ"ב כן הובא ג"כ בטור וש"ע סי' תר"ץ, אולם בירושלמי שלפנינו ס"פ בני העיר לא נמצא, רק דצריך לומר ארורים המן ובניו ומסיים וגם חרבונה זכור לטוב, ואולם במס' סופרים פ"ג ה"ז נאמר ג"כ ומקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכה אסתר ברוכים כל היהודים, אולם ארורה זרש לא נמצא שמה, ואולי נשתבשו הנוסחאות.

אשכול - הל' חנוכה ופורים סי' ט

אחר קריאת המגלה מברכין הרב את ריבנו, בברכה זו ו' לשונות כנגד ו' מלחמות שנלחמו בעמלק, הרב את ריבנו ע"י יהושע שני' ויחלש יהושע את עמלק, הדן את דיננו ע"י אהוד בן גרא שהרג עגלון מלך מואב, והיו עמו עמון ועמלק שני' ויאסף אליו את בני עמון ועמלק ויך את ישראל, ויקם ה' להם מושיע את אהוד, והנוקם את נקמתנו ע"י גדעון, גשני' וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו, והנפרע לנו מצרינו ע"י שאול שנלחם בעמלק, והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו ע"י דוד בצקלג, שני' שם והעמלקים פשטו אל נגב ואל צקלג, והחתימה הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם כנגד הנס של מרדכי ואסתר, האל המושיע, לעתיד לבא.

ובירושלמי צריך לומר ארור המן ארורים בניו, ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל רשעי' ברוכים כל היהודים, וגם חרבונה זכור לטוב. ומקומות יש שמקדימין פיוט אשר הניא, ומסיימין בארור המן.

ועי' נחל אשכול - שם אות יז

אבל בנוסחנו רק ארור המן, אבל נראה ממסכת סופרים פ"ד שכ"כ בירושלמי.

עיטור - ח"ב הל' מגילה סוד"ה במה (עמ' 226)

ירושלמי רב אמר צ"ל ארור המן ארורים

בניו ברוך מרדכי ברוכה אסתר, א"ר פנחס צ"ל וגם חרבונה זכור לטוב, ר' יוחנן כד הוי מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדנצר שחיק טמיא שכל נבוכדנצר דירמיה חי ברם הכא מית הוה.

ראבי"ה (מהדו' דבליצקי) - ח"ב סי' תקסד

ותו מסיק בירושלמי אמר רבי יוסי בר בון צריך שיהא איש בריש דפא ואת בסופה שני[ן] ונחית כהדין קונטרא, רב אמר צריך לומר ארור המן וארורים בניו אמר רבי פנחס חרבונה זכור לטוב, והעם נהגו לומר הנך ארור.

רבינו יהודה אלמנדרי - שם

בירושלמי אומר דאחר קריאת המגילה אומר, ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים האויבים ברוכים כל היהודים.

רא"ש - פ"א סי' ח

אמרי' בירושל' (פרק בני העיר הלכה ז), שצ"ל אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל גם חרבונה זכור לטוב.

תוס' הרא"ש - שם ד"ה בין <כעין דבריו ברא"ש>.

תניא רבתי - ענין מגילה ד"ה בפורים וד"ה ירושלמי מצאתי בשם רבינו שלמה ז"ל, יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט כגון אשר הניא. ואומרים ברוך מרדכי ברוכה אסתר, ארור המן ארורה זרש. וכו'. ירושלמי רבי ברכיה ור' חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן, ר' יונתן כשהיה מגיע לפסוק זה אשר הגלה מירושלים עם הגולה וגו' היה אומר נבוכדנצר שחיק עצמות, ולמה לא הוה אמר כן בירמיה, אלא כי כל נבוכדנצר שבירמיהו היה חי, ברם הכא מת, רב אמר צריך שיאמר ארור המן וארורים בניו, רבי פנחס אומר חרבונה זכור לטוב.

רבינו ירוחם - תולדות אדם נתיב י ח"ג

צריך לומר אחר קריאת המגלה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הערלים ברוכים כל ישראל, וגם חרבונה זכור לטוב, זה פשוט בירושלמי דמגלה.

טור - או"ח סי' תרצ

ירושלמי צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר (ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים) ארורים כל עובדי עבודה זרה ברוכים כל ישראל, אמר רבי פינחס וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב.

אבודרהם - סדר תפלת פורים ד"ה ואמרינן (ג)

אמרינן בירושלמי (פ"ג ה"ז) שצריך לומר אחר קריאת המגלה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש אשתו ברוכה אסתר ארורים כל העכו"ם ברוכים כל ישראל, גם חרבונה זכור לטוב משום שנאמר (משלי י יז) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב.

ר"ן - ג ב ד"ה מייחב

מייחב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן. דאמרינן (בגמ') [צ"ל בירושלמי] דמייחב למימר ברוך מרדכי ארור

המן ברוכה אסתר ארורה זרש [גם] חרבונה זכור לטוב, ומייחב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר. (וכע"ז שם ד ב ד"ה גרסי' (ב) <->, ובחדושי הר"ן טז ב ד"ה ירושלמי <->).

נמוקי יוסף 41 - דלהלן.

שיטה למסכת מגילה - שם ז ב ד"ה עד >הובא להלן שם < 17-2 >.

מנורת המאור (אלנקאוה) - עמ' 215 ד"ה וחייב (וגרסי' בירושלמי צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ברוכים כל ישראל, אמר ר' פנחס וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב

כסא רחמים (חיד"א) - עמ"ס סופרים שם

ברוך מרדכי וכו'. כתב בס' ארחות חיים הל' מגילה אות ל"א וז"ל תנן במס' סופרים אמר ר' פנחס וצריך שיאמר אחר מקרא מגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל עכו"ם ברוכים כל היהודים וחרבונא זכור לטוב ואנו לא נהגנו כן עכ"ל, והטור סימן תר"ץ הביא נסח זה בשינוי כל דהוא בשם הירושלמי. ונסחתנו בירושלמי ובבריתא שלנו דמסכת סופרים אינו כמ"ש הטור וארחות חיים, והיו עיניך רואות. ומנהגנו לומר כנסח הטור וא"ח רק שאומרים ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וכן הביא הנסח רבינו האר"י זצ"ל ופירש ע"ד האמת. ומ"כ למז"ה מהר"א אזולאי ז"ל בכ"י שצ"ל ארורה ושתי זורש. ורבי' ירוחם כתב כמו נסח הטור וא"ח, וכתב זה פשוט בירושלמי דמגילה ע"ש בסוף נתיב י'.

מאורי אור - ח"ז עמ' קפז-א

סימן תר"צ בטור בשם הירושלמי אינו כן לפנינו, רק ארור המן ארורים בניו וגם חרבונה זכור לטוב, אך לשון גם מוכח שאמר ברוכה אסתר ברוך מרדכי.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - שם אות ג

ורב אמר כו'. על שם שנא' ושם רשעים ירקב. ומנהגינו עפ"י לשון הירושלמי שמביא הטור לומר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ולא נזכר ארורים בניו, ובנוסח ירושלמי שלפנינו הוא כנוסח מכילתין, והא דמקדים ארור המן לברוך מרדכי, דהא עפ"י משמעות המקרא יש להקדים תחלה ברכת הצדיק תחלה ואח"כ קלת הרשע, דהא כתיב זכר צדיק לברכה ואח"ז שם רשעים ירקב, יתכן לפי שרוצה לסיים בדבר טוב ולכן מסיים בברכת הצדיק.

המאיר לארץ (סלובייצקי) - סי' תרצ סט"ז

סי' תר"צ שו"ע סעי' ט"ז, צריך שיאמר ארור המן כו', נ"ב בתד"ה עד כו', מגילה דף ז', וכן בביאורי הגר"א הביאו כן בשם הירושלמי כו', אכן לא מצאתי שם, ורק במסכת סופרים פ"ד. אמנם בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז איתא בשם רב, דצ"ל ארור המן ארורים בניו ותו לא, גם במסכת סופרים הנ"ל, וכן ב"ר פמ"ט, אסת"ר פ"י, איתא כן ארורים בניו כו', וכתבתי בחידושינו שם דהיינו עפ"י ויק"ר פ"ט, מכלבא בישא גורי טבא לא נפיק כו'.

אומר ארוורה זרש והציבור עונה ברוכה אסתר ג"פ ושוב הוא מהפך ואומר ברוכה אסתר והציבור עונה ארוורה זרש, וכן ארוורים כל האויבים והם עונים ברוכים כל הצדיקים ושוב מהפך ואומר ברוכים כל הצדיקים והציבור עונה ארוורים כל האויבים, והאמירה והעניה כזו בסדר הנכון צריך בוודאי צילותא דעתא ושיכור שאינו יכול לדבר בפני המלך טועה בקלות ומחליף, ולזה התכוון רבא באמרו חייב איניש לבסומא כפוריא עד דלא ידע בין ארוור המן לברוך מרדכי.

והטעם שיש לומר ארוור המן וברוך מרדכי וכו', הוא כדברי הבר"ר פמ"ט ס"א כל מי שמזכיר הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מ"ט זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה מ"ט ושם רשעים ירקב, ומשמע שדי שאומר פעם אחת ארוור על כל הקריאה כמו שאמר רב אחרי קריאת המגילה ארוור המן על כל הפעמים שנזכר המן במגילה כמ"ש במסכת סופרים פ"ד, ונראה שה"ה שדי כשמזכיר פעם אחת ארוור בתחלת הקריאה על כל הפעמים שנזכרו בקריאה זו.

ובהזכרת מאמר מהאמורא אין צריך לומר לדוגמא רבא אמר זצ"ל, מפני שהשבח גלול בהמאמר, וכענין הפעולה תעיד על פועלה וכעין שאמרו בסוכה פ"ג ה"י עיי"ש, ובזכרוני שהגה"ק רא"ד מבוטטש זצ"ל בעל דע"ק בספרו ח"ב כשמזכיר שמות אמוראים כותב ז"ל, ואין הספר כעת לפני.

נחלקו המפרשים מתי לומר ארוור המן וכו', האם כל פעם שמזכיר שמו של המן [וכדמשמע במדרש (בראשית רבה מט א)], או בקריאת המגילה בפעם הראשונה שמזכיר את שמו, או בפסוקים שנזכר שמו לאחר מותו, וכמבואר בסמוך לענין נבוכדנצר שרק כשהזכירו לאחר מיתתו קיללו, או לאחר קריאת המגילה [וכמשמעות הדברים במסכת סופרים (פ"ד ה"ו)], וביאורים נוספים ומו"מ בזה, והאם נחשב להפסק לאומרו בקריאת המגילה.

פסקי תוספות - אות יט

לומר בסופה ארוור המן ברוך מרדכי ארוורה זרש ברוכה אסתר ברוכים כל ישראלים וחרבונה זכור לטוב.

(ועי' תוספות - הג"ל.)

ויפה ללב - המובא לקמן).

אשכול - הג"ל.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח

ומה שנהגו בצרפת אחר קריאת המגלה לומר ארוור המן וארוורים בניו ברוך מרדכי ברוכה אסתר, איתא בירוש' דמגלה ובמסכת סופרים ובבראשית רבה בפסקא וי"י אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארוור המן וארוורים בניו, וא"ר פנחס וצריך לומר חרבונה זכור לטוב, וכי מטי האי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר, בשם ר' יוחנן צריך לומר נבוכדנצר שחיק טמא, למה שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה, ברם הכא מת הוה.

ויש קצת סמך בבבלי, ומיחייב איניש לאיבסומי כפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארוור המן,

רב אמר צריך לומר ארוור המן ארוורים בניו. וכ"ה במסכת סופרים פ"ד וכזה היה מנהג צרפת כמ"ש במנהיג סימן י"ז, ומה שנהגו בצרפת לומר אחר קריאת המגילה ארוור המן ארוורים בניו איתא בירושלמי דמגילה ובמסכת סופרים, אולם אבודרהם מעתיק מהירושלמי צריך לומר ארוור המן ברוך מרדכי ארוורה זרש ברוכה אסתר ארוורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וכן כנראה היתה גירסת התוס' ותוס' הרא"ש מגילה ז'. בירושלמי בלי הפיסקא ארוורים בניו, וכן באו"ח הלכות מגילה ס"ק ל"א מעתיק כן ממסכת סופרים עיי"ש. הנה שהיו חילוקי נוסחאות בזה בירושלמי ובמסכת סופרים, וכ"ה מנהגינו שאין אומרים ארוורים בניו וכן בכמה סידורי תפלה, עיין בהערות ר"מ היגר במסכת סופרים ובבר"ר סמ"ט רב כד הוה מטי להמן כפורים אמר ארוור המן ובניו לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב, אולם בבר"ר הוצאת תיאודור בהערות מנ"י הביא הגירסא מכמה כת"י רב כד מטי לארוור המן אמר ארוור המן וארוורים בניו לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב, מבואר פירושו רב כד הוה מטי לארוור המן שאומרים הציבור אחרי קריאת המגילה הוסיף ארוורים בניו, ואם כן גם הנוסח שלפנינו במדרש רבה כד הוה מטי להמן כפורים אמר ארוור המן ובניו וכו' ג"כ פירושו שרב הוסיף ארוורים בניו.

מכ"ז נראה שהיו בזה חילוקי נוסחאות וחילוקי מנהגים שיש שאמרו ארוור המן וארוורים בניו, ויש שלא היו אומרים ארוורים בניו וכ"ה מנהגינו. ונראה הטעם בזה שאף שבניו של המן היו עמו באותה עצה כמ"ש קבלת חז"ל, מ"מ אחרי ששמותיהם אינם מפורשים במגילה הרי הם בכלל ארוורים כל הרשעים וכמו שכתוב ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה וכו'.

וראיתי בספר שפת אמת על מגילת אסתר פ"ג א בהערות שהביא בשם כ"ק אדמו"ר הגה"ק רא"מ זצ"ל מגור שאמר שמשום כן אין אנו אומרים ארוורים בניו משום שאמרו בגיטין נז: מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, ולפיכך אף שהכוונה בהמאמר ארוורים בניו לעשרת בני המן, מ"מ אחרי שיתכן להיות הוראה שניה בפסקא זו ארוורים זרעו של המן לא אומרים פסקא זו מפני כבודם של בניו שלמדו תורה עיי"ש כי כן נ"ל כוונתו בזה, ומעתה יתכן שחילוקי מנהגים בזה נובע מזה כי אלו שאומרים אומרים שכוונתם רק לעשרת בני המן, ואלו שלא אומרים טעמם מפני כבודם של בניו של המן יהיה נראה כאלו הם גם בכלל.

ובבבלי אמר רבא חייב איניש לבסומי כפוריא עד דלא ידע בין ארוור המן לברוך מרדכי, וכתב הד"מ בסימן תרצ"ה בשם המנהגים שאין הפירוש שישתה ממש במדה כזו אלא דפוט אחד היה להם שהיו עונים בבית אחד ארוור המן ועל בית אחד ברוך מרדכי, וצריך צלותא שלא יטעה לפעמים עכ"ל. אכן כבר העירו בזה שהבבלי מכוון להדא דירושלמי ושיעורו עד דלא ידע בין ארוור המן לברוך מרדכי וכו'. והנה מנהג התימנים הוא ודומני שנהגים כן גם עדות המזרח שהש"ן אומר ארוור המן והציבור עונה לעומתו ברוך מרדכי ג"פ ושוב הוא מהפך ואומר ברוך מרדכי והציבור עונה לעומתו ארוור המן ג"פ, ושוב הוא

כתר שם טוב (גאגין) - טעמי המנהגים אות תרכו הנוסחא בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז) רב אמר צריך לומר ארוור המן, ארוורים בניו, ואנו אין נהגים לומר ארוורים בניו, אמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב, ולא הביא שם לומר ברוך מרדכי וברוכה אסתר כנוסחאתנו, אבל אבודרהם שם כתב בשם הירוש' לומר ארוור המן, ברוך מרדכי, ארוורה זרש אשתו, (ובנוסחאתנו אינו מוזכר אשתו), ארוורים כל הערלים (ובנוסחאתנו הרשעים), ברוכים כל ישראל גם חרבונה זכור לטוב, משום שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ע"כ. ובמסכת סופרים (פ"ד ה"ו) שם מובא הברוכים ביחד, ברוך מרדכי, ברוכה אסתר, ברוכים כל ישראל, ורב אמר צריך לומר ארוור המן וארוורים בניו, אמר ר' פנחס צ"ל חרבונה זכור לטוב עכ"ל.

ובסדר רבי עמרם גאון הגירסא ארוור המן, ברוך מרדכי, ארוורה זרש ברוכה אסתר ברוכים אתם וכל ישראל, ואינו מזכיר שם ארוורים כל הרשעים, או ערלים, וחותרם שם ברוכים אתם שהוא להצבור ואח"כ וכל ישראל, ובנוסחאתנו ברוכים כל ישראל, ובבבלי לא הוזכר שום זכר לזה. ואפ"ל ממה שמצינו בבבלי מגילה, (ד"ז) מימרא דרבא שם ומיחייב איניש לאיבסומי כפוריא עד דלא ידע בין ארוור המן לברוך מרדכי, מכאן נראה שכבר היה שגור בלשונם המאמר הזה, ועי' להמניה (בה' פורים אות י"ז), ועי' מ"ר בבראשית על הפסוק וה' אמר המכסה אני מאברהם.

שפתי חכמים - מגילה ז ב בתוס' ד"ה דלא

תוס' ד"ה דלא ידע בין ארוור המן וכו', בירושלמי ארוורה זרש וכו' עכ"ל. ודע בירושלמי שלפנינו לא גרסינן כדברי התוס' כאן, אלא במדרש רבה אית' הכי, ואני מעתיק כאן דברי הירושלמי ודברי המדרש רבה, וז"ל הירושלמי דמכלתיך פ"ג הלכה ז', רב אמר צריך לומר ארוור המן ארוורים בניו, א"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב וכו', ר' יונתן כד דהוה מטי להאי פסוקא, אשר הגלה נבוכדנצר, הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות, שכל נבוכדנצר דכתיב בירמ' חי היה, ברם הכא מת היה.

פ"י בקרבן עדה, צריך לומר ארוור המן, לאחר שקראו המגילה (דהוה שעת חימום ומת"כ אומר כן בכונה), אבל קודם לכן או בשעת קריאה לא, שעדיין לא מת וכדלקמן גבי נבוכדנצר: שחיק עצמות. שאף עצמותיו שבקברו יהיו נשחקים, כדי שלא יהי' לו תקומה לעתיד לבא: שכל וכו'. לפיכך דווקא בהאי קרא אמר הכי, משום דכל נבוכדנצר נצר דכתיב בירמ' בחייו מדבר, חוץ מזה, נבואה זו נאמרה אחר מיתתו של נבוכדנצר עכ"ל.

וז"ל מדרש רבה אסתר ד"ה והמלך קם בחמתו וכו', א"ר פנחס ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ וגו', מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה, ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דא"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב, ואמר רב צריך לומר ארוור המן, ארוורים בניו, ארוורה זרש אשתו כדכתיב שם רשעים ירקב, עכ"ל.

עלי תמר - ד"ה רב (ב)

בשבת ארור המן ברוך מרדכי, וכיון דבשבת אין אומרים בש"ע ולמלשינים ולצדיקים, א"כ חייב לומר אז ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים בשעת הסעודה, כיון דבשבת אינו אומר ולמלשינים.

ועיי' בנ"ב מה"ק חלק או"ח סוף תשובה מ"ב, דהעלה לרב דאמר במס' מגילה דף ל' פורים שחל להיות (בי"ד) [בשבת] מקדימין פרשת זכור, דלא ס"ל כירושלמי וס"ל דעושיין הסעודה ביום השבת, וא"כ רב לשיטתו דס"ל דעושיין הסעודה בשבת, שפיר אמר בירושלמי דצריך לומר ברוכים כל הצדיקים דזה הוא רב שם, אבל אנן דקיימ"ל כש"ע דאין עושיין הסעודה בשבת, א"כ בכל ענין אין לנו לומר ברוכים כל הצדיקים ודוק.

ונ"ל דגמרא דידן דאמר הלשון חייב אינש לבסומי בפורי' עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ס"ל דהא דאומרים ארור המן ברוך מרדכי הוי רק מנהגא ולא חובה, לפיכך אמר חייב לבסומי בפורים כ"כ עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כיון דמשתה הוי חיוב והא לא הוי חיוב, אבל רב בירושלמי אמר דצריך לומר ארור המן, וכבר כתב הטו"ז דלשון צריך הוא חיוב, צריך ואין לו תקנה, ועיי' בה' ס"ת סי' רע"ד בטו"ז גבי צריך לתייג שעטנ"ז ג"ץ, וא"כ כיון דהוי חיוב, א"כ אין לבסומי כ"כ עד דלא ידע בין ארור המן.

והשתא לפ"ז י"ל דאנן נוהגין לחומרה כתרומיהו, דצריך לומר ארור המן לכך אומרים תיכף אחר המגילה, ונוהגין כרבא לבסומי ג"כ עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ויש לכיון בזה לשון הרא"ש דהביא הא דאמר רבא חייב אינש לבסומי בפורים, והביא לשון הירושלמי דחייב לומר אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי, לנהוג חומרה בתרומיהו, ודוק.

מהר"ז (מדרש) - שם ד"ה בפורים

בפורים. לרבנותא אף שמברכים אין זה הפסק כנ"ל, אך במס' סופרים איתא בהדיא שרב אמר כן אחר קריאת המגילה, ואפשר שהטעם משום הפסק הברכה, והמ"ע יקיים אחר הקריאה, ועיין ביפ"מ וקרובן העדה, וגו' המדרש כאן ראייה לפירוש היפ"מ, וגו' המסכת סופרים ראייה לבעל קרבן העדה.

עץ יוסף (מדרש) - שם

כי הוה מטי להמן. ולא מפליג בין המן דקודם תליה לאחר תליה. דכיון דלא היה מלך מותר לקללו אף בחייו.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - שם ה"ז אות א

רבי כו'. שחיק טמיה ישחקו עצמותיו ודוקא בנ"ג זה לפי שהי' אחרי מותו אבל בנ"ג האמור בירמיה לא אמר הכי לפי ששם חי הי' כן מפורש בירושלמי, וכונתו שפסוקי ירמיה נאמרו בהיותו חי עדיין לכן לא אמר עליו שחיק עצמות, אבל מגלת אסתר נאמר הפסוק לאחר מותו לכן הי' אומר כן על שם שנאמר שם רשעים ירקב, דאין לפרש חי הי' שמספר הכתוב מה שעשה בחייו דא"כ גם באסתר מספר הכתוב אשר הגלה נ"ג בחייו ומ"ט אומר עליו שחיק עצמותו. עיי'

לר"י וכמ"ש בקונ', גם במס' סופרים משמע דלאחר המגילה קאמר רב דלימא ארור המן.

שמחת יהודה (מס' סופרים) - פי"ד אות יג ד"ה ורב ורב אמר צ"ל ארור המן וכו'. וכ"ה בירוש' פ' בני העיר, וכתב הרב קרבן העדה בשם מהרש"י דלא מפליג בין המן דקודם תליה לדבתר תליה וס"ל דבתר השתא אזלי, ופליג אמ"ש ר"י בסמוך דכי מטי לאשר הגלה מירושלם הוה אמר נ"ג שחיק טמיה, שכל נ"ג דירמיה חי הוא ברם הכא כבר מת, והוא ז"ל כתב דלא קאמר רב אלא לאחר קריאת המגילה ולא קודם שעדיין לא מת ע"ש, ודבריהם תמוהים דנבוכדנצר דירמיה כולם נכתבו בחייו נ"ג שהרי ירמיה היה בימיו, אבל המגלה נכתבה אחרי מות נ"ג במלכות אחשוורוש וכבר ספו תמו נ"ג והמן ומתו גם שניהם, ותו דארור המן שייך גם במותו להכניע שרשו, אבל שחיק עצמות לא שייך רק לאחר מותו.

מדרש אליהו - בבאיורי הירושלמי שבסוף הספר

רב אמר צריך לומר ארור המן ארורים בניו, אמר רבי פנחס צריך לומר וגם חרבונה זכור לטוב, רבי ברכיה רבי ירמיה רבי חייא בשם רבי יוחנן, רבי יונתן כד דהוה מטי לההוא פסוקא (אסתר ב, ו) אשר הגלה נבוכדנצר, הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות, שכל נבוכדנצר הכתוב בירמיה חי היה, ברם הכא מת היה.

מוה"ר שמואל יפה ז"ל (ביפה מראה לירושלמי פ"ג סימן ו), צריך לומר ארור המן וכו'. פירוש כשקוראים שמו במגילה, וכן בבניו, ובאסתר רבתי (פרשה י, סימן ט) אמרו גם כן על זרש, עד כאן לשונו. ונראה דכונת הרב באומרו דצריך לומר ארור המן כשקוראין שמו במגילה וכו', אין הכוונה שהקורא עצמו יאמר כך, אלא השומעין, שאם הקורא אומר, נראה כאילו ארור המן כתוב במגילה, ואין אדם יכול להוסיף דבר. ועכשיו אנו נוהגים לאומרו אחר סיום קריאת המגילה אחר ברכת הרב את ריבנו וכו', ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים, ובכלל כל הרשעים בניו של המן.

חמדת אריה - שם סק"ג

ארורי' כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים. שאלני אחי הרב המאוה"ג מו"ה אברהם ר"ב נ"י, מדוע אין אנו נוהגין לאמרו, ונ"ל משום דבירושלמי שלפנינו ליתא כן כלל הגירסא בפ' בני העיר, אלא שהרא"ש במגילה דף ז' הביא כן הירושלמי והי' לו כן הגירסא, ונ"ל דהרי כבר אמרנו בשמונה עשרה ולמלשינים אל תהי תקוה דהוא ארירת הרשעים וברכת הצדיקי' בברכת על הצדיקי', וא"כ למה יאמרו אותו שנית. אלא דנראה לפענ"ד, דוודאי הא דאמרו בירושלמי הנ"ל דצריך לאמר ארור המן וברוך מרדכי היינו בתוך הסעודה, כמו שאמרו ז"ל חייב אינש לבסומי בפורים עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ש"מ דהמצוה הוא לאמרו בתוך הסעודה.

והשתא לפ"ז בחל ט"ו בשבת דכל ענין אין קורין המגילה בשבת, ועיי' בסי' תרפ"ח במ"א ס"ק יו"ד דמהר"ל חביב הורה בחל בשבת לעשות הסעודה עכ"פ בשבת, דלא קיימ"ל כירושלמי דפסק דעושי' הסעודה לאחר השבת, וא"כ צ"ל

נמצא שכן היה מנהגם משום ר' זצ"ל ר"י, ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ובפרובנצא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן, ומקישים זו על זו כשהקורא מזכיר המן, שני ושם רשעים ירקב.

פירוש ר"י אלמנדרי - הנ"ל.

מאירי - מגילה ז ב >הובא להלן ד"ה השוואת < {17-2}.

רא"ש - הנ"ל (וכן הוא בתוס' רא"ש הנ"ל).

אבודרהם - הנ"ל.

רבינו ירוחם - הנ"ל.

נמוקי יוסף - ז ב ד"ה בין

בין ברוך וכו'. אמרינן בירושלמי דמשום הכי נקט ברוך מרדכי וארור המן, לפי שכשהיו מזכירין מרדכי היו אומרים ברוך, וכשהיו מזכירין המן היו אומרים ארור. והיינו דאמרינן בבראשית רבה כל המזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מאי טעמא זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מאי טעמא ושם רשעים ירקב.

יפה מראה - ד"ה צריך, וד"ה ארור

צריך לומר ארור המן. כשקוראים שמו במגילה, וכן בבניו, ובאסתר רבתי (י, ט) אמרו גם כן על זרש. ארור המן. ולא מפליג בין המן דקודם תליה לדבתר תליה, דסבירא ליה דבתר זמן זכירתו אזלינן שכבר מת הוא, ודלא כדרבי יונתן דבסמוך.

יפה תואר (מדרש) - שם ד"ה כי

כי הוי מטי להמן בפורים כו'. ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דלאחר תליה, ולפ"ז חולק הוא על רשב"ן שאמרו בירמיה חי הוי ברם הכא מת הוי.

יפה תואר (מדרש) - ד"ה וארורים

וארורים בניו פי' כי הוה מטי לבניו נמי הוה אמר עליהו ארורים, ובמדרש אסתר אמר ג"כ על זרש.

ידי משה (מדרש) - שם

רב כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו. כל זה הוא בירושלמי פ"ג דמגילה, ופי' שם בעל י"מ ולא מפליג בין המן דקודם תליה להמן דאחר תליה, ופליג אר' יונתן דלעיל דמפליג אצל נבוכדנצר בין חי למת עכ"ל, ול"ג דלא פליג כי אם תעיין היטב למה אמר כי הוי מטי להמן אמר ארור המן וארורים בניו, בניו מאן דכר שמיא אלא שרצונו להראות דוקא כשמטי לזה ההמן דאצל בניו דהיינו אחר תליה כנ"ל וק"ל.

קרבן העדה

צריך לאמר ארור המן. לאחר שקראו המגילה, אבל קודם לכן או בשעת קריאה לא שעדיין לא מת, וכדלקמן גבי נבוכדנצר.

שירי קרבן

(דף כז ע"א) ארור המן וכו'. כתב הר"ש בספר י"מ, ולא מפליג בין המן דקודם תליה לדבתר תליה, דס"ל דבתר זמן זכירתו אזלינן שכבר מת הוא, ודלא כר"י דבסמוך ע"כ. ולא ידעתי מי דחקו לחלוק עלינו את השוין, דלמא גם רב מודה

אור דוד - אסתר ב ו

אשר הגלתה. במד"ר כד הוי מטי ר"י ורבנן להאי פסוקא כו' הוי אמרין נ"נ שחיק עצמות, ולמה לא הוי אמרין כן בירמ"י, אלא שכל נ"נ שבירמ"י חי הוי ברם הכי מת הוי. עיין אור"ח סימן תר"צ במה דנהגי להכות המן. וצ"ל שם רשעים ירקב, ועיין בב"ר פמ"ט שכתוב בהמזכיר רשע ואינו אומר שר"י עובר בעשה. כי מטא רב להמן שבפורים אמר ארור המן וארורים בניו. וע' ירושלמי מגילה פ"ג, וכ' היפ"מ דצ"ל גבי המן אף במקום דה"י חי, וקרבן עדה בש"ק חולק עליו דרק במקום שמזכירין שמת ה"י צ"ל שר"י אבל לא במקום שהוא חי, ועמג"א סימן תר"צ סקכ"א שכי' לרמ"ז למד"ר בניו ופי' המחצית השקל דדעת המג"א דאין לקללו במקום שה"י חי, דכמו נ"נ דירמ"י לא הוי אמרין משום במדעך אל תקלל מלך כן כ' בחדרי משכבך אל תקלל עשיר, וכמו דאמרין גבי הורדוס בב"ב ד"ד ולא יהיה אלא עשיר, וקשה לפי"ז הוי למג"א לרמוז לירושלמי דמגילה ולמד"ר בראשית פמ"ט, ועיין ידי משה שם שדייק מהא דאמר רב ארור המן וארורים בניו דרק לאחר שמת צ"ל שר"י אבל לא במקום שה"י חי, ולכאורה כיון דאמרין מגילה די"ד ע"ב ובתרגום אהא דמרדכי לא ישתחוה משום דהוי ליה עבד פלח ומה שקנה עבד קנה רבו א"כ לא ה"י עשיר, ואף דכ' הכסף נתון לך ודמי לנתון מתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו, לא הוי עשיר חדא דאפשר אחשוורוש לא ידע דה"י עבד, תו דלא נתן להמן מאוצר שלו רק לא קיבל הכסף, ה"י אלפים ככר שרצה לתת לו ולא ה"י להמן כלל כיון דהכל למרדכי א"כ לאו בכלל עשיר (ונשיא בעמך ל"ש גבי המן), וכן הבנים שהוליד לאחר שקנאו מרדכי, הן למרדכי, ואפשר זה שא"ר ארור המן וארורים בניו יהודיע כי אינו עובר על במשכבך את תקלל עשיר כי הוא ובניו הכל למרדכי, ואין לדמותו להורדוס דהיה שם בת קול שימרוד וה"י הדבר מן השמים, ולא כן גבי המן דהיה הכל רק לפנים כדתני רשב"י מה הן לא עשו אלא לפנים כו', ול"ד לנ"נ דה"י מן השמים ומלכותא דיליה מן השי"ת וב"ק צוח עליו עבדא בישא החרב ביתא, ולכן בהיותו חי לא ה"י נכון לקללו, אבל לאחר מותו כ' אל שאול תרד שפיר צריך לומר שם רשעים ירקב.

גם כיון דאמרין בב"ר פמ"ט דיש מצות עשה לומר על רשעים שר"י אמאי לא נימא אתי עשה ודוחה ל"ת דאל תקלל מלך של נ"נ, אך י"ל כיון דמלך הוא כבוד הרבים ול"ת דרבים לא נדחה מפני עשה דיחיד, גם י"ל למ"ש הראשונים בטעם דעשה דוחה ל"ת דגדול עובר מאהבה ובקו"ע משוא"ת, וכיון דאין הקב"ה שש במפלתן של רשעים לכן בהיותו חי אין לקללו, אבל לאח"מ מציינו דהע"ה ראה מפלתן של רשעים אמר שירה כיון דנפל ברשעו מיתתו טובה לו וטובה לעולם, ולפי"ז בורע עמלק ימ"ש שכי' בתוה"ק מ"ע למחות זכר עמלק ואסור לרחם עליו ועל יוצאים ממנו ואפילו גרים אין מקבלין ממנו כמבואר בילקוט שמואל ב', וכ' כי יד על כס י"ה ונשבע שימחה זכר עמלק, ובכל יום אנו מתפללין תמיד שיתגדל ויתקדש שמייה רבא וזכר עמלק ימחה במהר, ל"ש דאינו שש במפלת עמלק דבדואי שמחה

ארור המן וארורים בניו יע"ש, ש"מ דרב אמר כן אחר הקריאה ולא בעוד שקוראים בה. וכ"כ הרב הרוקח סי' רל"ז וז"ל, לאחר קריאתה במ"ס רב אמר ארור המן וכו' ע"ש.

וכן ראיתי בס' א"ח דק"ך ע"ג אות ל"א שכ' בזה"ל, תנן במס' סופרים א"ר פנחס וצריך שיאמר אחר מקרא מגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל עכו"ם ברוכים כל היאודים וחרבונה זכור לטוב ע"כ, לכל הדברות צריך לממרינהו לכולהו אחר הקריאה והברכה שלאחריה ולא בעת שקוראים לה, וכ"כ בס' צל"ד אחר קריאת המגילה יאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש וושתי ברוכה אסתר וגם חרבונה זכור לטוב ושם רשעים ירקב ע"כ.

וכן כתב רבינו ירוחם נתיב יו"ד ח"ג דס"א ע"ג וז"ל, צריך לומר אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הערלים ברוכים כל ישראל וגם חרבונה זכור לטוב, זה פשוט בירוש' דמגילה ע"כ. וכ"כ הרד"א דע"ז ע"ג וז"ל, ואמרין בירושלמי שצריך לו' אחר קריאת המגילה ארור המן וכו' ע"ש. וכן כתבו בפסקי התוס' בפ"ק דמגילה ד"ז ע"ב סי' י"ט בד"ה דלא וז"ל, לומר בסופה ארור המן ברוך מרדכי וכו', דקאי ע"ד הירוש' כיע"ש בדברי התוס' עצמם שם ד"ה דלא יע"ש, הפך ממ"ש היפ"מ בכונת הירו' עצמו.

וכן י"ל ממתני' פ"ג דאבות דתנן המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, וכ' הר' מוהר"ש אוזייה, אף שהוא משבח אליו יתברך ברוך שכה לו בעולמו, אעפ"כ כיון שהפסיק במשנתו מתחייב בנפשו שהשטן מקטרג בשעת סכנה וקרהו אסון, ולזה המהלך בדרך מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, אמנם ליושב בבית עון קל כזה שהוא לשבח לשי"ת ברוך שכה לו בעולמו אין זה מתחייב בנפשו, הא מיהא עון הוא ואיסורא איכא כיע"ש, כ"ש כשהוא אומר ברכה לב"ו או קללה כאמור דאין להפסיק בהם בתוך קריאה, ואפי' לפי' מוהר"ש.

ומשמעו' הב"ר כי רב אמרה למילתיה כשקוראים שמו במגילה, אפשר שלא היתה בקריאה שהוא היה יוצא בה י"ח וק"ל. וכן מ"ש הלבוש בסי"ז כשהקורא קורא שם המן יאמר השומע שם רשעים ירקב לא נהירא, שהרי בעודו אומר כן הקורא ירוץ דברו ולא ישמע השומע מפי הקורא התי' שלאחריו, וכ' הבאה"ט ס"ק י"א שמבואר בתשו' הרשב"א דאם השומע לא שמע תיבה א' לא יצא יע"ש, ודוק.

ערוך השולחן - או"ח סי' תרצ סכ"ב

והקורא לאחר שגמר הקריאה חוזר וכורכה כולה ומברך הרב את ריבנו ואין זה הפסק, ועוד דברכת הרב את ריבנו לא שייכה למגילה, אלא היא ברכת הוודייה להקב"ה [שם סקי"ט ועמחה"ש], ואח"כ אומרים שושנת יעקב, וע"פ הירושלמי צ"ל שם ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, וצ"ל וגם חרבונה זכור לטוב, ואע"ג דלפי המדרש אליהו נדמה בדמותו, מ"מ כיון דנדמה בדמות חרבונה נזכריהו לטוב.

במפרש ירוש' דכתב על הא דאיתא התם צ"ל ארור המן דהיינו לאחר המגילה אבל קודם לכן או בשעת קריאת המגילה לא שעדיין לא מת וכדלקמן גבי נ"נ, ובשם הר"ש בס' י"מ מביא דלא מפליג בין המן דקודם תליה לדבתר תליה דס"ל דבתר זמן זכירתו אזלינן שכבר מת הוא ודלא כר' יוחנן דבסמוך עכ"ל יעו"ש, ולפי מה שבארנו אנחנו כוונת הירושלמי גם ר"י ס"ל דבתר זכירה אזלינן א"כ יכול לומר ארור המן גם על זכירה דקודם תליה כיון דהמגילה נכתבה אחרי מותו ולא פליג כלל רב על ר"י.

חתן סופר - סי' עה ד"ה ולשמחך

ולשמחך בימי שמחה, אודיעך מה שפירשתי מאמר חכז"ל במגילה דף ז' חייב איניש לבסומי בפורים עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ונ"ל הכוונה, דהנה בירושלמי אמרו כד מטי רב במגילה לפעם ראשון שנזכר מרדכי דהיינו איש יהודי וכו', אמר ברוך מרדכי, כד מטי להמן שנזכר פעם ראשון במגילה אמר ארור המן, והנה בין איש יהודי וכו' לאחר הדברים האלה גידל המלך וכו', נזכר מעשה לקיחת אסתר לבית המלך ושתיקתה בצווי מרדכי אשר לא תגיד עמה ומולדתה, ואח"כ נזכר מעשה דבגתן ותרש וסיפור אסתר למלך בשם מרדכי.

וכבר דקדקתי במקו"א, דלכאורה אחר שהתאמצה בכח תוקף ועוז שלא לגלות את עמה וכו', א"כ איך סיפרה למלך בשם מרדכי דבר סוד שגילה מרדכי לה, הלא מזה ירגיש אחשוורוש שע"כ היא מעם מרדכי, דלולא זאת לא היה מגלה דבר זה לה. אבל אמרתי דעפ"י מש"כ התרגום טעם שלא רצה מרדכי שתגלה עמה, מפני אולי ירגיז המלך עליה ותסתכן, ויש לחוש שתסכנה גם עמה אתה, והנה כיון שעכשיו נצמח ישועה והצלה למלך ע"י מרדכי, אדרבה טובה לה ולעמה לידע מאיזה עם היא ואין לחוש למכשול.

והנה לזה צריך הבחנה ודיעה צלולה, אבל מי ששתה יין הרבה לא ידע לתרץ סתירת ענינים אלו שנראים כתמוהים וסתורים מני' ובי', לזה אמר חייב איניש לבסומי עד דלא ידע לתרץ ב' ענינים הנזכרים בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו שמתחילה התרעש מרדכי שלא לגלות, ואח"כ נראה כמגלה עמה, ומי ששתה ואין דעתו צלולה, לא יבחין שיש לחלק כמו שכתבנו, והבן.

יפה ללב - ח"ב סי' תרצ אות ו

סט"ז. צריך שיאמר ארור המן, כ"כ הטור בשם הירושלמי, והוא בפ' בני העיר סי' ו' וז"ל, רב אמר צ"ל ארור המן ארורים בניו, וכתב הרב יפה מראה ז"ל צ"ל ארור המן כשקוראים שמו במגילה, וכן בבניו, יע"ש. וכן נראה ממ"ש בב"ר ס' וירא פמ"ט סי' א', רב כי הוה מטי להמן בפורי' אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מ"ש ושם רשעים ירקב, ויע"ש בפ"י הרב ז"ל שנר' דבעוד שקורא במגילה היה אומר כך.

אכן מבריייתא דמס' סופרים פ"ד נראה להדיא, כי זה צ"ל אחר קריאת המגילה ואחר הברכה שלאחריה, דתני הכי ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר בא"י אמ"ה הרב את ריבנו וכו', ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי וכו', ורב אמר צ"ל

אוצר מפרשי הירושלמי

מהרא"ש ופסקי התוס' ומטור ומחבר דצריך להסמיכה תיכף לאחר גמר קריאת המגילה.

ומה גם למאי דקיי"ל דברכה שאחריה לא קאי על הקריאה כי אם נתקנה בפני עצמה לתת הודאה לה' על הנס, ומה"ט כתב המחבר שם [תר"צ סי"ז] וכשיגמור חזור וכוונה כולה ומברך, ועיין שם במג"א [סקי"ט] דמניחה ג"כ על מקומה והיא מהמהרי"ל, ובמהרי"ל הביא דפעי"ט אחת פתח הקורא ברכת האל אחר הקריאה טרם שכרכו איגרת המגילה וגער בו המהרי"ל והשתיקו עד שכרכו המגילה לפניו ואז חזר והתחיל וברך עי"ש, והכל כדי לידע שהברכה לא קאי על הקריאה, וא"כ ודאי דיותר עדיף היה לומר מאמר הירושלמי הנ"ל קודם הברכה כדי להפסיק בין הקריאה לברכה, והיה בזה ג"כ היכר דהברכה לא קאי על המגילה דאלמלא כן לא היה רשאי להפסיק כמו דאין להפסיק בין ההפטרות לברכה, וא"כ טובא יש לתמוה מאין נשתרבו המנהג לומר פיוט דשושנת אחר הברכה, ועפ"י הנ"ל היה צריך לומר הך דירושלמי הנ"ל תיכף אחר גמר הקריאה ודו"ק.

שו"ת משנה שכיר - או"ח סי' רכח סי' רכט

על דבר ששאלתני אודות מה ששמעת ממני כי הפיוט שושנת יעקב, דיש בו ארור המן וברוך מרדכי צריך לומר תיכף אחר הקריאה קודם הברכה כדי להסמיכה בכל מה דאפשר אל הקריאה, וכאשר ביארתי טעמי במקום אחר בארוכה וכאן אזכיר בקצרה, מפני דהטור וש"ע קבעו זאת בסי' תר"צ דשם דיני הקריאה ולא בסי' תר"צ"ב דשם דיני הברכה, מוכח דמישך שייך מאמר זה אל הקריאה ולא אל הברכה, ועל זה עוררת דמהירושלמי [מגילה פ"ג הלכה ז'] שהביא הטור ובי"ב בסי' הנ"ל דשם הוא המקור לזה לא משמע מידי דצריך דוקא להסמיכה אל המגילה, וביותר במסכת סופרים פרק י"ד [הלכה ה'] כתוב ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר ברוך אתה ה' אמ"ה האל הרב כו', ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי כו', ורב אמר צריך לומר ארור המן כו', הרי מפורש יוצא במסכת סופרים הנ"ל דתחילה אומר הברכה ואח"כ מקלס לצדיקים ואומר ארור המן, והוא שלא כדברי עד כאן דברין, וביקשת שאבאר לך דברי היטב.

תשובה, אני על משמתי אעמודה, ומהמקומות שהבאת אין סתירה לדברי, ואדרבא עוד יתחזקו, וכמו שאומר בס"ד. תחילה מה שכתבת דמירושלמי לא משמע כדברי. עינתי בירושלמי וראיתי דאדרבא משום סמך גדול לי, דהנה מה שדקדקתי על הטור וש"ע שהעתיקו הך וצריך לומר ארור המן בסי' תר"צ בדיני קריאת המגילה ולא בסי' תר"צ"ב בדיני הברכה, מצאתי שגם הירושלמי כתב כן דהביא הא דרב דצריך לומר ארור המן בפרק ג' אצל דיני הקריאה ובפרק ד' כתב דיני הברכה, על כן שפיר העתיקו הטור וש"ע זאת בסי' תר"צ דוקא משום דהירושלמי גופא ששם המקור של מאמר זה הוא ג"כ כן, א"כ ממילא מוכח דהירושלמי עצמו סובר כן דמאמר זה מישך שייך לקריאה עצמה ולא לברכה, הא חדא. ועוד קאמינא דהכי איתא בירושלמי שם רב אמר צריך לאמור ארור המן ארורים בניו, אמר רב פנחס צריך לומר חרבונוה זכור לטוב, ר' ברכיה

לבטלו והרבה מדרשים יש בזה ופוק חזו מה דעמא דבר.

שו"ת משנה שכיר - או"ח סי' רכח

זמן אמירת שושנת יעקב, עצמתי על הטור ומחבר בסי' תר"צ שהעתיקו להאי דירושלמי [מגילה פ"ג ה"ז] דצריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי כו' בדיני קריאת המגילה, איך שייכא לקריאת המגילה, ומתי יאמרו זאת.

ולכאורה רציתי לומר דהיינו בשעה שהקורא מזכיר המן, וכמו שהביא המג"א שם בס"ק כ"א בשם הלבוש בשעה שאומרים המן יאמר שם רשעים ירקב, אבל באמת לא נראה זאת דא"כ למה הוצרך הלבוש לומר שם רשעים ירקב הא ודאי סגי בארור המן, וגם הא אסור לשוח בשעת קריאת המגילה כמבואר בסי' תר"צ"ב ס"ב, ועיין שם במג"א סק"ד ובלבושי שרד ובמחה"ש דהטעם דלמא לא ישמע אף רק תיבה אחת ולא יצא, א"כ בשלמא מאמר קצר דשם רשעים ירקב יוכל להזהר לאומרו במרוצה שלא לידי מכשול שלא ישמע את קריאת הקורא אף בתיבה אחת, אבל מאמר ארוך של ארור המן וכו' דודאי א"א להזהר שלא ישמע ממנו שמיעת תיבה אחת, על כרחך א"א לומר דכוונת הש"ע היתה לאומרו בשעת הזכרת המן.

ולכאורה בגמרא [מגילה ז' ע"ב] משמע מרבא דאמר מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ועי"ש בתוס' [ד"ה דלא] דהביאו ירושלמי הנ"ל, משמע מזה דחייב לומר זאת בסעודה בשעת משתה ושמחה, וא"כ לפי"ז היה לו להשו"ע לכתוב זאת בסי' תר"צ"ה גבי חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שם הל"ל לומר וצריך שיאמר כו'. וגם למנהגינו שאנו אומרים אותו בביהכ"נ אחר הברכה שאומרים אשר הניא ובפיוט שושנת יעקב א"כ היה לו להטור ומחבר להזכיר זאת בסי' תר"צ"ב אחר שכתב ולאחריה נהגים לברך הרב את ריבנו כו', שם היה צריך לכתוב צריך שיאמר ארור המן כו' אבל מה מקום יש לה בסימן תר"צ בדיני קריאת המגילה.

שוב עינתי ברא"ש [פ"א סי' ח'] בפסקא אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא, שכתב אמרינן בירושלמי שצ"ל אחר קריאת המגילה ארור המן כו', משמע מזה דהכוונה דתיכף אחר הקריאה צריך לומר נוסח זה דירושלמי, וכן מצאתי בפסקי תוס' אות י"ט שכתבו וז"ל לומר בסופה ארור המן כו', הלשון בסופה משמע דתיכף אחר הקריאה בסופה ממש צריך לומר כנ"ל, ועפ"י"ז יובן היטב כוונת הטור והמחבר דהעתיקו ירושלמי הנ"ל בסי' תר"צ גבי דיני קריאת המגילה, היינו משום דמישך שייכה להקריאה, להסמיכה לסופה קודם הברכה שמברכין אחריה, והיינו נמי טעמא שכתב המחבר זאת קודם מה שכתב [שם בסי"ז] מנהג כל ישראל שהקורא כו' וכוונה כולה ומברך הרי שהזכיר גם כאן הברכה שאחריה, ואעפ"י"כ כתב קודם לזה האי צריך שיאמר ארור המן כו', משמע מזה דמאמר הנ"ל הוא קודם הברכה, וא"כ לפי"ז טובא יש לתמוה מאין לקחו זאת לנהוג לומר האי ארור המן אחר הברכה, הא משמע

גדולה במרום ממפלת עמלק ולכן אפי' בהיות חס רשאי לקלל עמלק ומצוה להכרית עדתו ול"ש לאו דלא תקלל גבי עמלק וזרעו ימ"ש, ואפילו דנשאו המלך אין להשגיח ע"ז, וכבר כ' הספרים דכל דבר אל שורשו כגון מי שעושה עבירה מחמת ממון יש לכוננו חומד ממון ע' בעל עקידה שהארין בזה, וכל מה שנשאו הי' משום דעמלק רצועה מרדות הוא, והכוונה להחזיר ישראל למוטב. וטעם דעמלק רצועה מרדות אמר מרן הקדוש רשכבה"ג מקאצק זצ"ל כיון דנכרת מן הקדושה ואין לו שום יניקה מישראל יוכל להעזי, וכיון דאינו מן קדושה כלל והוא טמא ומתועב ל"ש ע"ז לאו דלא תקלל עשיר, ויה"ר שיבוער הרשעה לגמרי במהרה. גם נראה דלאו אל תקלל עשיר במדרש קהלת יש פירושים רבים ונראה מדרשים חלקו זה את זה, ובתרגום פ"י אל תקלל חכם ועיין בסי' תעלומות חכמה מ"ש בזה, ונראה מה דלא פ"י כפשוטו דיש עשירות אשר שמור לרעתו ר"ל ואין לכוננו בשם עשיר כי תכלית עשירתו למפלתו, וכד חזינון מי שחוטא בעשרו וניתן לו העשירות ברשעתו וודאי לרעתו הוא, ואף אי ספק הוא אין ספק מוציא מידי וודאי דיש מ"ע לומר שר"י ולכן על חכם קאי דחכמה לטובה נתנו מהחונן לאדם חב"ד ול"ש זה גבי המן, ול"ד להורדוס דעשירות ניתן לי מהשי"ת וראיה מהבת קול.

(עשיר המילוי י"ן י"ן ו"ד י"ש עולה תם ובהיפוכו מת אם העשירות לטובתו והוא תם הוי עשיר חי ואין לקללו אבל מת רשאי לקללו הבן מבהמ"ח). עוד נראה דצ"ל עתה הלומד ירמי' למה לא יאמר שר"י בהזכרת נ"נ הא כבר מת הוא, אך כיון דירמי' כ' ספרו בחיי נ"נ ולא אמר אז שר"י אג"כ הכי נהגינן, ולפי"ז י"ל בשלמא גבי נ"נ שכתוב ירמי' בחייו, אבל מגילת אסתר לא מבעיא אי רק נאמרה לקרות ולא נתנה ליכתוב ברוה"ק רק מדרבנן כמ"ש תוס' מגילה ד"ז דודאי בעת שכתבו המגילה כבר מת, ואפילו אי נתנה ליכתוב מבואר במגילה ד"ז השנית דבשנה שניה שלחה אסתר לחכמים קבעוני לדורות, ואז מצאו רמז בתוה"ק א"כ מה דנאמרה ליכתוב הי' כבר לאחר מיתתו ולא ניכתוב בחיו דלומר ע"ז בהיותו חי אין לקללו הא הכל נכתב לאח"מ וכבר היה פגר מניוול וניבאש, ול"ד לנ"נ דנכתבה בחיו ע"כ נראה דשרי לקללו בכ"מ שמזכירין הרשע המן ימ"ש וכמ"ש היפ"מ.

אמנם זה באדם הלומד המגילה אבל בעת הקריאה יש הפסק, ועפ"מ"ג מ"ש ע"ז דלא נכון משום דמבלבלין דעת השומעים ואין להפסיק יותר משיעור נשימה דנקרא אגרת, ובוזה י"ל מה דדייק הידי משה מהא דא"ר ארור המן וארורים בניו ודייק בניו מאן דכר שמי', ולמ"ש י"ל דעשרת בני המן כאו"א אומר בפני עצמו ובוזה ל"ש הפסק דס"ס עד שיאמרו כולן יש עת לומר למי שיכול לדבר במהירות גם ארורים בניו, ובסדר הנדפס לא מצינו ארורים בניו ורב אמר אז ג"כ זאת, והיכא דל"ש הפסק כגון השומע שאינו מברך ובעת ששותק הקורא אפשר דשרי לומר בתוך המגילה ג"כ ורק משום הפסק יש לחוש, וכבר כ' המג"א דאי יש למנהג אפילו סמיכות כ"ד אין

ולא לדיני הברכות, א"כ ודאי דצריך להסמיכה להקריאה כדי לקיים זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב על כל ההמן שנזכרו בקריאה, ומה גם דהברכה לא קאי על המגילה כמבואר בפוסקים [בית יוסף סי' תרצ"ב בשם ר"ן], וברוך מרדכי קאי על הקריאה, בודאי דצריך להקדימה קודם הברכה, וזה ברור ואמת לדעת, ומקום הניחו לי מן השמים להתגדר.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט

שלום וברכה ברבי' והמשכה לכבוד ידי'נ עוז הרב הגאון כו' מו"ה ישראל וועלץ שליט"א, דומ"ץ בעיר הבירה בודאפעשט יצ"ו. אחדש"ה באהבה נאמנה אבקש פני מעלת ידי'נ שיתן מקום בעתוננו, לדברי בני הב' היניק וחכים נ"י כדי להלהיב לבו לתורה, ובאמת ההערה בעצמה הוא קושיא עצומה לדעת.

ואגב אציע לפני הדרגנ"י דבר א' דבר בעתו המביא טובה לעולם, הדגנ"י הוא דייקין גדול במנהגי ישראל ובוחן ובודק אחר שרשי המנהגים, והנה זה מכמה שנים אשר תפסתי את מנהגנו שאנו נוהגין לומר פיוט שושנת יעקב אחר ברכת המגילה שלאחרי', כונתי דתחלה אומרים הברכה שלאחרי', ובלילה אשר הניא ואח"כ שושנת יעקב, וביום שאין אומרים אשר הניא אומרים שושנת עכ"פ אחר הברכה, ולדעתי הוא טעות, רק דצריך לקרב את הפיוט דשושנת יעקב תיכף אחר קריאת המגילה בלי הפסק כלל, ואח"כ צריך לברך ברכה האחרונה וכמו שאבאר דבריי בעזה"י.

דעמדתי על הטור ומחבר שהעתיקו להאי דירושלמי דצריך שיאמר ארוך המן וברוך מרדכי כו' בסי' תרצ"ב דיני קריאת המגילה, איך שייכא זאת לקריאת המגילה, וגם סתמו ולא ביארו מתי יאמרו זאת, ולכאורה רציתי לומר דהיינו בשעה שהקורא מזכיר שם המן, וכמו שהביא המג"א שם בס"ק כ"א בשם הלבוש, בשעה שאומרים המן יאמר שם רשעים ירקב. אבל באמת לא נראה זאת, דא"כ למה הוצרך הלבוש לומר שם רשעים ירקב, הא ודאי די בארוך המן, וגם הא אסור לשוח בשעת קריאת המגילה כמבואר בסי' תרצ"ב ס"ב, ועיין במג"א סק"ד, ובלבש"ר ובמחנה"ש הטעם דלמא לא ישמע אף תיבה א' ולא יצא יד"ח.

א"כ בשלמא מאמר קצר דשם רשעים ירקב, יוכל ליהזר לאמרו במרוצה ושלא יבא לידי מכשול שישמט ממנו לשמוע את קריאת הקורא אף בתיבה אחת, אבל מאמר ארוך כזה של ארוך המן כו', בודאי א"א ליהזר שלא ישמט ממנו שמיעת תיבה אחת, על כן א"א לומר דכונת הש"ע הי' לאומרו בשעת הקריאה. ולכאו' בגמרא משמע מרבא דאמר מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארוך המן לברוך מרדכי, עיי"ש בתוס' דהביאו לירושלמי הנ"ל, משמע מזה דחייב לומר זאת בסעודה בשעת משתה ושמחה, וא"כ לפי"ז הוי ל"י להש"ע להביא זאת בסי' תרצ"ה גבי חייב אינש לבסומי וכו', שם הול"ל וצריך שיאמר כו'.

וגם למנהגינו שאנו אומרים אותו בבהכ"נ אחר הברכה שאומרים אשר הניא, ובפיוט שושנת יעקב אנו אומרים ארוך המן וברוך מרדכי וכו', א"כ הי' להו להטור ומחבר להזכיר זאת בסי'

קעסיק שם מדיני קריאת המגילה וסידרה, מה יהיה תחילה ומה יהיה לאחר, דיהיה נשמע דהך ארוך המן מקומה דוקא לאחר הברכה אחרונה, רק הכוונה דשם קעסיק דיני ברכות ומשירי היום השייך לכל יום, ומסכת סופרים מלא מענינים כאלו, על כן כשעמד אצל ברכות המגילה הזכיר ג"כ ממאמר הנ"ל, אבל כוונתו דצריך לאומרה במקומה הראוי ולא לאחר הברכה, תדע שכן דקתני בתר דהך דרב דר' ברכיה הנ"ל, ר' ברכיה בשם ר' יוחנן כד הוה מטי להדין פסוקי אשר הגלה כו' אמר נבוכדנצר שחיק עצמותיו, שנאמר [משלי י, ז] זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, והך דר' ברכיה על כרחך דבאמצע הקריאה היה דהא קתני כד הוה מטי להדין פסוקי אשר הגלה, א"כ ממילא גם הך דרב דארוך המן ג"כ מיירי באמצע הקריאה, וכדמשמע במדרש רבה שהבאתי לעיל, וכן הבין גם בפירושו נחלת יעקב שם שפירש על מה דסיים התנא אמירא דר' ברכיה שנאמר זכר צדיק לברכה וכו' דקאי נמי אדרב בארוך המן, דנמי היה כדי לקיים שם רשעים ירקב, וברוך מרדכי לקיים זכר צדיק לברכה עיי"ש, אם כן על כרחך דגם רב באמצע קריאה קאמר, (והוא כיפה מראה הנ"ל, ולא כשיירי קרבן דרב מיירי לאחר קריאה והביא ממסכת סופרים, ואדרבא כאן מבואר להיפך). נמצא דבין רב ובין ר' ברכיה באמצע הקריאה הוצרכו לומר כנ"ל, ואם כן לכאורה יש סתירה מיניה וביה במסכת סופרים הנ"ל, דתחילה אומר דצריך לומר לאחר הקריאה ולבסוף הביא מרב ורב ברכיה דמשמע דצריך לומר כך באמצע הקריאה שהוא הרבה קודם מלאחר הברכה, ועל כרחך כדברי דהקדים דיני הברכות משום דהתנא עיקר עסקו דיני הברכות, ואגב מביא ג"כ דצריך לומר ברוך מרדכי וארוך המן, אבל ודאי מקום הראוי לו דהיינו באמצע הקריאה כדרכו וכרב ברכיה, כדי לקיים מה שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אם כן לפי זה אין סתירה כלל גם ממסכת סופרים לדברי, ודו"ק כי זה אמת וברור. נמצא דבין בירושלמי ובמדרש ובמסכת סופרים הצריכו לומר הנ"ל באמצע הקריאה, ועתה שאין אנו אומרים באמצע הקריאה עכ"פ החיוב לסמכו בכל מה שאפשר וכמו שכתבתי, והיינו טעמא דרא"ש [פרק א' סי' חז] ופסקי תוס' במגילה [פרק א' אות י"ט] שהצריכו לומר הנ"ל בסוף הקריאה וכמו שהבאתי במק"א בתשובה.

והנה עיינתי באשכול ה' פורים סי' ט' וראיתי שהביא הך דירושלמי צריך לומר ארוך המן, אחר שכתב דיני הברכה ומה שמברכין באחרונה, וגם כתב דיש מקומות שמקדימין לומר פיוט דאשר הניא ומסיימין בארוך המן עכ"ל. מזה משמע קצת לכאורה דתחילה מברכין והדר אומרים ארוך המן וגו', ממה שהביא ממקומות דמקדימין הפיוט דאשר הניא, אולם אין ראיה כל כך דאולי כיון שראה כן במסכת סופרים העתיק גם הוא כן בספרו, וגם מהמקומות דמקדימין פיוט דאשר הניא ומסיימין בארוך המן אין ראיה דמיירי לאחר הברכה, אולי אמרו קודם הברכה ובפיוט הזה היו חוזרין כל הנס שהיה במגילה, עכ"פ לפי הירושלמי שהביא הך דין אצל הקריאה וכן העתיקו כן הטור ושו"ע ודאי דשייך רק להקריאה

ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן ר' יונתן כד דהוה מטי להא פסקא אשר הגלה נבוכדנצר, הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי היה, ברם הכא מת היה, עכ"ל הירושלמי, ובפירושו הקרבן העדה שם כתב צריך לומר ארוך המן לאחר שקראו, אבל קודם לכן או בשעת קריאת קריאה לא, שעדיין לא מת וכדלקמן גבי נבוכדנצר, כך פירש אליבא דרב דאמר סתם צריך לאמור ארוך המן. ופירש בדעתו דרצה לומר דאיירי לאחר הקריאה דכבר מת, כדי שלא יחלוק על רב ברכיה גבי ירמיה דמיירי דוקא במת, וכמו שפירש על שכל נבוכדנצר שבירמיה וזה לשונו, לפיכך דוקא בהאי קרא אמר הכי משם דכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה בחייו הוא מדבר חוץ מזה, נבואה זו נאמרה אחר מיתתו של נבוכדנצר עכ"ל, הרי דהקרבן העדה השוה הא דרב עם ר' ברכיה כדי שלא לעשות פלוגתא ביניהם, ומוקי להא דרב לאחר הקריאה. אבל כיפה מראה כתב דרב מדאמר סתם ולא מפליג בין המן דקודם תליה לבתר תליה, פליג על ר' ברכיה דמפליג בין חי למת, והשיירי קרבן הביאו וכתב עליו דלדידיה לא מוכרח דרב פליג רק מיירי בלאחר קריאת המגילה, והביא ראיה מן מסכת סופרים דמשמע דיאמר אחר קריאת המגילה עיי"ש, ולפע"ד האמת כהיפה מראה דרב מיירי בשעת קריאת המגילה, ומדלא מפליג בין קודם תליה לבתר משמע דפליג על ר' ברכיה, דעיין במדרש רבה בראשית פ' מ"ט [אות א'], דשם הביא הא דר' ברכיה וגם הביא הא דרב, וכך איתא שם רב כד הוה מטי להמן בפורים הוה אמר ארוך המן כו', (ואם כי שם במדרש הגירסא רבי אבל צריך לומר רב כדאיתא בירושלמי ובמסכת סופרים), הרי לך בהדיא דרב בשעת הקריאה אמר ארוך כו', דהא אמרינן כד הוה מטי להמן, היינו בקריאה וכמו שפירש שם במתנות כהונה עיי"ש, ומדסתם על כרחך דלא מפליג ופליג על רב ברכיה, וכדברי היפה מראה ולא כשיירי קרבן. עכ"פ נשמע דבין רב ובין ר' ברכיה באמצע הקריאה אמרו הנ"ל, וכמו דמשמע בירושלמי ובמדרש הנ"ל, א"כ מישך שייכו להקריאה עצמה, והשתא דאנן לא נוהגים לומר בשעת הקריאה מטעם שכתבתי בתשובה במק"א, עכ"פ להסמיכה תיכף בסוף הקריאה בודאי אנו צריכין למיעבד, א"כ לפי"ז אין סתירה מהירושלמי לדברי, ואדרבא עוד חיזוק יש למצוא שם לדברי, וזה ברור באמת ודו"ק.

ומה שהבאת מסכת סופרים דקתני לאחר קריאתה צריך הקורא לומר ברוך א"ה אמ"ה האל הרב כו', ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי כו', ורב אמר דצריך לומר ארוך המן וכו', משמע מזה דאומרה לאחר הברכה עכ"ד, לפע"ד אם קרית לא שנית ואם שנית לא דקדקת היטב במסכת סופרים שם, דלפענ"ד לא נשמע משם מידי משום דשם קעסיק התנא דיני ברכות הקריאות מכל מיני הקריאות בספרי התנ"ך, כמו דקתני וחשב שם קודם, דתני דיני ברכות המגילה וקחשיב ותנא איך מברכין ומה שמברכין ועל מי מברכין, עד שהגיע לקריאת המגילה קתני מה שמברכין לפנייה ולאחריה ואיך מברכין, ובדרך אגב משמענו ג"כ מענין מאמר ברוך מרדכי וארוך המן, אבל לא

אוצר מפרשי הירושלמי

ועתה רואה אני בס' חמדת ארי' לבעל מתא דירושלים [הל' מגילה סי' תר"צ], ששאלו אחיו הגאון בעל שו"ת בן יהודה ז"ל, מדוע א"א נוהגין לומר ארוזים כל הרשעים, ברוכים כל הצדיקים, משום דבירו' שלפנינו ליתא כן כלל הגירסא בפ' בני העיר, אלא שהרא"ש [במגילה ד"ז] הביא כן הירו' והי' לו כן הגירסא, והרי כבר אמרנו בשמונה עשרה ולמלשינים אל תהי תקוה דהוא ארירת הרשעים, וברכת הצדיקים בברכה על הצדיקים, וא"כ למה יאמרו אותו שנית. אלא דנראה וודאי, הא דאמרו בירו' הגז' דצריך לומר ארוזי המן וברוך מרדכי היינו בתוך הסעודה, כמו שאז"ל חייב אינש לבסומי בפורים עד דלא ידע בין ארוז המן לברוך מרדכי, ש"מ דהמצוה הוא לאמרו בתוך הסעודה.

ולפ"ז בחל ט"ו בשבת דבכל ענין אין קורין המגילה בשבת, [ועי' בס' תרפ"ה במ"א ס"ק יו"ד], דמהרלב"ח הורה לעשות הסעודה עכ"פ בשבת, דלא קיי"ל כירו' דפסק דעושי' הסעודה לאחר השבת, וא"כ צ"ל בשבת ארוז המן ברוך מרדכי, וכיון דבשבת א"א בש"ע ולמלשינים ולצדיקים, א"כ חייב לומר אז ארוזי' כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים בשעת הסעודה, כיון דבשבת א"א ולמלשינים, ועי' בנוב"י [מה"ק חאו"ח סוף תשו' מ"ב], דהעלה לרב לשיטתו דל"ס כירו' ועושי' הסעודה בשבת, שפיר אמר איהו בירו' דצ"ל ברוכי' כל הצדיקים, דזה הוא רב שם, אבל אנן דקיי"ל כשו"ע דאין עושי' הסעודה בשבת, א"כ בכל ענין אין לנו לומר ברוכים כל הצדיקים ודו"ק.

וכ' עוד שם, דגמרא דידן דאמר הלשון חייב אינש לבסומי בפורי' עד דלא ידע בין ארוז המן לברוך מרדכי, ס"ל דהא דאומרים ארוז המן ברוך מרדכי הוי רק מנהגא ולא חובה, לפיכך אמר חייב לבסומי בפורי', אבל רק עד דלא ידע בין ארוז המן לברוך מרדכי כיון דמשתה הוי חיוב, והא ל"ה חיוב, אבל רב בירו' אמר דצריך לומר ארוז המן, וכ"כ הטו"ז דלשון צריך הוא חיוב צריך ואין לו תקנה, [ועי' בה' ס"ת סי' רע"ד בטו"ז], וא"כ כיון דהוי חיוב, א"כ אין לבסומי כ"כ עד דלא ידע בין ארוז המן.

והשתא לפ"ז י"ל דאנן נוהגין לחומרא כתרומיהו, דצריך לומר ארוז המן לכך אומרי' תיכף אחר ברכה אחרונה, ונוהגין כרבא לבסומי ג"כ עד דלא ידע בין ארוז המן לברוך מרדכי, ויש לכיין בזה לשון הרא"ש דהביא הא דאמר רבא חייב אינש לבסומי בפורים, והביא לשון הירו' דחייב לומר אחר קריאת המגילה ארוז המן, ברוך מרדכי לנהוג חומרא בתרומיהו ודו"ק. [העתקתי הדברים כצורתן וכלשונם כי אין הס' מצוי כ"כ באוצרן של ת"ח]

החוט המשולש - בקוראי שמו - סי' ח אות ה
כתב הלבוש (סי' תר"צ) שבשעה שאומר הקורא במגילה שם המן, יאמר השומע ושם רשעים ירקב, וכן הביאו המג"א (אות כא), והוסיף שעיין במגילה גבי נבוכדנצר ע"כ. ובמחצית השקל שם ע"ד המג"א (ס"ק כא) ביאר, שר"ל במדרש רבה במגילה אסתר (פ"ו אות ד), [וכן הוא בירושלמי דמגילה (פ"ג הל"ז) מס'

הרשעים וברוכים הצדיקים, ירדו עוז הדבוק באהבתו כל הימים. ה"ק ישכר שלמה טייכטהאל חונה פהקק"י הנ"ל.

אמר העורך, עיין בספר עמק ברכה [למהרר"א הלוי הנקרא בפי כל ר' אברהם שעפטליש ז"ל] בדיני פורים, מביא בראשית רבה בפ' וירא אליו, ר' ברכי' ור' חלבו משום בר"נ ור"י, כשהי' מגיע לפסוק הזה אשר הגלה מירושלים עם הגולה וכו' הי' אומר נבוכדנצר שחיק עצמות, ולמה לא הי' אומר כן בירמי', אלא שכל נבוכדנצר שכ' בירמי' חי הו', ברם הכא מת הו'. רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארוז המן וארוזי' בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב וכו', א"ר פנחס וגם חרבונה זכור לטוב וכו' ע"ש, מעתה ע"ט לדבר מלשון המ"ר שהוא מקור דין זה, נרא' בעליל שהי' אומרי' כן בשעת קריאת המגילה, וזה פשוט ומבואר לכל מעיין.

איברא בס' המנהיג [הלכות מגילה] כ' וז"ל, ומה שנהגו בצרפת אחר קריאת המגילה לומר ארוז המן וארוזים בניו ברוך מרדכי ברוכה אסתר, אית' בירו' דמגילה ובמס' סופרי' [פ"ד] ובב"ר בפסיקא והי' אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארוז אמן וארוזי' בניו וכו' הכל כנז"ל, ובאמת במס' סופרי' אית' בזה"ל, ולאחר קריאתה צריך הקורא לומר הרב את ריבנו וכו', שכן צריך ליתן שבח והודאה על הגאולה ועל הפדות כו', ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכה אסתר כו', ורב אמר צ"ל ארוז המן וארוזי' בניו וכו', אר"פ צ"ל חרבונה זכור לטוב, [ועיין במטה משה], והכין חזינא מפורש יוצא ממס' סופרי' דאחר קריאת מגילת אסתר צריך לומר ברכת הרב, ורק אח"כ מקלס לצדיקים ולומר ארוז המן וכו'.

אמנם איכא למידק בלבוש [סי' תר"צ סעי' ט"ז] כ', צריך שיאמר אחר המגילה ארוז המן, ברוך מרדכי וכו', [ובסעיף י"ז] כ' נוהגין לפשוט את המגילה וכו', וכשיגמור אותה כו' ואח"כ מברך ברכה אחרונה, כשהקורא קורא שם המן יאמר השומע שם רשעים ירקב, ונוהגין התינוקות לנקש בשמעם שם המן, ויש להם סמך משום דכתיב שם רשעים ירקב כו', ואין לבטל ממנהג הנקישה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן עכ"ל. וכל הרוואה בעיניו יראה דב' דברי' הם בשעת קריאת המגילה יאמר השומע שם רשעים ירקב, ואפשר לזוהר לומר כן כשהתינוקות מנקשים, וכשיגמור אותה וחוזר וכורכה משום כבודה מברך הברכה כאשר יראה המעיין בלבוש.

והא דכ' בסעיף שלפני זה שיאמר אחר המגילה ארוז המן וכו', ר"ל אחר ברכת הרב את ריבנו, רק שהי' צריך לכתוב דין זה אחר סעיף י"ז הנו', אבל אין זה חידוש להמורגל בדברי הלבוש, דמציינו כיו"ב הרבה פעמים בחיבורו, ועיין בדברי הסמ"ע בהקדמתו לחו"מ, שכ' על הלבוש שהי' עמוס התלאות מטטרדות של הציבור והישיבה שהיו מוטלי' עליו, ולא הי' לו פנאי לסדר הדיני' כראוי יע"ש, ועי' מ"ש החיד"א בכסא רחמים על מס' סופרים הגז' עש"ב, וזה כלל גדול במנהגי' כאלה פוק חזי מאי עמא דבר, וע' בהלק"ט ס"ט ודו"ק, וינוח דעתו בזה.

תרצ"ב, אחר שכתב ולאחרי' נוהגים לברך הרב את ריבנו כו', שם הי' צריך לכתוב צריך שיאמר ארוז המן כו', אבל מה מקום יש לה לסימן תר"צ בדיני קריאת המגילה, וידוע דרבתינו בעלי ש"ע כתבו דבריהם בדיוק גדול ובכוונה שלימה וברוח הקדש.

ועיינתי בראש בפסיקא אמר רבא מחייב אינש לבסומי כו' שכתב בזה"ל, אמרינן בירושלמי שצ"ל אחר קריאת המגילה ארוז המן כו', משמע מזה דקפידת חז"ל הי' דתיכף אחר הקריאה צריך שיאמר נוסח זה דירושלמי הנ"ל. וכן מצאתי בפסקי תוס' אות י"ט שכתבו וז"ל לומר בסופה ארוז המן כו', הלשון בסופה מורה דצריך להסמיכה להקריאה בכל מה דאפשר, דידמה כמו שנכתב בסוף המגילה, ועל כן כתבו צריך לומר בסופה, היינו בסופה ממש בלי הפסק דבר אחר.

ועפי"ז יובנו היטב כונת רבותינו הטור ומחבר דהעתיקו להא דירושלמי הנ"ל בס' תר"ץ גבי דיני קריאת המגילה, דמישך שייך שפיר לדיני הקריאה, משום דשייכה ג"כ להקריאה להסמיכה לסופה קודם הברכה שמברכין אחרי', והיינו נמי טעמא שכתב המחבר זאת קודם מה שכתב מנהג כל ישראל שהקורא כו' וכורכה כולה ומברך כו', הרי שהזכיר גם כאן הברכה שאחריה, ואעפי"כ כתב קודם לזה האי צריך שיאמר ארוז המן כו', משמע מזה ג"כ דמאמר הנ"ל הוי קודם הברכה.

וא"כ לפי"ז טובא יש לתמוה מאין לקחו זאת לנהוג לומר האי ארוז המן אחר הברכה, דהא משמע מהרא"ש ופסקי תוס' ומטור ומחבר דהעתיקו זאת בדיני הקריאה, דצריך להסמיכה תיכף לאחר גמר קריאת המגילה, ומה גם למאי דקיי"ל דברכה שאחרי' לא קאי על הקריאה, כ"א דנתקנה בפ"ע לתת הודאה לה' על הנס, ומה"ט כתב המחבר שם וכשיגמור חוזר וכורכה כולה ומברך, ובמג"א שם בשם מהרי"ל דמניחה ג"כ על מקומה.

ובמהרי"ל הביא דפעם אחת פתח הקורא ברכת האל אחר הקריאה טרם שכרכו איגרת המגילה, גער בו המהרי"ל והשתיקו עד שכרכו המגילה לפניו, ואז חזר והתחיל וברך עי"ש, והכל כדי לידע שהברכה לא קאי על הקריאה, וא"כ ודאי דיותר עדיף הי' לומר מאמר דירושלמי הנ"ל קודם הברכה כדי להפסיק בין קריאה לברכה, ויהי' מזה ג"כ היכר דהברכה לא קאי על המגילה, דאלמלא כן לא הי' רשאי להפסיק בינה ובין הקריאה, וכמו דאין להפסיק בין ההפטורה לברכה.

ועוד כיון דמאמר דירושלמי הנ"ל שפיר קאי להקריאה וכמו שהבאתי לעיל, והברכה אינה שייכי להקריאה, בודאי החיוב להקדימה קודם הברכה, וזה ברור ואמת לדעת, על כן טובא יש לתמוה מאין נשתרבב מנהג לומר פיוט דשושנת לאחר הברכה, ולדעתי הוא טעות שנשרש בעולם בלי מכויץ, והחיוב להפך את הסדר ולומר תיכף אחר הקריאה את פיוט שושנת יעקב, כן נראה לי, וכבר נתפרסם זאת בין תלמידיי, ואוחזים במנהג כמו ששמעו מפי לומר תיכף שושנת יעקב, ורצוני לשמוע דעתו בזה. ואחתום בברכה השי"ת ישמח אותנו בישיעה קרובה, ונזכה לראותו בישועתו במהרה, ויקיים בימינו ארוזים כל

ובמנהיג הלכות מגילה סימן י"ז עיי"ש, ואכן אין אנו נוהגין באמירות אלו בשעת הקריאה, ובטור וש"ע תר"צ שהעתיקו הלכה זו לא נזכר שצריכים לומר זה אחרי קריאת המגילה, ועיין בפ"ת תר"צ שהגאון רבינו הח"צ בזכירת המן רקע ברגלו וטפח בסנדלו אבל לא הפסיק באמירה, ותמוהים לי דברי הלבוש בסימן תר"צ סי"ז כשהקורא קורא שם המן יאמר השומע שם רשעים ירקב, ובסעיף ט"ז כתב צריך שיאמר אחרי קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי וכו' וכמנהגינו, ולמה לא יאמר כן בשעת הקריאה לדעתו שאינה חשובה הפסק, ובמג"א סי' תר"צ בשם הלבוש בשעה שאומרים המן יאמר שם רשעים ירקב והוא כמשמעות המדרש בדפוס כפשוטו במ"ב בשעה"צ שם הפסק לא הוי משום שהוא מענינו של יום, אבל יש לחוש שע"ז לא ישמעו איזה תיבות מהש"ץ ולא יצא י"ח, עיי"ש.

ובספר זה השלחן מנהגי ק"ק אלגיר לר"א גיג סימן לה כשאומר הש"ץ ויאמר חרבונה עונים הקהל זכור לטוב והוא כדברי המדרש, ומה שאין המנהג כן כשמזכירין את המן אולי סמכו ע"ז שיוצאים בהכאת המן וברקיעת הרגל בשעת אמירת המן כמ"ש היעב"ץ בשם אביו הח"צ. וכו'. ולשון המסכת סופרים ואח"כ מקלס לצדיקים ברוך מרדכי ברוכה אסתר ברוכים כל ישראל, ורב אמר צריך לומר ארור המן וכו', משמע לכאורה ומקלס לאחר קריאת המגילה, אולם י"ח דה"ק כמו שרב אמר בשעת הקריאה כן יש לקלס לאחר קריאת המגילה. ועיין באבודרהם שכתב ג"כ ש"ל לאחר קריאת המגילה עפ"י הירושלמי, ברם גירסתו בירושלמי הוא כגירסת התוס' שיש לומר ברוך מרדכי ארורה זרש וכו', אבל לגירסא שלפנינו נראה כמ"ש בבר"ר כי מטי להמן ולחרבונה אמר כן, אמנם צ"ע למה לא אמר נמי רב כי מטי למרדכי אמר ברוך מרדכי כדכתיב זכר צדיק לברכה, כמ"ש בבר"ר שם, ואולי קריאת המגילה עצמה הרי היא זכרו לברכה. והנה גם מנהגינו לומר בפיוט שושנת יעקב לאחר קריאת המגילה ארור המן וכו', וכתב בהגמ"י פ"א אות ו. שהוא עפ"י ירושלמי דידן, אולם במחזור ויטרי עמוד רי"ד מעתיק שושנת יעקב בלי הפיסקא ארור המן וכו' עיי"ש.

שו"ת אגרות משה - ח"א אור"ח סי' קצב

בענין להפסיק לומר שם רשעים ירקב כשקורין המן בקריאת המגילה בפורים. פורים תש"ט, מע"כ ידידי תלמידי הרה"ג ר' אפרים גרינבלאט שליט"א, ומה שהקשת על הלבוש שסובר שאומרים שם רשעים ירקב כשאומר המן בשעת קריאת המגילה בפורים והובא במג"א סי' תר"צ ס"ק כ"א, הא הוא הפסק, ותיצת שאולי זה מענין קריאת המגילה, הנה איתא קושיא זו ותירוץ זה בשער הציון בס' משנה ברורה אות נ"ז, ועיי"ש שהביא ראייה מסוף סעי' י"ג שהוא מהא שבדורשה שקורא פסוק במגילה שלימה ודורשו אם כיוון לכו לצאת ידי חובתו יצא ולא יפסיק בה בענינים אחרים כשדורשה שאסור להפסיק בה בענינים אחרים אלמא דהוא אף לכתחלה אין מה שדורש הפסק דאם לבדיעבד הא אף בשח בינתים בדברים אחרים נמי יצא כדאיתא ברמ"א סעי' ו'.

פתוחה, לא חמור מק"ש, משא"כ לענות ולהפסיק באמצע הפסוק י"ל דהוא הפסק, וצ"ע.

ובס' דברי חיים (בביאור באר חיים) איתא, וא"ת הא בבר"ר (פרשת וירא) על הפסוק וה' אמר המכסה וגו', דרב כי מטי להמן בפורים אמר ארור המן, והרי זה הפסק, וי"ל שלא אמר ארור המן בקריאת המגילה, אלא בפורים וכל היום זמניה, ובמסכת סופרים (פי"ד מ"ו) אמרו להדיא שרב אמרה, והיפה ללב הביא כמה ראשונים למימר יתיה אחר הקריאה, ושם העיר על הלבוש, דאם יאמר ארור המן בקריאת המגילה, לא ישמע מפי הקורא התיבה שלאחריו ע"ש.

וכן מצאתי בס' חזון עובדיה (הל' מקרא מגילה דף צז) שכתב ע"ד הלבוש, שלכאורה יש מקום לחוש בזה משום הפסק, ושכן ראיתי להרה"ג רבי אברהם חיים נאה בס' שמות חיים (סי' לב הערה טז) שהאיר כן, והניח בצ"ע, וכן הביא ד' המדרש רבה (פרשה מט סי' א) דמסיים עלה, כד הוה מטי להמן בפורים הוה אמר ארור המן וארורים בניו ע"ש, ומשמע שהיו אומרים זה בעת קריאת המגילה ולא חשו להפסק, אמנם יש לדחות שזה היה בשעה שהיו קוראים בנביאים וכתובים כמו שהיו קוראים בס' ירמיה, אבל ממסכת סופרים (פרק יב הל' ז) משמע שזה היה באמצע המגילה ממש וכו', והוה הפסוק שם רשעים ירקב מאותו ענין שפיר הוה.

אמנם (בס' תרצ ס"ק יא) כתב ע"ד הלבוש שלא ראה נוהגים ויש לחוש להפסק, וכן יש לחוש שמה לא ישמע איזה תיבות מפי הש"צ ע"כ, ושב ואל תעשה עדיף, ודי במה שאומרים בסוף המגילה ארור המן וכו', והוא ע"פ הירושלמי (פ"ג במגילה ה"ז) והובא בתוס' (מגילה ז:), וכן הגאון רבי אליהו הכהן בספרו מדרש אליהו (ווארשא תרל"ח, דף פא ע"ב), כתב ע"ד שאין כוונתו שהקורא עצמו יאמר כן, שא"כ נראה כאילו כתוב במגילה אחר המן וכו', (וע"ע שם דף פא ע"ג ד"ה למדנו) ע"כ, ועל כן נראה מרוב הפוסקים הנ"ל שאין לומר ושם רשעים ירקב, שיש לחוש להפסק שאנו יוצאים י"ח בקריאת המגילה מפי הש"צ, ושב ואל תעשה עדיף כנזכר.

עלי תמר - ד"ה רב אמר (א)

רב אמר צריך לומר וכו'. פירש בקה"ע ובשי"ק לאחר שקראו המגילה וכו', וכ"ה במנהיג הלכות מגילה סימן יז, ומה שנהגו בצרפת לומר אחרי קריאת המגילה ארור המן וארורים בניו ברוך מרדכי וברוכה אסתר, איתא בירושלמי דמגילה וכו', ומבואר כן במסכת סופרים פי"ד, והיפ"מ פירוש שאמר כן בשעת קריאת המגילה כשהגיע להמן ובניו, ובשי"ק השיג עליו דמי דחקו לפרש כן, ובמחכ"ת נעלם ממנו שכ"ה בבר"ר ריש פמ"ט רב כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן ארורים בניו, ובעץ יוסף פירש וכי מטי לבניו הוה אמר ארורים בניו עיי"ש. ברם בבר"ר הוצאת תיאודור ובמדרש כתי' ובמדרש שמואל פ"א ב המלות כי מטי להמן אינן, ובכתי' אחד כתובות בגליון ראה בהערות שם, ונראה כי פירוש שהיה כתוב בגליון ונכנס לגוף נוסח, וכ"ה משמעות הפוסקים שהביאו הלכה זו רק בנוגע לאחרי קריאת המגילה וכמ"ש במסכת סופרים

סופרים (פי"ד הל' ז) בר"ר (ריש פ' מט) מדרש שמואל (פ', א), על הפסוק אשר הגלה מירושלים, ר"ב ור"י ור"ח בשם ר' יוסי, כד הוה מטו ר"י ורבנן להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר, היו אומרים שחיק עצמות, ולמה לא היו אומרים כן בירמיה, שכל נבוכדנצר שבירמיה היה חי והכא מת הוי, עכ"ל.

והטעם כ' בס' מתנות כהונה, שכל זמן שהיה חי לא קללו אף שעתה הוא מת, ע"ש אל תקלל מלך, ועיין בס' מטה משה (פ' אמור פ' לב). ומזה למד המג"א שה"ה להמן כ"ז שמזכירים אותו כשהיה חי אין לומר ושם רשעים ירקב, ואע"ג שהמן היה אדם ולא מלך, ש"ל כמ"ש בבא בן בוטא ריש מס' ב"ב להורדוס, ולא יהיה אלא עשיר, וכתוב ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר [דהיינו שגם בצניעות לא יקלל], ע"כ. וע"ע בס' חכמת שלמה מה שכתב בזה.

והוסיף על מה שכתוב בפ"ק דמגילה, דקאמר שם רב"י פתח לה להיא פרשתא מהכא, לולא ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולא ד' שהיה לנו בקום עלינו אדם, ולא מלך וכו', ובפרשת וארא בפסוק ויצום את בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים לחלוק כבוד, ע"ש. וא"כ לפ"ז אתי שפיר, דתינח דנבוכדנצר שהיה מלך, אבל המן שלא היה מלך אין צורך לחלוק לו כבוד, לכך אף בחייו מותר לומר ארור המן, ולכך זה קמ"ל רב"י, לולא ה' שהיה לנו וכו' בקום עלינו אדם ולא מלך, וא"צ לחלוק לו כבוד, וראוי לו מיד ארור המן, רק כיון דאסור להפסיק בדיבור בין המגילה, לכך מכין אותו דלא הוה הפסק, וא"כ הוה זה מדינא דגמ'.

והירושלמי (שהביא שם) לומר שאף בחייו ארור המן, והכאה זו הוה במקום אמירה וכו', ע"ש. וכן הובאו דברי הלבוש הנ"ל בשלמי ציבור (דף שכח ע"ג). ובס' נמוקי אורח חיים (אות ב) תמה על ד' הלבוש, איך יפסיק בדברים אחרים באמצע קריאת המגילה, שהרי נפסק במרן הש"ע (סי' תרצב ס"ב) אין לשוח בעוד שקורין אותה, וכן לעיל בסימן זה (סעיף ה), ועיין במג"א (סק"ז) בשם הב"י דהשומע גם בדיעבד לא יצא אם הפסיק.

ותירץ ע"פ מה שכתב בשו"ת מהר"ם שיק (אור"ח סי' נא), לענין ברוך הוא וברוך שמו בברכה שיוצא בה השומע, די"ל כמו מין במינו אינו חוצץ, ויוכל לענות ברוך הוא וכו', (ועיין בדבריו במנחת אלעזר ח"א סי' כ) ומ"מ אינו דומה, כיון דשומע כעונה, ואם יאמר ושם רשעים ירקב, כאילו משנה לשון הפסוק שאחר המן קורא ושם רשעים ירקב, וזה שינוי בקריאה, וי"ל דלא יצא, ולא נהגו כלל לומר זה, ורק להכות קצת ברגל וכו', לקיים המנהג מדרשת חז"ל (אסתר רבה פ"ו, ד) ומדקדקים לא להפסיק בפה.

ושמעתי בלחש מאמו"ר הגה"ק זיע"א כשהיה אומר החזן אחר קריאתו ויתלו את המן וכו' וחמת המלך שככה, היה אומר בלחש כן יאבדו כל אויבך ה' (שופטים ה, לא), ואמר לו שזה מנהג אבותיו הג' והק' ז"ל דור אחר דור, אבל כל זה בק"ש שמותר לענות בין הפרקים ומפני הכבוד, וגם הכא זה לצורך והוא במקום

אסתר וכו'. וכ"ה ברבינו ירוחם ס' אדם נתיב י ח"ג דף סג ע"ג, והשווה גם תוס' ד"ה דלא, ולנוסחא זו אינה קושיא, אך רבינו מקשה לפי נוסחתו בירושלמי. ובעיקר הקושיא יש לומר שהירושלמי ומסכת סופרים מיידי במה שאומר לאחר קריאת המגילה, ואז עדיין לא ישבו לסעודה ולא שתו יין, והפירוש שהביא רבינו והאשכול מדברים באמירות אחרות שאמרו בתוך הסעודה, ומ"מ מקשה רבינו שמסתמא כל אימת שקילסו לצדיקים ואיררו את הרשעים במשך פורים אמרוה במטבע שנקבע.

זרע ישראל - שם ד"ה אמר רבא

אמר רבא מתחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ופירש תוס' דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ארור זרש ברוכ' אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים. ונלע"ד לבאר ולפרש הפי' של התוספ', ונקדים תחלה מה שמצאתי כתוב בכ"י הספר של א"א מ"ו ז"ל מה שלא נדפס בספר בכ"י שלו שייך לפרשת מקץ.

בפסוק ואל שדי יתן לכם רחמים ואני כאשר שכלתי שכלתי וגו', יתורץ דאיתא במסכת חגיגה מן השמים לארץ ת"ק שנים, הובא בתוספת שם הנעלם מן שדי עולה ת"ק וכו', ואיתא אבות העולם חיהם היה תק"ב שנים נגד ת"ק הנ"ל, וב' יתירים נגד ב' של בראשית שנברא העולם בהתחלת הב' שהוא ברוך, ולא באל"ף שהוא ארור, ואיתא ברוך מרדכי וארור המן כ"א בפ"ע גי' תק"ב מנין הנ"ל, באשר שהעולם נברא בשביל ישראל הנקראים ראשית וכו', ונתקיים עולם בברוך מרדכי.

וזהו פי' הפסוק ואל שדי, היינו נעלם מן שם הנ"ל שהוא עול' ת"ק רמז לשנו' אבו', ושנות עול' מן שמי' לאר', וב' יתיר' נגד ב' של בראשית שהוא ברוך יתן לכם רחמים, וקאי על מרדכי שבא מן בנימן, לכן אמר כפל כאשר שכולתי וגו', רמז על בנימין גבי פלגש בגבעה וגבי בימי מרדכי כו' עכ"ל. ועיין מ"ש הרב הב"י כסבר' שכתב א"א מ"ו ז"ל הנ"ל, באשר שארור המן וברוך מרדכי עולים למספר א' כ"א ת"ק, לכן מפ' הרב בכ"י הנ"ל שאינו מחוייב לבסומי בפורי', רק שלא יוכל לכוון החשבון של המספר הנ"ל, עיין שם.

ונלע"ד לפרש מנ"ל להרב בכ"י הנ"ל, דלמא אע"ג שארור המן וברוך מרדכי עולים למספר א', מ"מ פי' הגמרא כפשוטו שמחוייב לבסומי כ"כ שלא יהא יודע כלל לחלק בין ארור המן לברוך מרדכי. וע"כ נראה לענ"ד דהוי קשה להרב בכ"י, דא"צ הווי ליה להגמרא לומר סתם אמר רבא חייב אדם לבסומי בפורים עד דלא ידעי בין ארור לברוך, ולמה פרט בפ"י בין המן למרדכי, דאפי' אי הווי אמר סתם ממילא לא היה יודע לחלק בין המן למרדכי שזה בכלל ארור ומרדכי בכלל ברוך, אלא מוכח דסבר' הב"י הנ"ל ברור ונכון כנ"ל.

אבל מ"מ צ"ע לפי' הרב בכ"י הנ"ל, שלפ"ז ק"ק דאמרינן בגמרא הנ"ל רבה ור' זירא עבדי סעודת פורים בהדדי, איבסם קם רבה ושחטו לר' זירא עיין שם, וא"כ לפי' הרב בכ"י הנ"ל הביא הגמרא ב' דברים דסתרי אהדדי, שלפי סברת הב"י

ושם רשעים ירקב, אע"ג דהמן אדם ולא מלך מכל מקום יש לומר כמו שאמר בבא בן בוטא ריש מסכת בבא בתרא [ד, א] להורדוס ולא יהיה אלא עשיר וכתוב [קהלת שם] ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר.

ואור דוד - הנ"ל.

לפי הדעה שיש לומר 'ארור המן' בתוך קריאת המגילה, יש מי שכתב שרק השומעים אומרים זאת ולא הקורא.

מדרש אליהו - בבאיורי הירושלמי שבסוף הספר >הובא לעיל ד"ה נחלקו < {11-2}.

לפי הדעה שאומרים 'ארור המן' אחר קריאת המגילה, יש שהקשו מדוע אומרים זאת אחר הברכה של 'הרב את ריבנו' הרי יש להסמיכו לקריאת המגילה.

שו"ת משנה שכיר - ח"ב או"ח סי' רכח >הובא לעיל ד"ה נחלקו < {13-2}.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט >הובא לעיל ד"ה נחלקו < {14-2}.

השוואת דברי הירושלמי לדברי הבבלי (ז:): 'מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי', והאם הכוונה עד שלא ידע לומר את המוזכר בירושלמי כאן, וביאור דברי התוספות (שם ד"ה דלא) שהביאו על הגמרא הנ"ל את דברי הירושלמי הללו.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח >הובא לעיל ד"ה נחלקו < {10-3}.

מאירי - שם ד"ה חייב

לענין ביאור מיהא זה שאמרו בין ארור המן וכו', הוא ממה שאמר בתלמוד המערב שצריך לומר אחר מקרא מגלה ארור המן ברוך מרדכי ברוכה אסתר ארורה זרש, וכן שצריך לומר חרבונה זכור לטוב, ואמר שחייב להתבשם עד שלא ידע בבירור מה יאמר, אלא שכבר נדחית לדעתינו כמו שביארנו, וגדולי המחברים כתבו עד שירדם.

נמוקי יוסף - שם ד"ה בין >הובא לעיל שם <.

שיטה למסכת מגילה - שם ד"ה עד

עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. פי' שיטעה ויאמר ברוך המן וכו' ולא נהירא שהרי אמרי' בירוש' צריך לומר ארור המן ארורים בניו ברוך מרדכי וברוכה אסתר, א"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב. ואני שמעתי שישתכר עד שלא ידע לחשוב כמה עולה בגימט' [ארור המן וברוך מרדכי, ברוך מרדכי עולה חמש מאות ושנים] ארור המן עולה חמש מאות ושנים, והיינו דאמר עד דלא ידע שעולה זה כזה.

(ועי' בהערת המהדיר - שם הע' 30)

כוונתו להקשות, כיון שאומר בלשון ארוך 'ארור המן ארורים בניו', 'ברוך מרדכי וברוכה אסתר', אינו עלול להתבלבל ולהחליף בנקל, כיון שאינו אומר מילי מילי, ועיין בתוס' הרא"ש ד"ה בין ארור המן בירושלמי מפרש שצ"ל אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברכה

אבל בני הר"ר דוד נ"י הקשה שמגלן שאף לכתחלה מותר לדרוש בתוך הקריאה הא מלשון המשנה היה כותבה דורשה ומגיהה אם כיון לבו יצא מוכרח שלא בירך לפניו כמפורש בתוס' ברכות דף י"ג על הא דהיה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיוון לבו יצא בשם הירושלמי דמוכיח מזה דברכות אינן מעכבות והראיה פשוט שהוא שאם בירך אין לך כוונה גדולה מזה, וא"כ גם הכא מוכרח לומר מלשון אם כיוון לבו דאיירי בלא בירך לפניו ולכן ניהא מה שיכול לדרוש דבלא ברכה כתבו התוס' בברכות דף י"ד לענין הלל דר"ח דאם אין מברכין אין שייך הפסקה, וא"כ גם במגילה במי שלא בירך אין שייך הפסקה לתוס', וכן מפורש בטור סי' תרצ"ב שתלוי הפסקה בברכה, ועיין בכ"י שם, וא"כ מגלן דאף כשמברך כמו שצריכין נמי יהיה מותר לדרוש, ומ"ש מק"ש שפשוט שאסור לדרוש פירוש הפסוקים ומה שנדרש עליהם, וכן הוא בש"ע כיון שגם כן כתב אם כיוון לבו צריך לאוקמי בלא בירך ומשכחת לה בקרא עוד הפעם מחמת שנסתפק אם יצא בקריאה ראשונה דמספק א"צ לברך שאז מותר לדרוש, שמ"מ אסור להפסיק בענינים אחרים לכתחלה והטעם אולי משום שסובר המחבר כהר' יונה בברכות שם שאף בלא ברכה כיון שהתחיל בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשיחה בטלה, וכ"כ במגילה אין לו להפסיק באמצע פרסום הנס בדברים אחרים שאין שייך זה בדרשת הפסוקים, אבל בבירך גם בדרשות הפסוקים אפשר אסור, וא"כ אין ראייה משם להתיר לומר שם רשעים ירקב בקריאה שמברכין עליה וצ"ע. ואולי סובר הלבוש שמה שבירושלמי פ' בני העיר ה"ז איתא שר' יונתן הוה אמר כד מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר אמר דבוכדנצר שחיק עצמות היה זה בשעת הקריאה וכן איתא בשירי קרבן שהר"ש בס' י"מ פי' על מה שרב אמר צריך לומר ארור המן הוא בעת הקריאה וא"כ מפורש שאינו הפסק וטוב לומר זה, אבל הא ברא"ש פ"א ה"ח מפורש שהוא אחר קריאת המגילה וכמו שאנו נוהגין, ובהא דר' יונתן אפשר לפרש שהיה בעת למודו ולא בעת הקריאה, ולכן מספק אולי יותר טוב שלא לומר זה. ידירו, משה פיינשטיין.

מגן אברהם - סי' תרצ שם סקכ"א

ולבוש [סעיף יז] כתב בשעה שאומר המן יאמר שם רשעים ירקב, ועיין ברבה (אסתר רבה ו ח) גבי נבוכדנצר.

מחצית השקל - שם

ועיין ברבה גבי נבוכדנצר. ר"ל ברבה במגלת אסתר על פסוק [אסתר ב, ו] אשר הגלה מירושלים, רבי ברכיה ורבי ירמיה ורבי חייא בשם רבי יוסי כד הווי מטו רבי יונתן ורבנן להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוי אמרין שחיק עצמות, ולמה לא הווי אמרין כן בירמיה, אלא שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הווי ביום הכא מת הווי עכ"ל. והטעם כתב במתנות כהונה [על המדרש שם, ד"ה חין] שכל זמן שהיה חי לא קללו אף שעתה הוא מת על שם מלך אל תקלל [קהלת י, כ], ועיין בספר ידי משה [על מדרש רבה] פרשת אמור [ריש] פרשה ל"ב, ומיניה יליף מ"א הוא הדין לענין המן כל זמן שמזכירים אותו כשהיה חי אין לומר

וזה שאמר רבא חייב לבסומי בפוריא, דמבוסם אינו מבולבל כשיכור, דאמרינן בגמרא מבוסם כל שיכול לדבר לפני המלך, ושיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך, ע"ז צ"ל עד דלא ידעי להכריעו בין תרי אמוראי דלעיל, אי יש חילק בין ארור המן לברוך מרדכי אי לאו, לפי דק"ל אם שתה רביעית יין אל יורה, וק"ל.

משחת אהרן - בתוס' שם

ע"ב בתוס' ד"ה דלא ידע בין ארור המן כו' ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים עכ"ל. וכתב הגאון מהרש"א בשם הב"י, דצ"ל בירושלמי ארורה זרש כו' עכ"ל. וכבר אספו כ"ע לבאר זאת, ואענה גם אני את חלקי שחנני אלהי' בזה, דהנה שמעתי מפרשים האי דלא לידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו דלא יוכל לחשוב דמספר א' לתרוויהו, עכ"ל. וע"ז יקשה דהא תינח בלשון הקודש מספר א' להם, משא"כ במקומות שאינן מדברים בלשון הקודש אלא בשאר לשונות, וודאי לאו מספר א' הוה להו.

והנה אי' בב"ק (ד' פג ע"א) בא"י לשון סורסי למה, אלא או לה"ק או לשון יוונית, בבבל לשון ארמי למה, אלא או לה"ק או לשון פרסי כו', וכתבו תוס' שם דלשון סורסי הוא לשון ארמי, והוא היה בא"י לשון לע"ז שלהם כו', עכ"ל. והנה אי' בשבת (יב:): אר"י אל יתפלל אדם בלשון ארמי כו'.

ובזה יובנו דבריהם ז"ל בירושלמי היינו בא"י, דשם הוה לעז שלהן לשון סורסי דהוא לשון ארמי, שם תיקנו לומר ג"כ ארורי' כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, דה"ל תפילה, ותפילה אין לומר בלשון ארמי, וע"כ היו צריכין לומר אותה בלה"ק, (דבלשון יוונית וודאי לא, דוודאי עדיף לה"ק מיני, דבשלמא לשון ארמי הוא לע"ז שלהן, אבל כיון דאין להתפלל בלשון לעז שלהן, וודאי היו מתפללין בלה"ק עדיף מלשון יוונית), ובלה"ק מספר א' לארור המן וברוך מרדכי וא"ש, וק"ל.

ברית יעקב (טולידאנו) - בתוס' שם

תוס' ד"ה דלא ידע בין ארור המן וכו'. ארורה זרש וכו'. פירוש דאל"כ בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד אי אפשר שיטעה, אפילו יגיע לשכרותו של לוט, אבל כשיאמר כל סדר זה אפשר לטעות, וק"ל.

שרביט הזהב - בתוס' שם

תוס' ד"ה דלא ידע בין וכו'. ארורה, הוק"ל מה הלשון הזה ארור המן, ברוך מרדכי וכו', ועל זה כתבו בקצת גירסאות, שבירושלמי יש שצ"ל ארור המן וכו', ומהיות הלשון הזה רגיל אצלם, על זה אמר עד לא ידע בין ארור המן. ועי"ל התוס' רוצים בזה שלא ידע להשלים כל הלשון הזה מכח השכרות, אבל ארור המן וכו', שני אלו אפי' יגיע לשכרות לוט ידע אותם.

אדמת יהודה - בתוס' שם

תוס' ד"ה דלא ידע וכו' בירושלמי, וכו' עכ"ל. יש מפרשים דהוקשה להם, מי אמר דחייב לומר ארור המן וברוך מרדכי, עד דקאמר רבא מחייב איניש וכו' עד דלא ידע וכו', ולכך כתבו בירושלמי אמרו לומר ארורה זרש וכו', וזה דוחק, דהיה

יצא ידי חובתו, ואהא מייתי נמי הך עובדא דרבה שחטיה לרבי זירא לפי שהיה שיכור ביותר, ואם כן אין צריך להשתכר כולי האי, אלא כמו שאמר רבא וקיימא הא דרבא אדוכתיה.

ומהאי טעם לא הביא הבית יוסף דעת יש אומרים בשלחן ערוך שמביא הרמ"א, משום דבגמרא ליכא שום פלוגתא כלל, ומתהימה על הרב רבי אפרים והר"ן והרמ"א והט"ז, שהבינו דהך עובדא מייתי הגמרא כדי לסתור מימרא דרבא, ולא היא, דהא התוספות הרגישו בזה, ותיצרו כנזכר לעיל, וקל להבין.

בדרך אחר נראה לתרץ, דהרב מגן אברהם (סעיף קטן ג) כתב אהא שכתב הרמ"א ויש אומרים דאין צריך להשתכר כל כך, אלא שישתה יותר מלמודו וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי, ויש אומרים שלא ידע לחשוב שארור המן בגימטריא ברוך מרדכי, עד כאן לשונו. היינו נמי משום דקשיא ליה אהא דרבא דאמר מחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, הא קאתי לידי תקלה כיון דמשתכר כל כך דלא ידע הא מילתא זוטרתא, לזה כתב ויש אומרים שלא ידע לחשוב שארור המן בגימטריא ברוך מרדכי, ואם כן אינו משתכר כל כך, אלא שאינו דעתו צלולה לכוון חשבון מספרים יצא ידי חובתו, וקל להבין.

ולפי זה אתי שפיר, דהוקשה להתוספות אמימרא דרבא דאמר חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ואיך לא חש לתקלה כאשר אירע בעובדא דרבה שחטיה לרבי זירא, ותו למה לא מייתי הגמרא הך עובדא אדברי רבא בלשון פלוגתא, והכי הוה ליה למימר ולא היא וכנ"ל, וכי תימא דרבא נמי לא קאמר שישתכר כל כך עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, אלא שלא ידע לכוון החשבון שארור המן בגימטריא ברוך מרדכי, קשה מנא ליה דרבא אחושבניה קאמר, דילמא כפשוטו.

לזה כתבו התוספות בשם הירושלמי ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים, ברוכים כל היהודים, ואם איתא דרבא קאמר כמשמעו, אמאי לא אמר נמי הני דאמרינן בירושלמי, אלא ודאי דרבא אחושבניה קאי, להכי לא קאמר נמי הני, משום דהני אינו מכוין חושבניהו, ואי הוה קאמר נמי כל הני, הוה אמינא מדהני לאו אחושבניה קאמר הא נמי לאו אחושבניה קאמר, להכי לא קאמר אלא בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד, לומר דרבא אחושבניה קאי, וקל להבין.

בית לוי - שם

בדף ז' ע"ב, אמר רבא חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וכבר נחבטו כל המפרשים בזה. ואפשר לומר דאיתא בירושלמי רב ירמיה כשהיה קורא את המגילה, כשהגיע למרדכי אמר ברוך מרדכי, ובהמן מה דקרא קודם מעשה תלי' לא אמר כלום, ולאחר מעשה תליה אמר ארור המן, ורב הונא הוה אמר אף קודם מעשה תליה שחיק טמיא, דהרי עכשיו מת הוא. ממילא לרב ירמיה יש חילוק בין ארור המן לברוך מרדכי, דברוך מרדכי אמר בכל המגילה וארור המן לא אמר בכל המגילה, ולרב הונא אין חילוק בין ארור המן לברוך מרדכי.

מוכח שאין מחייב להשתכר כ"כ רק שאינו יכול לכוין כחשבון הנ"ל. ולכן נלע"ד לפרש מה שכתבתי לעיל ראי' לדבר הב"י למה פרט הגמ' בין ארור המן לברוך מרדכי, ולא אמר סתם אינו ראי' גמורה לפי פ"י התוספ' הנ"ל שהביא הירושלמי, ומסיים ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודי, לפ"ז לק"מ דקדוק הנ"ל, דלעולם עד דלא ידע כפשוטו שלא ידע כלל לחלק ולא כפי' הב"י.

ולפ"ז א"ש דאמרי' בסמוך רבה ור"ז איבסם כו' קם רבה ושחטי', וכ"ת א"כ הווי ליה לגמ' לומר סתם בין ארור לברוך, לזה מתרץ התוס' ומסיים ארורים כל הרשעים וברוכים כל היהודים, וע"כ אינו דומה, ויש לחלק שהפרש גדול בין ארור המן לפי שהיה רשע וצורר היהודים יותר מדאי, לברוך מרדכי שהי' צדיק גמור יותר מדאי, ולפ"ז הוכרח לפרש כנ"ל ולא אמר סתם בין ארור לברוך, שרבותא אתי לאשמועינן, ולפ"ז שפיר מביא הגמרא ראי' אח"ז המעשה של רבה ור' זירא כדי לפ' כנ"ל.

יזמורך כבוד - מגילה שם ד"ה אמר רבא

ז' ע"ב. אמר רבא מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ומפרשים התוספות בד"ה דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, בירושלמי ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים, ברוכים כל היהודים, עד כאן לשונו. יש לתמוה מה רוצים התוספות לתרץ בזה.

ונראה לפרש, דאיתא באורח חיים הלכות מגילה (סימן תרצ"ה סעיף ב'), מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, וכתב הרמ"א ויש אומרים דאין צריך להשתכר כל כך. וכתב הטורי זהב (סעיף קטן ב) והא דאמר רבא בגמרא מחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, נדחה מימרא זו, כיון שבגמרא מביא על זה דרבה שחטיה ליה לרבי זירא, שמע מינה מסקנת הגמרא שאין לעשות כן, כתוב בית יוסף בשם הר"ן בשם רבינו אפרים, עיי' שם.

ויש לתמוה למה לא הביא הבית יוסף בשלחן ערוך האי יש אומרם שמביא הרמ"א, ותו יש לתמוה, דלפי דבריהם מייתי הגמרא מעשה לסתור מימרא דרבא, ואם כן הכי הוה להגמרא למימר, ולא היא דהא רבה ור' זירא כו'. על כן נראה דגם להתוספות הוקשה בגמרא שמביא כסתמא תרי מילי דסתרון אהדדי ולא שנאן בלשון פלוגתא, ותו איך לא חש רבא לתקלה, דהא רבא חייש לתקלה כדאיתא בפרק ו' דיומא (סז:), שמע מינה דליכא פלוגתא בזה. ומה שנראה דסתרון אהדדי, לזה מביאים התוספות בשם ירושלמי דחשיב שם נמי ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים, ברוכים כל היהודים.

ואם כן קשה אמאי לא אמר רבא הכי מחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר כו', אלא ודאי דרבא נמי חייש לתקלה דאי איבסום כל כך עד דלא ידע בין כל הני, להכי אמר עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד, אף על גב דאכתי ידע בין הני תרתי ולא אשתכר כולי האי

אוצר מפרשי הירושלמי

ארור המן, והוא שעורא זוטא, כך היו מפרשים התוס' בגמ', והיה קשה להתוס' על הגמרא שגם הוא שעורא רבה לשכרות.

ונקדים הגמרא בגיטין (דף ג') לענין בפ"ג ובפ"ג, חדא מתרתי לא גיזי וחדא מתלתא גיזי, והכא חדא מתרתי ארור המן וברוך מרדכי, ואיך יטעה בהתחלה לומר ברוך מרדכי ארור המן. על כן מביא התוס' לשון הירושלמי, שצריך לומר גם כן ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, והוא חדא מתלתא גיזי, ויטעה לומר בהיפך. וכונת הגמרא שבנוסח שושנת יעקב שמתחיל ארור המן ברוך מרדכי וכו', יטעה לומר הברוך קודם לארור, ודו"ק.

דברי יהושע (שווארצברג) - ענייני פורים ד"ה והנה בש"ס

והנה בש"ס מגילה (דף ז' ע"ב), אמר רבא חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ובתוס' ד"ה דלא ידע הביאו הירושלמי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים, ע"כ. ונראה דהתו' מפרשו בזה הפירוש על האי דלא ידע, דהנה הנוסח שאנו אומרים ארור המן אשר ביקש לאבדני ארורה זרש אשת מפחידי ברוכה אסתר בעדי, והיינו שאנו מקללים את המן יען ביקש לאבדנו, וכן זרש יען היתה אשת מפחידי, ומברכין את מרדכי ואסתר יען על ידיהם הי' לנו הישועה, כי כן הפירוש ברוכה אסתר בעדי היינו שהיתה בעדנו.

וע"ז אמר רבא דצריכין אנחנו לבסם בפורים, שנהי' במדרגה לשנוא ולקלל את המן הרשע אף אם לא הי' מבקש להרע לנו לאבדנו, רק לשנוא אותו יען הוא רשע, ולברך את הצדיקים כמרדכי ואסתר אף אם לא היה לנו על ידם טובה. וזה הוא כונת התו' שהביאו הנוסח שבירושלמי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים, והיינו שבירושלמי לא נזכר על הרשעים עשיית רע לנו, ועל הצדיקים לא שום עשיית טובה, רק שכ"כ נהיה במדרגה אשר יהיה בוער בנו אהבת הבורא והתורה הקדושה, עד שנהי' ארורים הרשעים ומברכים באהבה גדולה את הצדיקים.

ומעתה כונת הש"ס עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו דלא ידעינן מה שכתב בנוסח דידן בין ארור המן לברוך מרדכי, אשר ביקש לאבדני, רק לקלל את המן יען שהוא רשע וכן כל הרשעים, ולברך כל היהודים מתוך אהבה גדולה.

ויצבר יוסף - סי' עא אות ג

ואודו' מ"ש פ"ק דמגילה (דף ז' ע"א) דמיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברך מרדכי, הנה כמה דיות נשתכחו וכמה קולמסין נשתברו בהבנת מאמר זה בפוסקי' ומפורשי', ומו"ח הגאון הי' רגיל לומר כמעט בכל שנה ושנה פי' חדש, וגם אנכי הצעיר כבר דרשתי הרבה בזה, [וזכור אזכור כאשר למדתי בפוטנאק שמעתי לפרש, דבירושלמי מיתי זכר צדיקי' לברכה, והיינו דבעת שהקורא הזכיר המן אמרו הקהל ארור, וכשהזכיר מרדכי אמרו ברוך, (ולא בשעת קריאת המגילה, ועיי' דבר פלא בנמוקי או"ח סוס"י תר"צ מ"ש בשם מר אביו הגאה"צ

צ"ל בירושלמי אמרו דצריך לומר אחר קריאת המגילה ארורה כו'), וא"כ מ"ש שחייב לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן כו', היינו שלא ידע מה לומר וק"ל.

וכן מבואר מלשון הר"ן ז"ל שכתב בין ברוך מרדכי לארור המן, דאמרינן בגמ' (רצ"ל בגמ' ירושלמית) דמיחייב למימר ברוך מרדכי ארור המן, ברוכה אסתר כו', ומיחייב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר ע"כ. וראיתי להב"י בס"י תרצ"ה שפי' כוונת התוס' והר"ן, דרצו בזה משום דקשיא להו דאי בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד אפילו שתה טובא עדיין ידע, לזה הביאו הירושלמי דצ"ל גם ארורה זרש כו', וכ"כ הב"ח. ולענ"ד אין צורך לזה, וע"ש בד"מ כמה פירושים בזה.

בנין שלמה (הכהן) - ח"ב עניינים שונים סי' כה אות ח

ויספר המן וכו' עד דא"ר פנחס כו', ואמר רב כו'. ולפעד"נ בהג"ה מדרשים שצ"ל וגם חרבונה זכור לטוב, דאמר רב צריך לומר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, וכ"ה בירושלמי, וכך הביאו תוס' בשם הירושלמי מגילה (דף ז' ע"ב) לשון הירושלמי בד"ה שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

והואיל ואתא לידן הגמרא דמגילה נימא בה מילתא, וז"ל הגמרא, אמר רבא מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, וז"ל התוס' בירושלמי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, רבים ראו כן תמהו מה בעו התוס' בזה, דבשלמא אם היה אומר רבא שצריך לומר ארור המן כו', הוה ניחא סיום התוס' שהביאו בשם הירושלמי שצריך לומר ג"כ ארורה זרש וכו' כלשון המדרש והירושלמי, אבל השתא דאמר רבא שצריך איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו', מאי שייכות הירושלמי לדברי רבא, ועיין בספר שו"ת אסיפת זקנים מ"ש בזה.

ולפעד"נ שהיה קשה להתוס' לשון הגמרא, ששעור השכרות שיטעה לומר בהיפך ברוך המן וארור מרדכי, וע"ז קשה להתוס' דהאיך אפשר שיהי' חיוב השכרות כ"כ גדול עד שיטעה לומר בהיפך, וע' באה"ג ובט"ז מ"ש ע"ז. ע"כ מפרשים התוס' להגמרא, בהקדם מדרשם פי' וירא על פסוק ו'ה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול וז"ל, כל המזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה דכתיב זכר צדיק לברכה (משלי י'), וכל המזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, שנאמר ושם רשעים ירקב, והעשה הוא מדברי קבלה הנ"ל.

ואמר עוד במד"ר פ' תולדות, שהצדיקים תחלתם יסורין וסופן שלוה, שנאמר ביצחק ארריך ארו ומברכך ברוך, והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין, שנאמר בבלעם מברכך ברוך ואורריך ארו, מברכיהם קודמים לאורריהם והכל הולך אחר החתום. ובפורים שאנו מזכירים בפרסומי ניסא את מרדכי והמן, אנו מחויבים לקלל תחלה את המן ואח"כ לברך את מרדכי, וא"כ אנו צריכין לומר מקודם ארו המן ואח"כ ברוך מרדכי, ומתוך שכרותו יטעה לומר ברוך מרדכי מקודם ואח"כ

צריך להביא תחילת העניין ארור המן וכו'. על כן נ"ל דבין ארור המן לברוך מרדכי שתי תיבות הללו לא אפשר למטעי, לזה כתבו דלאו דוקא זה אלא ארורה זרש וכו', ובאריכות טעי איניש.

מאורי אור - ח"ה מגילה שם

תוס' ד"ה דלא ידע. בירושלמי ארורה זרש, כוונתם כמ"ש הב"י שם בחד לא טעי, רק שיש הרבה ע"ש. והב"י לא גרס תיבת בירושלמי, ואיננו לפנינו, ובדפוס הקטינו מה"ט.

פקודת אלעזר - ח"ג סי' תרצה ד"ה והנה מ"ש

והנה מ"ש התו' במגילה ד"ז דלא ידע וכו', בירו' יש בין ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש וכו' ע"ש כמו שהגיה מהרש"ל ז"ל, והנה חפשנו בירו' ולא מצאנו כלל דין לחייב לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' הנז', כי אם שצ"ל אחר קריאת המגילה כן, ופסקו מר"ן ז"ל בב"י ובש"ע. וזיכני השי"ת וראיתי בתוספ' הרא"ש למגילה ד"ז ז"ל, בין ארור המן, בירושלמי מפורש שצ"ל אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, ויאמר נמי וגם חרבונה זכור לטוב, עכ"ל הרא"ש ז"ל.

והר"ן ז"ל עמ"ש הר"ף ז"ל, אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, ופי' הר"ן ז"ל מיחייב איניש לבסומי וכו', דאמרינן בגמרא דמיחייב למימר ברוך מרדכי ארור המן ברוכה אסתר ארורה זרש, ויאמר נמי וגם חרבונה זכור לטוב, ומיחייב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר, וכתב רבינו אפרים ז"ל מההוא עובדה דקם רבה ושחטיה לר' זירא בגמרא, אידחי ליה מימרא דרבא ולא שפיר למיעבד הכי, עכ"ל הר"ן ז"ל.

נמצא שהגם שלא נמצא זה הנסחא ארוכה כי אם אחר מקרא מגילה, הנה הרא"ש והר"ן ז"ל מביאים אותה גבי ביסום עד דלא ידע מאי קאמר, בעת משתה ושמחה דפורים, וזהו שיעור ביסום עד דלא ידע וכו'. וכן נלע"ד בכוונת מ"ש התו' בירו' יש וכו', דקאי למ"ש בירושלמי על אחר מקרא מגילה, והביאו אותו כאן ע"ע ביסום ע"ד ע"ש הרא"ש ז"ל להדיא כנז'. ואפשר שט"ס יש, וצ"ל בירושלמי מפרש שצ"ל אחר קריאת המגילה וכו', והיינו כנסח שבתוספי הרא"ש ז"ל כנז'.

בית יצחק (וייס) - בתוס' שם

בתוס' ד"ה דלא ידע כו'. בירושלמי ארורה זרש כו', נלענ"ד דרצו בזה לפרש מהו הכוונה באמרם עד דלא ידע בין ארור המן וכו', ולזה הביאו הירושלמי, דשם מבואר שצריך לומר אחר קריאת המגילה ארורה זרש כו', וממילא משמע נמי דצריך לומר ג"כ ארור המן ברוך מרדכי. והרא"ש והר"ן העתיקו בשם הירושלמי שצריך לומר אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש כו', וכן העתיק הטור בס"י תר"צ.

וקרוב לומר שכצ"ל ג"כ בתוס', וכן ראיתי בפסקי תוס' שהעתיקו דצריך לומר בסופה ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש כו', (ובלא"ה נראה שיש כאן השמטה וחיסור בלשון התוס', דאל"כ אין הבנה כלל למ"ש בירושלמי, ארורה כו', ועכ"פ

המן בגימטריא ברוך מרדכי. לפי הירושלמי שהביא התוספות [מגילה ז, ב ד"ה דלא] ארורה זרש ברוכה אסתר וכו' לא שייך תירוץ זה, גם הט"ז [ס"ק א, ב] ליתא.

שו"ת דברי ישראל - או"ח סי' ריט >הובא לעיל ד"ה נחלקו {14-2}.

מגירת הראשונים הנ"ל 'ארורים כל הרשעים' וכו', מבואר שזה תפלה, ואינו כחזרה על סיפור המגילה.

אור החמה - סי' תרצה משנ"ב סק"ד

[חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי]. מ"ב ס"ק ד, שזה מפלה ראשונה שניטל נקמה רבה ממנו גדולת מרדכי שעלה למעלה ראש, והוא מהט"ז והגר"א, משמע שהם מבארים ארור המן, היינו שמספרים עכשיו שהמן נתארר ומרדכי נתברך, ונמצא דהוי ענין אמירת לשון זה כחזרה על ספור קריאת המגילה. ואולם ממש"כ תוס' שם בשם הירושלמי דצריך גם להוסיף ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים, משמע לכאורה דהוי כהתחלת תפלה, וה"ק דכמו דהמן נתארר אז, כמו"כ יתאררו הרשעים של היום, וכל היהודים של היום יתברכו.

הטעם שצריך לומר כן הוא על פי המדרש (בראשית רבה מט) שכל מי שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה.

נמוקי יוסף - מגילה ז ב ד"ה בין >הובא לעיל ד"ה נחלקו {11-1}.

עלי תמר - ד"ה והטעם

והטעם שיש לומר ארור המן וברוך מרדכי וכו', הוא כדברי הבר"ר פמ"ט ס"א, כל מי שמזכיר הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מ"ט זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מ"ט ושם רשעים ירקב.

יש שכתב שבגלל שהמן עשה מעשה נחש, לכן אומרים עליו לשון 'ארור' שהוא לשון הקללה שהתקלל בה הנחש.

תפארת ציון (מדרש) - בראשית רבה פרשה מט ומפני שהמן עשה מעשה הנחש [כמ"ש לעיל בפ' ט"ז ס"ז], לכן אמר עליו ארור, כמו הקללה של הנחש שנתקלל מהקב"ה.

הוכחה מדברי הירושלמי כאן שאין ענין לאומרו ג' פעמים ושלא כדברי חמדת ימים (הלוי ח"ב פ"ג קריאת המגילה אות פב).

יפה ללב - ח"ב סי' תרצ סק"ו ד"ה ועיין להר'

ועיין להר' חמ"ב בפ"ג דע"ד שכתב וז"ל, ומורי נהג לומר ארור המן ג"פ ברוך מרדכי ג"פ, שכל מדות חכמים צ"ל ג"פ, וכן נהגתי ע"כ, אנחנו לא נהגנו כן, דהעיקרא בעיקר אמירת', הנה הרא"ח דק"כ ע"ג אות ל"א כת' ז"ל, ואנו לא נהגנו כן כיע"ש בד"ק, הבו דלא לוסף עלה דאיכא משום טירחא דציבורא יתירה, ואפי' במ"ח גמירי היכא דשנו שנו.

ומצאתי תנא דמסייע לן הוא הר' אורה ושמחה

ומתי לומר ברוך מרדכי, ואין הכוונה ששונה לפני קריאת המגילה, אלא שזהו השיעור בלבד.

בית יוסף (סימן תרצה) כתב, וכתבו התוספות (ד"ה דלא) דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וכן כתב הר"ן, כלומר דאי בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד, אפילו שזה טובא לא טעי ביה עכ"ל, והיינו שיטעה בכל המאמר, ולא רק בין ארור המן וכו'. ויש שכתבו פירוש אחר בתוספות, שאין כוונתם רק לומר מהו הפתגם הזה שהזכירה הגמרא, ואמרו שמקורו מירושלמי שאמרין ליה אחר קריאת המגילה, עיין בחידושי מגילה.

ועי' בית יוסף - או"ח סי' תרצה ס"א ד"ה מצוה

מצוה להרבות בסעודת פורים, וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. מימרא דרבא בפרק קמא דמגילה (ז), וכתבו התוספות (ד"ה דלא) דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, וכן כתב הר"ן (ג: ד"ה גמ'), כלומר דאי בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד אפילו שזה טובא לא טעי ביה.

יערות דבש - דרוש יז ד"ה אבל הענין

אבל הענין כן, מ"ש [מגילה ז]: חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע מה בין ארור המן לברוך מרדכי, והדבר תמוה, וכבר אמרתי עליו באופנים שונים. אבל אופן אחר הצריך לענינינו הוא, דמבואר בירושלמי [עיי' במגילה פ"ג ה"ז] ומדרש [עיי' ב"ר מ"ט, א], רב כד מטי למגילה למרדכי ראשון הנזכר במגילה, אמר ברוך מרדכי על שם זכר צדיק לברכה, וכד מטי להמן הראשון הנזכר במגילה, אמר ארור המן על שם רשעים ירקב. והנה בין פסוק איש יהודי היה בשושן ושמו מרדכי, לפסוק אחר הדברים גדל המלך את המן, ענין כל הפרשה כי אסתר אין מגדת עמה ומולדתה. ואחשוורוש עשה פעולות רבות, כמבואר בגמרא ומדרש, שקיבץ בתולות רבות, והנחה למדינות עשה, וכהנה פעולות רבות. ועם כל זה אין אסתר מגדת, ובאמונה שמרה מאמר מרדכי לבלי הגיד. ואמרו במדרש [אס"ר פ"ו, טז] כי תפסה פלך שתיקה, אין לך טוב יותר לגוף אלא שתיקה, והחיים והמות ביד הלשון, וברוב דברים לא יחדל פשע. וכבר אמרו [ירושלמי סוף ברכות] כל פטופטים אסורים בר מפטופטי דאורייתא, כי אין לך דבר מזיק לגוף ונפש רק הדיבור, ולכך אמרו תפסה פלך שתיקה, שהיא מזרעו של שאול, שדבר מלוכה לא הגיד, ומזרעה של רחל, ששתקה ולא אמרה רמיות אביה בלאה. וידוע מ"ש [עירובין סה.] נכנס יין יצא סוד. כי ברוב דברים לא יחדל פשע, ולמי שיח ורבות דברים, כי אם לאנשים השותים במזוקי יין. וזהו מאמרם, חייב אינש לבסומי וכו' עד דלא ידע להבין מה בין ארור המן לברוך, שהוא הסיפור שביניהם, שהוא מענין שתיקת אסתר בכל החקירות, כי המבסם ומשכר אין מבין זה. כי הוא מהמרכה דברים ואין מעצר ברוחו כלל.

מהר"ם בנעט - או"ח סי' תרצה על מג"א סק"ג

מג"א סק"ג. וי"א שלא ידע לחשוב שארור

זל"ה), וכשמעורב דעתו אז כשהקורא מזכיר המן, מדמה שהזכיר מרדכי, ואומר ברוך].

עלי תמר - ד"ה ובבבלי

ובבבלי אמר רבא חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וכתב הד"מ בסימן תרצ"ה בשם המנהגים שאין הפירוש שישתה ממש במדה כזו, אלא דפיוט אחד היה להם שהיו עונים בבית אחד ארור המן ועל בית אחד ברוך מרדכי. וצריך צלותא שלא יטעה לפעמים עכ"ל. אכן כבר העירו בזה שהבבלי מכון להדא דירושלמי ושיעורו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי וכו'.

והנה מנהג התימנים הוא ודומני שנוהגים כן גם עדות המזרח, שהש"ץ אומר ארור המן והציבור עונה לעומתו ברוך מרדכי ג"פ, ושוב הוא מהפך ואומר ברוך מרדכי והציבור עונה לעומתו ארור המן ג"פ, ושוב הוא אומר ארורה זרש והציבור עונה ברוכה אסתר ג"פ, ושוב הוא מהפך ואומר ברוכה אסתר והציבור עונה ארורה זרש, וכן ארורים כל האויבים והם עונים ברוכים כל הצדיקים, ושוב מהפך ואומר ברוכים כל הצדיקים והציבור עונה ארורים כל האויבים. והאמירה והעניה כזו בסדר הנכון צריך בוודאי צילותא דעתא ושיכור שאינו יכול לדבר בפני המלך טועה בקלות ומחליף, ולזה התכוון רבא באמרו חייב אינש לבסומא בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

פריו יתן (נד' בספר שו"ת וחיידושי רבי דוד צבאח) - סי' נג אות ו

לשאר ראשונים שס"ל שהוא שכרות גמורה, יש לעיין מהו שיעור עד דלא ידע. וז"ל הב"ח, וקשה אפילו שזה טובא לא טעי בה, ונזכיר ביאורי הראשונים. הר"ן כתב עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, דאמרין בגמרא דמיחייב למימר ברוך מרדכי ארור המן ברוכה אסתר ארורה זרש גם חרבונה זכור לטוב, ומיחייב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר עכ"ל, והיינו שאין הכוונה שיחליף ארור לזה וברוך לזה, אלא שלא ידע פירושה.

נמקי יוסף כתב, אמרין בירושלמי דמשום הכי נקט ברוך מרדכי וארור המן, לפי שכשהיו מזכירין מרדכי היו אומרים ברוך, וכשהיו מזכירין המן היו אומרים ארור. והיינו דאמרין בבראשית רבה כל המזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מאי טעמא זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מאי טעמא ושם רשעים ירקב, ע"כ. ויש לעיין שלפי זה גם בקריאת התורה כל מקום שמזכירין משה יש לומר ברוך משה וכדומה.

יש לומר שאין הכוונה ששייך כאן דין דזכר צדיק לברכה, (דזה שייך רק כשמזכיר סתם, או מי שמעשיו סתומים, אבל כשיועם ומפורסם אין צורך). אלא שהיו עושים כן להרבות שמחה, וסמכו זה על מקרא דזכר, ולכן אמרו באופן זה ולא עשו השמחה באופן אחר. עכ"פ מדבריו התיישבה קושיית הב"ח, דהוא שתה יין וטועה בקריאת המגילה ואינו אוזח מתי לומר ארור המן

שהמן בלבד הוא שביקש להשמיד וכו', ולא הניחוהו מן השמים להוציא מחשבתו אל הפועל. ב. למה הוקשה להם באותו הדור יותר מבכל דור ודור שעומדים עלינו והקב"ה מצילנו מידם, כמו שהי' בימי חנוכה ושאר ימים הכתובים במגילת תענית. ג. יש להפליא אחר שכבר הונח להם התרת הספק הזה עם מה שהשיבו הם בעצמם לרשב"י שהוא מפני שנהנו מסעודתו וכו', א"כ למה שאלו עוד.

ד. יש להפליא בתשובת רשב"י שהשיב להם אמרו אתם, וכי כך משיבין להשואל ששיב הוא עצמו על שאלתו, שאם הי' בידם להשיב על מה היו שואלים. ה. במה שהקשו לרשב"י וכי משוא פנים יש בדבר, דלכאורה אין מקום לשאלה זו, דלמא עשו תשובה ונתקבלו, וכן הי' באמת. ו. ותו דקושי' זו עצמה אל חזיקם תשוב, שגם לפי דבריהם שהי' זה מפני שנהנו מסעודתו וכו', יקשה כמו כן וכי משוא פנים יש בדבר, וא"ת שעשו תשובה, א"כ גם לרשב"י נמי ניחא דהלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה.

ז. ותו יש להעיר בפירש"י על המגילה ומרדכי ידע וכו', בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך, לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכד נצר ושנהנו מסעודת אחשורוש ע"כ. יראה מפירושו שנגזר עליהם כלי' באמת, וזהו נגד מסקנת הש"ס כאן דהקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, שאל"כ וכי משוא פנים יש בדבר. גם קשה למה צירף שני הטעמים יחד, וכתב גם הטעם של תלמידי רשב"י שהוא מפני שנהנו וכו' עם טעמו של רשב"י, תסגי בטעמא חדא, ועוד שהרי רשב"י דחה טעם זה.

והנלע"ד בהתרת הספיקות הללו אשר יאמר כי הוא זה, דהנה הט"ז בא"ח סי' תר"ע, ובעל ס' יוסיף לקח הקשו לשאול, דמה ראו על ככה ומה הגיע אלינו לקבוע ימי הפורים האלה במשתה ושמחה וקריאת המגילה, יותר מימי חנוכה ושאר ימים הכתובים במגילת תענית שנעשו בהם נסי' גדולים לישראל, ועוד שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם ע"ש.

והנה התרת ספק זה יתבאר מדברי רז"ל, דבפרקי' ז' ע"א אמרו שמצאו סמך לקריאת המגילה מן התורה, ממ"ש בס' בשלח כתוב זאת זכרון בספר, ודרשו בספר היינו מה שכתוב במגילה ע"ש, הנה כי כן שמצאו סמך הגון מה"ת לקריאת המגילה, הנה יתחייב מזה ג"כ המשתה ושמחה על מחיית זרעו של עמלק יותר מבשאר הנסים, כמו שאנו רואים שהקפידה תורה על קריאת המגילה בנס זה יותר מבשאר הנסים. אולם כל זה למ"ד מגילת אסתר ברוח הקודש נאמרה ומטמא את הידים, אבל למאי דפסק שמואל הלכתא בש"ס שם דמגילת אסתר לא נתנה לכתוב אלא מדרבנן כדאית' בתוס' שם, א"כ חזר הספק למקומו אדרבנן גופי' דלמה תקנו כן בימי הפורים יותר מבשאר ימים.

אולם מצינו לרז"ל עוד טעם אחר לקריאת המגילה, הוא בפרקי' י"ד ע"א, ת"ר מ"ח נביאים וז' נביאות עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מ"ש בתורה חוץ ממקרא מגילה, מאי דרוש, אמר ר"ח ב"א אמר ר' יהושע ב"ק ק"ו,

ולזה חייבנו חז"ל בראותם שיש קצת דין על מרדכי וקצת הזכרת זכות להמן, לכך חייבין כל ישראל לומר בפורים בעת שנזכרנו לפני הש"י, ארור המן להורידו מטה מטה שלא יוזכר לו זכות זה, וברוך מרדכי להעלותו מעלה מעלה ולהסיר מעליו דין של מעלה שיש קצת עליו, וכן באסתר וזרש, כי אסתר מחמת זשימנה את המן גרמה צער, וזרש יש לה זכות באמרה נפול תפול, ומעלין לאסתר ומורידין לזרש.

והנה ידוע כי מי שנתכווין להרע לאחר אף שלא נגמר כוונתו, מ"מ הוא שונא לו על כוונתו להרע, משא"כ אם אחד נתכוון לעשות רעה קטנה לחבירו, ומחמת זה נמצח לו טובה גדולה עד בלתי תכלית, אשר רעה זו לא נחשבת למאומה נגד הטובה ההוא, ואפילו אלף רעות כאלו היה מקבל על עצמו בכדי שיוצמח לו מהם טובות כזו, ודאי שאין לו שום שנאה על חבירו על הרעה קטנה שעשה לו, כיון שהרעה אינו נערך כלל נגד הטובה שנצמח לו, ולא זו שאינו מקללו כשזוכרו, אלא אף שמברכו כיון שעל ידו נצמח לו הטובה ההיא.

והנה אם לא נעלה על לבנו שמחת פורים רק במה שניצלנו ממות לחיים, ודאי שיש לארר ולקלל להמן שהוא היה סיבת הרע, ולברך למרדכי שהוא היה סיבת ההצלה, אמנם אם נעלה על לבנו שמחת פורים במה שאז קבלנו התורה ברצון, ובוודאי עלינו בגרם המעלות עין לא ראתה אלקים זולתך, כי בוודאי יותר נתעלתה קבלת התורה ברצון, ממה שזכינו לעלות על ידי קבלת התורה באונס.

וכשנעלה על לבנו זה על מה יש לקלל המן כיון שהוא היה סיבת הטוב ההוא, כי הלא הסרת טבעת גדולה ממ"ח נביאים, והנה בערוך פי' ביסוס הוא לשון הנאה, כעין שאמרו בסימא בשילא דנהרדעא, וזהו אמרו חייב אדם לבסומי בפוריא, כלומר שההנאה והשמחה שיהיה בפורים, יהיה עיקרו על טובת עולם הבא הנצמח לנו בזמן ההוא שקבלנו התורה ברצון ועלינו בגרם המעלות ונתדבקנו בהש"י, וכשנעלה זאת על לבנו, לא יהיה לנו לב לדעת על מה ולמה יש לארר המן, כיון שטובה גדולה נצמח מזה.

ביאור המשמעות במה שאומרים 'ארור המן' אף שהוא כבר מת.

מראות הצובאות - ליקוטים דרוש לפורים ד' י"ב ע"א (אגדה). שאלו תלמידיו את ר' שמעון ב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כלי', אמר להם אמרו אתם, אמ"ל מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, א"כ שבשושן יהרוגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב כי לא ענה מלכו וכו'.

הנה הספיקות הנופלות במאמר הזה רבו כמו רבו. הא'. בתחילת השאלה ששאלו מפני מה נתחייבו וכו', קשה מאין להם זה שנתחייבו ח"ו כלי', דלמא באמת מעולם לא נתחייבו כלי', אלא

בדכ"ג ע"ב, שכת' ע"ד הר' ח"י הנז' ז"ל, ולא נהירא, שהרי במסכת סופרים וכן בירוש' שהביא הטור וכו' והרד"א תלמידו אין א' מהם שזכיר לו' ג"פ, ומה שאנו אומרי' שמדות חכמי' כן הוא, באותם המקומות שהם עצמם ז"ל שלשו דבריהם, כההיא דשבת זו, קופה זו, מגל זו וכו', וכיוצא בשאר מקומות, אבל בדבר שלא הזכירו הם ולא הראה לנו שום שינוי, למה נחייב עצמינו לאומרו ג"פ לו' כל מדות חכמים כן, ע"ש.

יש מי שדייק מלשון הירושלמי 'צריך' שיש חיוב לומר כן, ומדברי הבבלי (ז:) שחייב להשתכר עד דלא ידע הוכיח שאינו חיוב אלא מנהג [וראה להלן ד"ה דין].

חמדת אריה - ס' תרצ סק"ג >הובא לעיל ד"ה נחלקו < {11-2}.

טעם שתיקנו לומר 'ארור המן' בשונה מחנוכה.

מגילת סתרים (לבעל התיבות המשפט) - הקדמה קיימו וקיבלו חכמי הש"ס שהמגילה הזאת החיוב לקרותה מראשה ועד סופה, הורו לנו בזה שכל הדברים הכל לצורך הנס, וזה כל פרי נועם שיח המגילה הזאת, לפאר ולרומם השם יתברך אשר לא עזבונו אף ביום פקדו חטאתינו ועונותינו הרבים, וימוגגנו ביד עונינו, עכ"ז לא זו מחבבינו חיבה יתירה. ועינינו הרואות גודל אהבתו אלינו, כי בשעת הכאה ממש מכין הסמים לרפאותנו רפואת עולם, כאשר עשה בימי מרדכי ואסתר, שלא בלבד הצילנו מהצרה שהיה לנו והוציאנו ממות לחיים, אף גם ראה והכין לנו רפואת עולם להגביה אותנו בגרם המעלות, אשר לענין זה אמרו חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, שהוא תמוה דמה ענין יש לתלות השכרות דוקא בזה, וגם מה ענין יש למצוה הזאת לשכר עצמו, שידוע שהשכרות מביא לכל דברים שאסרה תורה.

ולזה נראה, דהנה אמרו שחייב אדם לומר בפוריא ארור המן ברוך מרדכי, שהוא גם כן תמוה, דלמה לא התחייבו בכל פעם שהיה הצלה לישראל, כגון בפסח לומר ארור פרעה ברוך משה, וכן בחנוכה לומר ארורים הצרים ברוכים החשמונאים. לכן נראה הטעם, דהנה אמרו בש"ס קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני, אמרה כ"י לפני הקב"ה, חזי מה עשה לי ימיני דלא קטלי שאול לאגג דנפיק מיניה המן דבעי למקטלני, ומה עשה לי יהודי דלא קטלי דוד לשמע' דנפיק מיניה מרדכי דאיקניה ביה בהמן וכו'.

והנה בצרת המן אף שהיה הרבה חייבים בהעונש, מ"מ היה בהן צדיקים גדולים, דהא היה החרש והמסגר אסף, ולהם היה הצער הגדול על מגן. וכיון דמרדכי היה סיבה לצער הגדול ההוא, יש עליו קצת דין. והנה גם להמן יש קצת הזכרת זכות, כי אמרו חז"ל גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים ונביאות שעמדו להן לישראל, והרי המן היה סיבה להטוב הגדול ההוא.

והנה אמרו שדוד המלך ע"ה אמר ז' פעמים בני בני אבשלום והוציאנו מז' מדורי גיהנם, והיינו מחמת הזכירו זכותו על בנו אבשלום, וכ"ש כשכל ישראל מזכירין ומברכין הצדיק ומקללין הרשע,

המן כנ"ל ולא יצטרך הצדיק לבערו, אבל מי שהוא מבוסס בשיכרות בשמחת פורים, נדמה לו שטוב יותר שיהי' עוד המן ומרדכי יבערו, ויהי' לו עוד ימי פורים וישתה עוד, וזה פי' עד דלא ידע, שעיקר אצלו בברוך מרדכי, וכנ"ל.

אורות הפורים (בניש) - מגילת אסתר פ"א אות קי וצריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי (שו"ע או"ח תרצ, טז. מירושלמי). שומה עלינו לברר מהי התכלית בחיוב זה וצריך שיאמר, ומה באה היא לציין, שהרי ודאי לא שייך לארר את המן אשר ביקש לאבדי ולברך את מרדכי אחרי שאינם. כדי לעמוד על יסודם של דברים, עלינו להגדיר תחילה את מושג הברכה בצדיק והקללה ברשע.

רשע וצדיק אינם מושגים שונים, הם הפוכים, והדבר מתבטא בין היתר בחמשה בחינות. א. הצדיק ממשיך ברכה מלמעלה בכח השלום, [השלמות חיבור חלק תחתון בשורש עליון, ויחי נה, א], שהיא מדת הצדיק (זהר ח"ג קטו, ב), וזאת היא ששנינו (עוקצין ג, יב) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, מחזיק הוראתו ממשיך, כמו אבר מחזיק אבר, שהצדיק ממשיך ברכה בכח השלמות. ולעומתו הרשע מגמתו להמשיך דינים וקללות בעולם, וכדאיתא (סנהדרין קיא, ב) כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם.

ב. הברכה נדבקת בצדיק בעצם, שכן הוא כלי מחזיק ברכה, ומחזיק הוראתו גם אוחז תופס. ולעומתו הרשע הקללה נדבקת בו בעצם, כדכתיב (תהלים קט, יז) ויאהב קללה ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. ג. הברכה חלה על כל מה שניתן לצדיק, כדכתיב (איוב א, י) מעשה ידיו ברכת, ולעומתו הרשע ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו (תהלים שם). ד. הצדיק כלי מוכן לקבל הברכה, כדכתיב (בראשית כז, לג) ואברכהו גם ברוך יהיה, פירוש שיצחק אמר לעשו שבירך ליעקב כי ראה שהוא מוכן לקבל הברכה, ולעומתו הרשע הברכה אינה יכולה להתדבק בו, כמו שאמרו חז"ל (בר"ר נט, ט) אין ארור מתדבק בברוך, לכן ניטלו הברכות מעשו וניתנו ליעקב. ה. הצדיק נעשה עצם הברכה, כענין שנאמר באברים (בראשית יב, ב) והיה ברכה, ולעומתו הרשע נעשה עצם הקללה, ובני ישראל מהפכים אפילו הקללה לברכה, כמו שנאמר (דברים כג, ו) ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה.

התכונה הראשונה הן של הצדיק והן הרשע, הינה תכונה בעלת הקרנה לאחרים, ומכח שפעת הברכה של הצדיק יונק גם הרשע, ומכח קללת הרשע ניזוק גם הצדיק. דבר זה הוא ביטוי של תערוכת טוב ורע הקיימת בבריאה מאז חטא אדם הראשון, שבעטיו בכל טוב קיים רע ובכל רע טוב, טוב זה הקיים ברשע ניצוצות הקדושה שניק ושבה מחלק הטוב, הוא מקור חיותו ושורש קיומו, כתוצאה מכך לעיתים הרע גובר ויש לו שליטה על הטוב, כדכתיב (קהלת ח, ט) אשר שלט האדם באדם לרע לו, וגם גזרת המן על עם ישראל, קיטרוגו בפני אחשוורוש ישנו עם אחד היתה מכח תערוכת זו.

תערוכת זו כח הקללה והקטרוג, היא תערוכת

יש ליישב לדעתם עפ"י מה דאי' בספ"ק דקדושין, שאפי' חוטא אחד יכול להכריע את כל העולם כולו לכף חובה, משום שהעולם נידון אחר רובו, והכי נמי יתכן שבחטא זה שנהנו אותן שבשושן מסעודתו של אותו רשע, הכריעו את העולם לכף חובה, דכל ישראל ערבי' זה לזה. וכו'.

ועפ"י"ז יש ליתן טעם לשבת, על הא דאיתא בירושלמי הביאו התוספ' והרא"ש פ"ק דמגילה סי' ח', וכ"ה בש"ע סי' תר"צ ס"ז, צריך לומר אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי וכו', ולכאורה יפלא על מה ולמה חייבנו רז"ל באמירת דברים אלו, ומהו התועלת שיגיענו מזה לקלל הכלב המת הזה.

אולם לפי דרכינו יתכן, שכוונת חז"ל הוא לעורר אותנו בזה על הנס האמיתי הזה שנעשה בפועל ממש ויצאנו ממות לחיים גמורים, ושלא נחשוב שהי' על דרך מקרה שהמן בלבד הוא שביקש להשמיד ח"ו, אבל לא היתה גזירה מן השמים כי לא נתחייבו כלי', אשר ע"כ לא עלתה בידו כי מן השמים לא הניחוהו, כדרך שארי נסים הנעשים בכל דור ודור, ויתחייב מזה לומר שגם הצלת מרדכי ג"כ לא הי' כי אם מדרך הסיבה שהוא הי' הסיבה להצלה בלבד, אבל גם לולא הצלתו לא הי' מקום לגזירה זו מן השמים, וא"כ לא הי' מקום לקלל את המן יותר מאשר שונאי השם ב"ה, וגם לא לברך את מרדכי ביותר, דהא לא אהנו מעשייהו אחר שלא הי' ממש במעשה המן להרע, ומעולם לא הי' מחשבתו הרעה ראוי' לצאת אל הפועל.

לכן כדי להוציא זאת מלבנו, חייבנו רז"ל לומר בפה מלא ארור המן וברוך מרדכי, כדי לעורר אותנו אל הנס האמיתי הזה, והוא שמחשבת המן כמעט שלא יצתה אל הפועל ממש, לפי שע"י הי' באמת גזר מן השמים, כדאיתא במדרש שהוא הי' סיבה שיחטאו ישראל בסעודה זו ע"י שנתן עצה לאחשוורוש להעמיד זונת ע"ש, ואהנו מעשיו באותה שעה שיצא מחשבתו אשר זמם, ומשום זה ראוי דניקו עלי' בארור בפה מלא. ולעומת זה הנה כי כן יבורך גבר ירא ד' זה מרדכי הצדיק, שע"י יצאנו ממש ממות לחיים, שהוא החזירנו בתשובה שלימה ונקרע גז"ד, וזהו עיקר הנס שנתחייבנו בעבורו בקריאת המגילה ומשתה ושמחה כאשר נהפך להם מיגון לשמחה ומשתה, וכן יהי' לנו בב"א.

זכרון אלעזר - פורים דף עב א

עוד צריכין להבין בגמרא הנ"ל מה יוצא לנו מזה מה שמקללין להמן אשר כבר הוא מת. ויש לומר שהוא כעין תפלה להשי"ת כשמגיע זמן הנס, שיכרת שונאנו שלא יקום עלינו עוד שום המן, והילדים מכים על הרצפה, לרמוז תפלה הנ"ל, כמו שאנו אוכלין ברה"כ כרתי (הוריות י"ב) שיכרתו שונאנו, שהיא רמיזה להשי"ת בלי דיבר, כי ה' מבין כוונתנו, והמקטריגים אינם יודעים מחשבה בלי דיבר, ולא יוכלו לקטרג, וכן ברוך מרדכי כוונתנו בתפלה, שאם ח"ו לא יקום לנו תפלת ארור המן ויקום עלינו רשע כהמן, יתן ה' כח לצדיק הדור כמרדכי לבערו.

וכל בר דעת מבין שטוב יותר לבקש ארור

ומה מעבדות לחירות אומרים שירה (פי' ביציאת מצרים), ממיתה לחיים לא כ"ש ע"כ. ולכאורה עדיין לא הותר הספק הזה, שהרי גם בחנוכה יצאנו ממות לחיים, כדאיתא בס' יוסיפון באורך שכמעט שלא כלו שונאיהן של ישראל לגמרי, לולא השם ב"ה ברחמיו הותיר לנו שארית לחיותינו כיום הזה.

ותו דלכאורה ק"ו פריכא הוא, דמה ליציאת מצרים ששם הי' הנס בפועל, שהיינו עבדים ממש לפרעה ונשתעבדו באבותינו בחומר ובלבנים ואח"כ יצאנו לחירות, משא"כ בפורים שלא הי' הנס בפועל, אלא שהמן הוא שביקש להשמיד ח"ו, ולא עלתה בידו כי לא הניחוהו מן השמים, והקב"ה לא עשה כן מתחילה אלא לפניו כדמסיק רשב"י.

אשר ע"כ נלע"ד דריב"ק לא ס"ל כהרשב"י בזה, אלא כדאיתא במדרש רבה וכן בתרגום, שאליהו ז"ל גילה למרדכי איך שהסכימו על זה מן השמי' וכבר נתחתם גז"ד ח"ו, ועוד אמרו במדרש שהשטן קטרג על שנהנו מסעודתו של אותו רשע שיכלו ח"ו ויסתפק בעליונים, והשוה הקב"ה לדעתו, אלא שאח"כ נתקרע הגז"ד ע"י תשובה. וא"כ א"ש, שכיון שהי' אחר גז"ד שהסכימו עליו מן השמים, חשיב כאלו נעשה בפועל ממש, כמ"ש רש"י בחומש פ' לך לך פט"ו פסוק י"ח, לזרעך נתתי, אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשו' וכו' ע"כ.

ולכן יליף שפיר בק"ו מיצ"מ, דמה מעבדות לחרות אמרי' שירה, ממות לחיים לא כ"ש, לפי שזה הי' ממש כמו מות אחר שכבר נגזר והסכים עליו הקב"ה, ואחר שחזרו בתשובה יצאו ממות לחיים, ובזה הותר הספק הראשון מה שלא קבעו בימי חנוכה ושאר ימים לימי משתה ושמחה וקריאת המגילה כמו בפורים, לפי ששם לא הי' הסכמה בשמים שיכלו ח"ו, ומתחלה היו עומדים לנס, משא"כ בפורים שנתחייבו כלי' ח"ו ויצאו ממות ממש לחיים, וזה לא הי' ולא יהיה.

ובהכי ניחא גם מה דאי' בסנהדרין פ' חלק ד' צ"ד שחזקי' לא אמר שירה על מפלתו של סנחריב, וקש' אמאי לא דרש ק"ו דמה מעבדות לחירות וכו' כדדרשינן הכא. ולפי דרכינו יתכן ששם מתחילה היו עומדי' לנס כמו שהתנבא עליהם ישע"י, וא"כ ליכא ק"ו, דלא דמי ליצ"מ ששם הי' הענין בפועל, משא"כ בנס אחר, אבל בימי פורים הי' הנס בפועל שיצאו ממות לחיים, ור' שמעון בן יוחאי שהשיב לתלמידיו שהקב"ה לא עשה עם ישראל אלא לפניו ולא הי' גזר מעולם, לטעמיה אזיל דאמר לעיל מגילת אסתר מטמא את הידים, דס"ל דניתן לכתוב מן התורה מקרא דכתוב זאת וכו' בספר מ"ש במגילה, ולא מטעם ק"ו, דאליב"י ליכא ק"ו.

אבל ריב"ק ס"ל דמגילת אסתר לא ניתן לכתוב מה"ת אלא מדרבנן מטעם ק"ו, א"כ בהכרח לומר שנתחייבו כלי' באמת בשביל שנהנו מסעודת אחשוורוש כדעת התרגום ומדרש בזה, ולהך טעמא לא יקשה וכי משא פנים יש בדבר כמו שיתבאר בסמוך. ומה שהקשה רשב"י לתלמידיו א"כ שבשושן יהרוגו שבכל העולם כולו אל יהרוגו,

אוצר מפרשי הירושלמי

בפה, הרי המ"ע הוא בפה לומר ארור על זרע עמלק לכן ראוי להקדים מה שהוא מ"ע, אע"פ שאז"ל בילקוט פ' וירא על קרא וה' אמר המכס' אני מאברהם וכו' ואברהם ה' יהי, אר"י זכר צדיק לברכ' כל מי שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, זה הוי רק אסמכתא, משא"כ ארירת המן ועמלקים בפורים הוא מ"ע וראוי להקדים כנ"ל ע"ד הפשוט, ועוד נ"ל הרי ביומא דף כ"ט איתא אמר ר"א למה נמשלה אסתר לאילת השחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים, והא איכא חנוכה נתנה לכתוב קאמרין, הניחא למ"ד אסתר נתנה לכתוב אלא למ"ד לא נתנה לכתוב מא"ל יעיי"ש, וקשי' לי הא בירושלמי פ' א"ל הממונה ה' ב' איתא ר"ח רובא ור"ש ב"ר הווי מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא ראוי אילת השחר שבקע אורה, אמר ר"ח רובא לר"ש ב"ח כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימעא קימעא כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר, מ"ט כי אשב בחושך ה' אור לי כן מתחילה ומרדכי יושב בשער המלך, ואח"כ וישב מרדכי אל שער המלך, ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס, ואח"כ ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות, ואח"כ ליהודים היתה אורה עכ"ל, וכי ק"ע שמביא ה' פסוקים נגד ה' זמנים שהאור מאיר מעלות השחר עד נכון היום ע"כ א"כ מאי פריך הגמרא למ"ד לא נתנה לכתוב מא"ל דלמא משו"ה נמשלה לאילת השחר שהאור הגאולה בא קימעא קימעא, וי"ל דהגמרא מקשה דלא הו"ל לקראתה על הארת התחלה שהאור קימעא יותר הו"ל לקראה על סוף הגאולה שהי' האור שלם.

ובחידושי על הירושלמי הגהתי דכצ"ל בתחילה ומרדכי יושב בשער המלך, ואח"כ ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך, ואח"כ ויקח המן את הלבוש, משום דהי' קשה לי מה גאולה היא זאת ששב לשער המלך ואדרבה רז"ל דרשו בדף ט"ז ששב לשקר ולתעניתו, ועוד דהו"ל לירושלמי להקדים האי ויקח המן את הלבוש דהרי הי' קודם דאח"כ שב לשער המלך ע"כ הגהתי ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשו"מ אל תפל דבר דאמרו ז"ל במגילה דף י"ו דא"ל די בחד נהרא א"ל הא נמי הב לי, אמנם כעת נפלה בדעתי דאין צריך להגיה דהרי בהאי קרא וישב מרדכי כתיב ג"כ גאולה מפלתו של המן והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש ודרשו ז"ל אבל על בתו, וא"כ דמתחילה חשב עקירת רשעים ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש ונעקרו ב' רשעי' שהיו סריסי המלך, ואח"כ וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל על בתו הרשעה, ואח"כ מתחיל עילוי והגדלת הצדיקי' ויקח המן את הלבוש והי' עילוי הצדיק והשפלתו של המן נכנע לפניו, ואח"כ הגדולה להצדיק ומרדכי יצא, ואח"כ גדולה לכל ישראל ליהודים היתה אורה וזה ואור צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום הכל בהדרגה מעלה מעלה לתפארת וגדולה, וא"כ בדרש הזה מוקדם עקירת רשעים שהחושך הלך נאבדו הרשעים כמו שאמרו ולחושך קרא לילה אלו הרשעים ומתחיל השחר אור הצדיקים, ולזה מקדימי' ג"כ ארירת הרשעים

ובפרק שני דמכילתין בגמרא דידן (ז): גרסינן אמר רבא מחייב אינש לבסומי נפשיה עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, נראה דכל הנז' צריך למצוה בעלמא ולא לעכוב.

תורת חכם - סי' כח

ומ"ש עוד שם משם הירושלמי וכן מובא בש"ס דילן מגילה דף י"ו דעשרת בני המן צריך לאומרם בנשימה אחת. וכן מובא שם משם ר' נתן דהמגילה צריך לסדרה כולה כאחד מפני שהיא איגרת וכן שם צריך שיאמר ארור המן וכו'. כל וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב וכו'. כל הני צריך ודאי לכתחי' ולא לעיכובא. ואף לדעת מר"ן דס"ל דסתם צריך עיכובא היא, הכא מסתבר לומר דלכתחי' הוא ולא לעכב. והכי כתבו התו' בהדיא גבי הך דצריך לומר עשרת בני המן בנשימה א' שכתבו שם בדף י"ו דהיינו לכתחי' אבל בדיעבד יצא והובא דברי התוס' הנ"ל בב"י שם. ועיין בד"מ שם ומדברי התו' הנ"ל שהוצרכו לפרש זה שהוא לכתחי' משמע דסתם צריך הנזכר בכל דוכתין הוא עיכובא רק הכא אין סברא לומר שזה עיכובא.

ועי' בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור צרפתי - פסק תסב

טעם אחר קללת אלקים תלוי, סמכו מכאן פסק מצות עשה לקלל המן שהוא תלוי. ובגמרא מפרש כל שלא אמר ארור המן לא יצא, וסמך לזולל וסובא, כמו שפי' רבותינו חייב לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כלומר ביום שמצוה לקלל המן התלוי להיות זוללים וסובאים.

טעם שמקדימים ארור המן לברוך מרדכי [לגירסת הראשונים הנ"ל בדברי הירושלמי].

שערי אמת - הל' מגילה סי' תרצ"ב פל"ב עמ' מד-א נשאלתי בהא דאנו נוהגין לאמר ארור המן ואח"כ ברוך מרדכי ומקדימין הארור לברוך, ואמאי והא במס' סוטה דף ל"ז ע"ב איתא ת"ר ונתת את הברכה על הר גריזים וכו' אלא להקדים ברכה לקללה יכול יהיו כל הברכות קודמות לקללה וכו' יעיי"ש, עכ"פ מבואר משם דיש להקדי' ברכה קודם הקללה, ומדוע אנחנו בזה מקדימין הארור קודם ברוך. והשבתי הנה בשירת דבורה חזינן דאמרה אורו מרוז אמר מלאך ה' וכו' תבורך מנשים יעל וכו', כן יאבדו כל אויבך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, הרי הקדימה ארור לברוך, וכן ראוי' לפי האמת לסיים בטוב א"כ ראוי' לסיים בברכה, אלא דבמעמד הר גריזים והר עיבל דהי' כריתות ברית לישראל והי' ע"י הכהני' ואמרינן לקמן דף ל"ח אמר ריב"ל מניין שהקב"ה מתאוה לברכות כהנים שנא' ושמו את שמי ועיי' שם ברש"י דלא עשאה צורך ישראל אלא צורך מקום, א"כ מה"ט הקדי' ע"י הכהני' הקב"ה הברכה לקללה, ואדרבה מדאיצטרך לכתוב ונתת את הברכה להקדי' הברכה ש"מ דהי' סברא לומר להקדים הקללה מטעם שכתבתי, ועוד הרי לומר ארור המן הוא מ"ע מחה תמחה, ורז"ל בדף י"ח דרשו יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני אמור זכור

טוב ורע הקיימת בדיבורו ובלשונו של אדם, כמו שאמר הכתוב (משלי יח, כא) מות וחיים ביד לשון, לשון חיים שביד לשון קיבל יעקב כאמור (בראשית כז, כב) הקול קול יעקב, וכמו כן מרדכי כאמור (י, ג) ודובר שלום, ולעומתם המות שביד לשון קיבל המן, כמו שאמרו חז"ל (מגילה יג, ב) ליכא ידידע לינשא בישא כהמן, ובגזרת המן מכח התערובת הטוב המחייהו, קטרג המן על עם ישראל.

ישועת הפורים היתה מתוך בירור התערובת, שבכח דברי הצומות וזעקתם (ט, לא), שהוא בחינת הקול קול יעקב, הוציאו בלעז מפיו הטוב המחייהו, והיה ארור המן וברוך מרדכי, כלומר כל אחד לקח את שלו נותר בתכונותיו העצמיות ולא הקרינן על אחרים, והיתה הקללה להמן והברכה למרדכי, ונתבררה התערובת. והדברים רמוזים בפסוק (ז, י) ויתלו את המן וחמת המלך שככה, ודרשו חז"ל (מגילה טז, א) חמת מלכו של עולם, שחמת הקב"ה על ישראל שככה, (שם הכונה על המן, מדוע מציין זאת, הלא עדיף היה שלא תשכח).

ותמוה, מדוע תלויה שככת חמת הקב"ה על ישראל בתלייתו של המן, אלא שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם, שהרשע מגמתו להמשיך מהשמים דינים וקללות בעולם, וכשנתבררה התערובת שנתהפכה הקללה עליו חמת המלך שככה, פסקו הדינים והקללות.

עתה ניתנה ראש ונשובה לענין בו פתחנו וצריך שיאמר, ההכרה בעמקה של הישועה והמשכחה בזמן הזה, היא המטרה והיא הסיבה שתיקנו חכמינו ז"ל לומר בכל פורים ופורים כמצות היום, ארור המן ברוך מרדכי, כי שורש הישועה היה טמון בהתבררות תערובת זו, והרי זה בדומה לכל המועדים שמצות היום בהם הינן מעשה מעין הנס, זאת במטרה לפרס הנסים, ולהמשיך ולחזק את ההשפעות המיוחדות שזכינו להם בימים ההם גם לזמן הזה.

יש שכתב שהטעם שהבבלי לא הזכיר אמירת ארור המן, מחמת שזה היה שגור בפיהם, ולא היה צריך לכותבו.

כתר שם טוב (גאגין) - טעמי המנהגים אות תרכו >הובא לעיל ד"ה גרסאות < {10-1}.

דין זה אינו לעיכובא.

ראבי"ה - ח"ב סי' תקסד

בירושלמי רבי חייא בר אבא דמן יפו צריך לומר בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהם, ודכותיה איתא בגמרא דידן (טז): בני המן ועשרת בנשימה אחת, ולא מסיים בני המן כמו בירושלמי, ואנן סמכינן אגמרא דידן, ומספקא לי אי למצוה אי לעכב ולהחזיר, ובירושלמי (לעיל מיני') בעי דכותיה [לענין] אריח על גבי אריח דבני המן, ומסיק דלעכב, ולא בריא לי הכא מאי. ותו מסיק בירושלמי אמר רבי יוסי בר בון צריך שיהא איש בראש דפא ואת בסופה שנין ונחית כהדין קונטרא, רב אמר צריך לומר ארור המן וארורים בניו, אמר רבי פנחס [צריך לומר] חרבונה זכור לטוב, והעם נהגו לומר ארור [ואין] אומרים וארורים בניו].

ואמרו ארור המן אשר ביקש לאבדי, וכיון שנמחה שמו של המן נצור זדון מזרע עמלק, מעתה ברוך מרדכי היהודי, רומז על מאמרם ז"ל (סוטה לו): יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא נקרא כולו על שמו של הקב"ה, פירש"י שם בן ארבע אותיות כלול בשמו של יהודה. והיינו ברוך מרדכי היהודי, שזכה לבחינת יהודה שהיא השם הקדוש בן ארבע אותיות. ועל דרך זה ממשיך ואומר, ארורה זרש אשת מפחדי, וכיון שנמחה שמה של זרש מעל פני האדמה, מעתה ברוכה אסתר בעדי, בעד"י במספר קטן גימטריא כ"ג, ובצירוף ג' תיבות ברוכה אסתר בעדי, הרי הוא גימטריא כ"ו כמספר שם הוי"ה, והיינו על ידי שנמחה זרע עמלק, נתמלאו ארבע אותיות שם הוי"ה ברוך הוא וברוך שמו.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות ט

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחדי, ברוכה אסתר בעדי. יש לדקדק מה טעם מקדים קללת הרשעים לברכת הצדיקים, והלא שלמה המלך אומר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, מקודם מברך את הצדיק, ואחר כך מקלל את הרשע.

ונ"ל בהקדם מאמר מן דודי זללה"ה לפרש הגמרא (מגילה ז): מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. דהנה אמרו חז"ל (מגילה טז): ליהודים היתה אורה זו תורה, שמחה זה יום טוב, ששון זו מילה, ויקר אלו תפילין, ופרש"י שעל כל אלה גזר המן. וחזונו מזה שהמן הרשע מנע בעד ישראל לקיים מצוות ה', והכשילם בחטא ופשע. אך לאחר הנס מצינו בגמרא (שבת פח.) הדור קבלוה בימי אחשוורוש, ופירש"י מאהבת הנס. וידוע מה שכתב בקדושת לוי (פ' האזינו) לבאר מאמרם ז"ל (תנחומא אמור סכ"ב) ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות, כי בסוכות שהוא זמן תשובה מאהבה וזדונות נעשות לזכיות, אז הקב"ה מונה וסופר העוונות כדי לעשותן זכיות, עכ"ל. ולפי זה גם בנס פורים שעשו תשובה מאהבה, נתהפכו כל אלו העוונות שגרם להם המן ונעשו זכיות. וזהו ביאור מאמרם, מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כי גם על ארור המן יצא להם טובה שזכו לחשבון עוונות שנעשו כולם זכיות, עכ"ל.

והנה ידוע העובדא (שפתי צדיקים בליקוטים) שהרה"ק בעל קדושת לוי מבארדיטשוב זי"ע, אמר פעם לרשע אחד שהוא מקנא בו, כי בזמן שיעשה תשובה מאהבה, יהיו לו זכותים רבים יותר מצדיקים גדולים. ובדרך זה כתב בקדושת לוי (פ' תבא) לבאר מאמרם ז"ל (ברכות לד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, שנאמר (ישעיה נז יט) שלום שלום לרחוק ולקרוב, לרחוק ברישא והדר לקרוב. טעם הדבר, כי על ידי תשובה מאהבה וזדונות נעשו זכיות וניתוספו לבעלי תשובה זכיות הרבה, מה שאין ביכלתו של צדיק גמור לעשות, עכ"ל.

ולפי זה י"ל בטעמא דמילתא שהקדימו לומר ארור המן אשר ביקש לאבדי, ואחר כך ברוך מרדכי היהודי, שהוא כענין לרחוק ברישא והדר

עשרה, ברכת ולמלשינים ואחר כך ברכת על הצדיקים, דכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב (תהלים עה יא) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. ובהיות כי ביום הפורים הוא זמן גדיעת קרן הרשעים, על כן תקנו לומר מקודם ארור המן ואחר כך ברוך מרדכי, להורות כי לאחר שכלו הרשעים תתרום קרן הצדיקים.

אמנם עוד דברים בגו, על פי מה דאיתא בגמרא (שבת עז:): רבי זירא אשכח לרב יהודה, אמר ליה מאי טעמא עיזי מסגן ברישא (פירש"י, סתם עזים שחורות), והדר אימרי (פירש"י, סתם רחלות לבנות), אמר ליה ככרייתו של עולם, דברישא חשוכא והדר נהורא. והנה איתא במדרש (ב"ר פ"ב ס"ה) ויקרא אלקים לאור יום, אלו מעשיהם של צדיקים, ולחושך קרא לילה, אלו מעשיהם של רשעים. ועל כן מאחר כי ביום הפורים אנו באים להעלות על נס החילוק שבין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים, לזה אמר קודם ארור המן ואחר כך ברוך מרדכי, וכמו כן הקדים לומר ארורה זרש ואחר כך ברוכה אסתר, כי מעשיהם של רשעים הוא בחינת חושך, ומעשיהם של צדיקים הוא בחינת אור, וחזונו בכרייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות ח

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחדי, ברוכה אסתר בעדי. יש לדקדק מה טעם מקדים קללת הרשעים לברכת הצדיקים, והלא שלמה המלך אומר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, מקודם מברך את הצדיק ואחר כך מקלל את הרשע.

ויבואר על פי דברי דו"ז זללה"ה בדברי יחזקאל (לפורים) מצינו במגילת אסתר, קודם מפלת המן אמרה אסתר שתי לשונות, אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב, והמלך אמר מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש, ולאחר שנתלה המן אמרה אסתר בקשתה בארבע לשונות, אם על המלך טוב, ואם מצאתי חן לפניו, וכשר הדבר לפני המלך, וטובה אני בעיניו, וגם המלך שינה את טעמו ואמר, מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש. וי"ל כי ידוע (אסתר פ"ג ס"י) דהמלך הנזכר במגילה מרמז למלך מלכי המלכים הקב"ה. גם ידוע מאמר חז"ל (הובא ברש"י סו"פ בשלח) על הפסוק (שמות יז טז) כי יד על כס יה, שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק. ולפי זה אתי שפיר מה שאמר בתחלה עד חצי המלכות, היינו ששם הוי"ה נחלק לחציו, וגם היא לא היתה ביכולתה לבקש יותר משתי לשונות כנגד שתי אותיות שם הוי"ה, אבל לאחר שנמחה שמו של המן ובניו, אז נתגלה שם הוי"ה במילואו, ולכן הרהיבה ואמרה אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו, ארבע לשונות כנגד שם הוי"ה שנתגלה בד' אותיותיו, עכ"ל ודפח"ח.

ועל פי דבריו הקדושים יתפרש כוונת דברי החרוז, שבא להשמיענו תוקף הנס, שעל ידי מפלת המן נתגלה שם הוי"ה כ"ה בארבע אותיותיו, וזהו

ואח"כ ברכת הצדיקים כנ"ל, והרי בתפילה מקדימין ולמלשינים והיינו קללת הרשעים ואח"כ ברכת הצדיקים, וכן אמרו רבותינו ז"ל במס' מגילה דף י"ז ע"ב וכיון שנעשה דין ברשעים מתרומם קרן צדיקים שנא' וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וא"כ הרי ג"כ מתפלה אנו מקדימים קללת הרשעים לברכת הצדיקים, א"כ מה"ט אמרינן ג"כ מתחילה ארור המן, והי' ראוי לומר ארור המן ארורה זרש ואח"כ ברוך מרדכי ברוכה אסתר וגם חרבונה, אלא דאנו נוהגים לומר ברוך באחת וארור באחת כמ"ש התוס' בסוטה דף ל"ז הנ"ל בד"ה ברכה באחת ע"פ הירושלמי כנלפענ"ד.

מקרא סופרים (מס' סופרים) - פ"ד ה"ו אות ג >הובא לעיל ד"ה גרסאות < (9-3).

ערוך השלחן - או"ח סי' תרצ סכ"ב >הובא לעיל ד"ה נחלקו < (12-2).

יפה ללב - ח"ב סי' תרצ אות ז ד"ה וטעם

וטעם שמקדימין ארור המן לברוך מרדכי, ע' להר' חמ"י שם. ולי הפעוט נר' פשוט, לפי שכן מצינו בשופטים סי' ה', שכתו' ברישא אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה' וגו', ושוב אח"ז כתיב תבורך מנשים יעל וגו' מנשים באהל תבורך, וכתב הרד"ק ז"ל, לפי שאמר שמרוז יהיה ארור, אמר אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ישראל, וכ"כ הרלב"ג ומהרי"א כמ"ש הרי' כלי יקר והרי' מצויד שם, א"כ ה"נ שצריך שיאמר ארור המן ארורה זרש משום תמחה את זכר עמלק כדכ' הרי' חמ"י, לכן אומרי' אחריהם ברוך מרדכי ברוכה אסתר, על כי הם היו עזרה ליש' דומיא דיעל.

וכ' הרי' קה"י פארדו ז"ל שם דל"ו ע"ג משם מו"ה מדרש תלפיות, שאסתר היא ניצוץ יעל, וזהו כפל הברכות, ונוטריקון באה"ל 'בזמן' אסתר 'הרגה' להמן, ואז תבורך פעם אחרת יע"ש, ועוד קדמיה לרשיעיה, שבתחילה נתארר המן כמו ארור כנען עבד וכו' במה שהיה עבד למרדכי לרצו ולהדרו וללבושו ולהרכבו על הסוס כעבד לרבו ממש, ושוב נתברך מרדכי בגדולה, כמבואר בסדר הכתובים אשר במגלת ספר כתוב בסו' ומדרשי רז"ל שם, וכן מ"ש אח"ז בסו' ז"ח, שבתחתי כתוב ויתלו את המן וכו', ושוב כתוב לאמר ביום ההוא נתן המלך וגו', ומרדכי בא לפני המלך וגו', ויסר המלך את טבעתו וגו' ויתנה למרדכי וכו', ועמ"ש הרי' ט"ז לקמן סי' תרצ"ה סק"א, ויעש"ב ודוק, ועיין במ"ש הרי' ישועות יעקב אשכנזי שם בסו' תרצ"ה.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות ז

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחדי, ברוכה אסתר בעדי, ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים. יש לדקדק מה טעם מקדים קללת הרשעים לברכת הצדיקים, והלא שלמה המלך אומר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, ומקודם מברך את הצדיק ואחר כך מקלל את הרשע.

ובפשטות יש ליישוב על פי מה דאיתא בגמרא (מגילה יז) (בטעם שסדרו חכמים בתפלת שמונה

דמזכירין רשעים, הרי יש להזכירן לקללה, ובוזה הרי ודאי דעדיף לדבר מענין הצדיק לפני שמדבר מענין הרשע וכפשוטו.

וכן איתא במדרש רבה לבראשית (פרשה מ"ט א') דקאמר התם, א"ר יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מ"ט זכר צדיק לברכה, וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מ"ט ושם רשעים ירקב וכו', רבי כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב ע"כ יעו"ש. הרי מבואר כנ"ל, דהך קרא איירי על כל אחד בפני עצמו, דהזכרת שם הצדיק צריך להיות לברכה, ולהיפך בהזכרת שם הרשע, וכמ"ש.

וכאן בפורים הרי אנו מדברים בענין המן אשר ביקש לאבדי ומרדכי שהביא הצלה, ובוזה הוא דאמרינן דארור המן ואח"כ ברוך מרדכי, ומשום דבכה"ג כך הוא באמת הסדר, וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכמ"ש.

ועי' סוגה בשושנים - ליקוטין סי' י אות ח
אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי (מגילה ז' ב). עי' באלפס וברא"ש דגרסי עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן. ולכאורה יש לתמוה, דהלא הרא"ש גופי' מביא שם בשם הירושלמי דצריך לומר ארור המן ברוך מרדכי כו', וכן הביאו התוס' שם, וא"כ מדוע נתהפך הסדר במימרא דרבא, ולא ראיתי מי שהעיר בזה.

אמנם לפי קוצר דעתי יש לומר, דהאלפס והרא"ש כווננו בזה להפירוש מבעל צידה לדרך, הביאו הב"ח על הטור ריש סימן תרצ"ה, שישתכר עד שלפעמים יטעה לומר להפך ברוך מרדכי ארור המן עכ"ל, ומשו"ה מוקדם הסדר במימרא דרבא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, היינו שלא ידע במה להקדים, וק"ל. ונלע"ד דטעם הקפידא להקדים ארור המן לברוך מרדכי, משום שכן היה סדר הנס, דמפלת המן היה מוקדם, ועי"ז נתברך מרדכי כדכתיב ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן (מגילת אסתר ח' ב'), ועי' ג"כ מגילה (ו' א) אם יאמר לך אדם כו', ודו"ק.

מכאן מקור למנהג ההכאה בשעה שמזכירים המן במגילה.

מנהיג - הל' מגילה סי' יח >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {10-3}.

חכמת שלמה - סי' תרצ סי"ז

עוד כתבו שנהגו התינוקות לצור צורת המן על עצים ואבנים וכו', ומזה נשתרבה המנהג שמכים המן כשקורים את המגילה בבית הכנסת וכו'. ג"ב, ועיין מג"א ס"ק י"ט מה שכתב שהבנתי אחרי מהרי"ל שלא היה חושש להכות את המן וכו', ולפענ"ד יש לזה מקור בש"ס בפרק קמא דמגילה [יא, א] דקאמר שם רב נחמן בר יצחק פתח לה להאיא פרשתא מהכא [תהילים קכד, א-ב] לולא ד' שהיה לנו יאמר נא ישראל, לולא ד' שהיה לנו בקום אלינו אדם, ולא מלך, ולכאורה מה בעי

בהם, ונמצא עושה חטאים רבים גדולים ועצומים, שכן מפורש באבות דרבי נתן (פ"ל מ"ג) כל המדבק לרשעים אף על פי שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם, עכ"ל.

ובכן י"ל כי לכוונה זו תקנו לומר מקודם ארור המן אשר ביקש לאבדי, לקלל את הרשע להשפילו ולבוזתו, ואחר כך ברוך מרדכי היהודי, להורות שרק אם יש התבדלות גמורה מן הרשעים, אז יתעלה ויתנשא מעלת הצדיקים, מה שאין כן אם יש איזה התחברות דקה מן הדקה לרשעים ח"ו, הרי זה פוגם במעלת הצדיקים, שכל המדבק לרשעים אף שאינו עושה כמעשיהם נפרעים ממנו כיוצא בהם, ועל דרך זה מקדים לומר ארורה זרש, ואחר כך ברוכה אסתר, וכן ארורים כל הרשעים, ואחר כך ברוכים כל הצדיקים, כי רק לאחר שמתרחקים ומתבדלים לגמרי מעושי רשע, אז ראוי להלל ולשבח צדקת הצדיקים.

ויש להוסיף ולומר בזה בדרך צחות, דאיתא בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תר"צ סט"ז) צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים. וציין על זה בביאור הגר"א, ירושלמי שם. ולפי דרכינו רמוז בזה תוכחת מוסר, כי כתב הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ב פ"ז) על הפסוק (זכריה ג ב) יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים, כי לצד גודל קדושת ירושלים עיר הצדק, השטן בוחר בה להתגבר שם ביותר, עכ"ד. ואמנם כן רואים בימינו אלה בארצינו הקדושה ובירושלים עיר קדשינו אשר שם גדלה הנסיון בענין התחברות לרשעים, ורבים משלומי אמוני ישראל מאשרים זדים גם בונים עושי רשעה להצטרף לשלטון הכופרים רח"ל, ולכן כאשר מביא המחבר שתקנו חכמים לומר ארור המן ואחר כך ברוך מרדכי, להורות על ענין התבדלות מרשעים, ציין על זה בביאור הגר"א ירושלמי שם, לרמז כי בעיר ה' שמה בירושלים עיר הקודש יש על כך התגברות היצר, ושם צריך לעורר על זה ביותר להבדל מן הרשעים מהם ומהמונם.

אור אברהם (גורביץ) - מגילת אסתר עמ' רלט

ואגב נראה להעיר במה דאמרינן ארור המן וכו' ברוך מרדכי וכו', דלמה מקדים הרשע לפני הצדיק, והרי בקרא דמשלי (י' ז') כתיב זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב. אלא דעי' במגילה דף יז: דמבאר שם סדר הברכות בתפלת י"ח, וקאמר התם בהא דמקדימין ברכת זדים לפני ברכת על הצדיקים, וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכו', הרי דמקודם צריך לבטל כח הרשעים ורק אח"כ יש תקומה לצדיקים.

ועי' מש"כ כעין זה לעיל (ו' י"א) לענין הא דמחייב עמלק קודם לבנין בית המקדש, והיינו דכל היכא דאנו מזכירין גם את הרשעים וגם את הצדיקים ביחד, הרי בזה הוא דיש להקדים מפלת הרשעים לתקומת הצדיקים. אולם ההוא קרא דמשלי הרי אינו מדבר במקום שמזכירין שניהם ביחד דוקא, אלא דאיירי בכל אחד מהן בנפרד, והיינו דרצה לומר דכל היכא דאנו מזכירין את הצדיק, הרי יש להזכירו לברכה, וכל היכא

לקרוב, והכוונה לרמז בזה שהמצוות והזכיות שהיה להם לישראל בגרמתו של המן, היו הרבה יותר מן המצוות ומעשים טובים שעשו מכח התעוררות של מרדכי הצדיק, כי לאחר שעשו תשובה מאהבה על הזדונות שגרם להם המן נתהפכו כולם לזכיות רבות ועצומות, ולזה הקדים ארור המן לברוך מרדכי.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות י

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחיד, ברוכה אסתר בעדי. ויש להבין מהו הענין להקדים קללת הרשעים קודם ברכת הצדיקים.

ונראה דהנה אמרו חכמים (אבות פ"ה מכ"ג) לפום צערא אגרא, וביאר רבינו עובדיה מברסנוורא, כפי רוב הצער שאתה סובל בלימוד התורה ועשיית המצוות, כן יהיה שכרך מרובה. וזהו הענין שאנו רואים בכל דור ודור איך שיראי ה' וחושבי שמו יש להם נסיונות רבות ועצומות בתורתם ועבודתם, ולא עוד אלא שבכל דור ודור עומדים עליהם פושעים וחטאים לשטן בדרך העולה בית אל, ולכאורה היד ה' תקצר לגדע קרנות רשע שיוכלו הצדיקים לעסוק בתורה ועבודה במנוחת הנפש והרחבת הדעת, אך התשובה על כך אנו למדים בדברי המשנה לפום צערא אגרא, ובהיות כי מקור הטוב רוצה להטיב להגדיל ולהאדיר שכרם של הצדיקים, על כן הוא מעמיד עליהם נסיונות עצומות מצד רשעי הדור ופגעי הזמן, וצריכים להתחזק במסירות נפש בדרך הטובה והישרה ברוב עמל וצער, ועל ידי זה מתגדל ומתרבה זכותן ושכרן עד מאד.

ועל כן כאשר אנו באים ביום הפורים לברך ולקלס את מרדכי היהודי ואסתר המלכה, יש מן הענין להזכיר עד כמה גדלה צדקתם ומה רב טוב צפון בעדם, ולכן תקנו לומר מקודם ארור המן אשר ביקש לאבדי, למען דעת שהיה בימים ההם רשע גדול כהמן דהוה רב חיליה בסטרא דמסאבא, ואחר כך אומרים ברוך מרדכי היהודי, כי מעתה נוכל להשיג כמה גדלה צדקתו של מרדכי הצדיק שהתגבר כנגד כוחות הרשע במסירות נפש לפום צערא אגרא, ועל זה הדרך ממשיך ואומר ארורה זרש אשת מפחיד, שהיתה זרש רשעה גדולה וכוחה גדול בקליפה, ואחר כך אומרים ברוכה אסתר בעדי, כי מעתה נשכיל ונבין גודל צדקתה של אסתר המלכה, שהוצרכה להלחם עם כוחות הטומאה כדי להחזיק מעמד בדרכי ה'.

ברך משה (טייטלבוים) - פורים ב'דרושים בענין שושנת יעקב' אות יא

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחיד, ברוכה אסתר בעדי, ארורים כל הרשעים, ברוכים כל הצדיקים. ויש להבין מהו הענין להקדים קללת הרשעים קודם ברכת הצדיקים.

וי"ל כי הנה מודעת זאת גודל ענין התבדלות מרשעים שהוא יסוד גדול בקיום התורה והיהדות, וכתב רבינו יונה בפירושו המשנה (אבות פ"א מ"ז) ואל תתחבר לרשע, שהוא עונש גדול שאין כמותו, כי החטא החמור אם פשע בו עשה עבירה אחת, אבל זה בכל העבירות שעושה הרשע יש לו חלק

רעה נגד פניכם, היינו מזל מאדים הולך לקראתם לשפוך דם, והקב"ה הפכו לדם מילה, כי מילה היא כקטורת כמבואר ב"ד, ובקטרת נמתק החלבנה שהוא המן הבא מעשו הוא אדום שברכו אביו בחרב שהוא מאדים.

ולפי שמאדי"ם מכה את האדם בממונו כמבואר בלקוטי שושנים למהר"ש מאוסטרפליא, לכך הקטרת מעשרת שמבטל רעת מאדי"ם, וכן המילה, ומרדכי שהוא ראש הבשמים, וגם שמו עם האותיות מספר רעה עמד נגד המן הרע הזה וזכו ע"י למילה, כאומרם וששון זו מילה שהוא כקטרת. והנה כתיב (דברים ל"ג) יורו משפטך ליעקב כו' ישימו קטורה באפך, והוא עפמ"ש המפרש יואל משה על הע"מ בענין אדמוני עם יפה עינים, שביטל כח מאדי"ם שמספרו צ"ה ע"ב סנהדרי גדולה וכ"ג סנהדרי קטנה שבין כולם צ"ה, ומה כח ב"ד יפ"ה ע"ש, א"כ סנהדרין מורי הוראות הם כקטורת לבטל המן הרע, והנה מרדכי שהי' מן הסנהדרין הי' כקטורת לבטל המן הרע.

ואיתא בספ"ק דמגילה גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, דמתחילה חשבו למרדכי בתר רביעי שבסנהדרין ואח"כ חשבו בתר חמישי, ולכאורה משמע שירד מרדכי מן מדריגתו ע"י נס פורים. אך זה מצד עצמו, אבל כיון שהציל נפשות ע"י נס גדול עד דהדר קבלוהו בימי אחשוורוש, זכות הרבים תלוי בו, ומצד זכות הרבים נתעלה יותר ממעלת עצמו של קודם לכן. וזה תחת הנעצוץ יעל' בראש, להיות עוד ראש הבשמים שהם הסנהדרין מכת זכותא דרבים, ולכן עם שירד ממעלת עצמו שהי' עומד בשמו לבד נגד המן הרע, חייבין לומר ארור המן ברוך מרדכי דמתברך מרבים, וזכות הרבים מהני שיעמוד נגד המן הרע, לכך הגמטריאות דארור המן וברוך מרדכי שוין.

דברי הפורים (ראטה) - פורים תשד"מ

חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, מה הוא הענין דעד דלא ידע. ונראה הענין הוא, דמובא בספ"ק דאם יש התעוררת להשפיע רחמים, יכול לבוא הרחמים גם על אינם ראויים, ואם חלילה משפיעים דין, יכול לבוא גם על אותן שאין צריך לבוא עליהם, ולהיות ב' דברים אהדדי רחמים ודין שישפיע דין על רשעים ורחמים על צדיקים, זהו תרתי דסתרי, ואי"א להיות בב"א, או רחמים או דין. אבל פורים הי' שניהם בב"א, למרדכי ולבנ"י היה השפעת הרחמים והחסדים, ולעמלק המן וכת דילי' הי' השפעת דינים, וכמו שתלו כולם והרגו חמש מאות איש, וכל הרשעים נפל פחד היהודים עליהם, עליהם נפל מן השמים פחד מהדינים.

וזהו שאיתא בספ"ק דשני הפכים בנושא אחד שיבוא נגוף ורפא, הוא מפלאות תמים דעים, שזהו תרתי מילין דסתרין אהדדי, וזהו למעלה למעלה מן השכל, למעלה למעלה מן הדעת, ופורים נתהוו שניהם ביחד, נגוף הי' להמן, ובחי' רפא לבנ"י ולהם הי' הישועה, וזהו מדריגה גדולה עד למאוד, דבר שאין השכל תופסו ואי"א להשיג כ"כ, עיי' בכינה לעתים בדרוש דקי"ס. וזה"פ חייב אדם וכו' עד דלא ידע וכו', עד שיודע שיגיע להעד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, דבאמת לאבוד רשעים מן העולם זהו ג"כ טובה, וכמו

היתה מצוה בתורה שאחר ירושה וישיבה ימנו עליהם מלך, וכאשר מנו את שאול למלך אז נתחייב למחות את זכר עמלק, וצוהו שמואל ולא תחמול עליו, והוא לא עשה כן אלא עבר על דבר ה' הוא והעם, כאמרו ויחמול שאול והעם על אגג (שם ט), ולכן אמרו רבותינו כי עונש על החטא ההוא הוא המן שהיה מזרעו של אגג ונטפל למרדכי שהיה מזרעו של שאול או ממשפחתו, ולפי שחטאו העם עם שאול כאמרו ויחמול שאול והעם וגו' (שם) נאמר ויבז בעינו לשלוח יד וגו' ויבקש המן להשמיד את כל היהודים (אסתר ג ו), והנה המן הרשע אחז מעשי אבותיו בידו להתגבר בעת גאותו על החלושים שהיו בגלות, ולכן אמרו חז"ל שראוי לומר ארור המן ארורים בניו, ארורה זרש ארורה ושתי, לקיים ושם רשעים ירקב, ולומר ברוך מרדכי ברוכה אסתר לקיים זכר צדיק לברכה.

שפת אמת - פורים תרנ"ד ד"ה והנה

והנה תקנו לומר ארור המן ברוך מרדכי, כי הנה הרשע הוא היפוך הצדיק שנק' שלום כלי מחזיק ברכה, פי' מחזיק כמו אבר מחזיר אבר, שהצדיק ממשיך הברכה מלמעלה בכח השלום שהוא מדת הצדיק. ועוד פי' מחזיק שנדבק בו הברכה בעצם, ולא עוד אלא כל מה שניתן לצדיק מתברך כמ"ש מעשה ידי ברכת, וזהו פי' הפסוק ואברכהו גם ברוך יהי', פי' שיצחק אמר לעשו שראה כי הוא מוכן לקבל הברכה ונעשה עצם הברכה, כענין שנאמר באברהם והי' ברכה וכתוב ויהפוך ה' אלקיך לך כו' הקללה לברכה, הרי שבני ישראל מהפכין אפילו הקללה לברכה, ואותו הרשע הוא ממש להיפך עצם הקללה, והברכה א"א להתדבק בו כמ"ש ז"ל אין ארור מתדבק בברוך, ולכן ניטלו ממנו הברכות וניתנו ליעקב, וכמ"ש ויאבה קללה כו' ותבוא כמים בקרבו כו', שבו נדבקת הקללה בעצם, ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו. והנה מות וחיים ביד לשון כמ"ש מזה בפרשת זכור, ולשון החיים קיבל יעקב וכמו כן במרדכי ודובר שלום, ובהמן אמרו ליכא ידיע לישנא בישא כהמן, שהוא המות שביד לשון, והרשע היפוך הצדיק, וביום זה לקח כל אחד שלו, ארור המן ברוך מרדכי, ונתברר התעורבות. וכתוב וחמת המלך שכה ודרשו חז"ל חמת המלך מלכי המלכים, דכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם כמ"ש לעיל כמו שהצדיק כלי מחזיק ברכה כן הרשע כל מגמתו להמשיך דינין וקללות בעולם, וכשנתהפך הקללה עליו אז חמת המלך שכה.

עורה שחר - אות פ בענין פורים ד"ה אכן המג"א

אכן המג"א כתב דחייב לבסומי עד דלא ידע הגימטריא דארור המן הוא כגמטריא דברוך מרדכי. ולהבין זה, וגם הא דאיתא בירושלמי דחייב לומר ארור המן ברוך מרדכי, אפשר דהנה תחת הנעצוץ יעלה ברוש, תחת המן עלה מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים, דמתרגמינן מר דרור מרי דכיא, והוא כי החלבנה בקטרת הוא כנגד המן מספר חלבנה, עיין שו"ת ח"ס א"ח סי' קפ"ט, ומרדכי הוא ראש סממני הקטרת והוא מדם חיה טמאה, עיין מג"א סי' רי"ו כי הרע בא מכת מאדי"ם מספר המן, והוא שאמר פרעה ראו כי

בזה ומי לא ידע שהמן היה אדם פשוט ולא מלך, אך נראה על פי דברי הירושלמי בפרק ג' דמגילה בסופו וז"ל שם רב אמר צריך לומר ארור המן ארורים בניו, אמר ר' פנחס צריך לומר וגם חרבונא זכור לטוב, רב ברכיה וכו' כד הוי מטי לההיא פסוקא [אסתר ב, ו] אשר הגלה נבוכדנצר הוי אמר נבוכדנצר שחיק עצמות שכל נבוכדנצר האמור בירמיה חי היה ברם הכא מת היה עכ"ל הירושלמי, והנה הקרבן העדה בשירי קרבן [שם ד"ה ארור] הביא בשם יפה מראה [שם] דלא מפליג בין המן דקודם תלייה [להמן] שלאחר כן, דפליג על רבי יונתן דבסמוך, והוא כתב שלא ידע מי דחקו לכך, שכוונת רב הוי נמי לאחר שקראו המגילה לאחר שנתלה, עיין שם היטב. ואני אומר דלא ידעתי מי דחיק את שניהם לזה, דאין לנו דמיון זה לזה, דבעל כרחך כוונת רבי יונתן הוי מה דלא אמר בחייו כן, ולאחר מיתה היה אומר, היינו מכת דבחייו ראוי לחלוק כבוד למלכות, אבל אחרי מותו אין צריך לחלוק לו כבוד. וכן הוא במדרש פרשת וארא [שמות רבה פרשה ז אות ב] בפסוק [שם ו, יג] ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, לחלוק כבוד למלכות, ע"ש. ואם כן לפי זה אתי שפיר, דתינתן בנבוכדנצר שהיה מלך, אבל המן שלא היה מלך אין צריך לחלוק לו כבוד, לכך אף בחייו מותר לומר ארור המן. ולכך זה קא משמע לן רב נחמן בר יצחק לולא ד' שהיה לנו וכו' בקום עלינו אדם ולא מלך, ואין צריך לחלוק לו כבוד, וראוי לומר מיד ארור המן, רק כיון דאסור להפסיק בדיבור בין המגילה, לכך מכין אותו דלא הוי הפסק, ואם כן הוי זה מדינא דגמרא והירושלמי לומר אף בחייו ארור המן, והכאה זו הוה במקום אמירה. ובחידושינו שנה זו שנת תרי"ב נכתב דרך אחר ככוונת האי פתיחא, ע"ש ודו"ק.

אוצר כל מנהגי ישורון - סי' נ אות ג

נוהגים להקיש כשזוכרים שם המן בקריאת המגילה, ונוהגין להתחפש ולתת מסוה על פנים בפורים, בשביל התינוקות שאינם יודעים לומר שם רשעים ירקב, כי חייבים לומר כן כשמזכירים רשע כדאיתא בירושלמי מגילה ובבבלי יומא ל"ה. ובב"ר מ"ט, רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר (משלי ז) ושם רשעים ירקב, ומזה נשתרבב המנהג שמכים להמן כשקורין המגילה.

החוט המשולש - שו"ת בקוראי שמו - סי' ח אות ה >הובא לעיל ד"ה נחלקו< {15-3}.

לקיים את דברי הירושלמי, נוהגים לומר אחר קריאת המגילה בכוקר שושנת יעקב, אף שאין אומרים אשר הניא.

ערוך השלחן - או"ח סי' תרצב ס"ה <->.

ביאורים עפ"י דרוש במה שאומרים 'ארור המן ברוך מרדכי' (כגירסת הראשונים לעיל).

דרשות רבנו יונה - פר' ויקרא (זכור) ד"ה והענין הזה

אמר והיה כי יניח לך ה' אלהיך וגו' תמחה את זכר עמלק וגו', ולכן כשמלך שאול צוהו שמואל ועתה לך והכית את עמלק (ש"א טו) שכך

בתרא (דף ח, ב עה"פ דניאל יב, ג) ומצדיקים הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות, כגון מאן, אמר רב כגון רב שמואל בר שילת, דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא [נ"א בגינתיה], אמר ליה שבקתיה להימנותך, אמר ליה הא תליסר שנין דלא חזיא לי, [ופירושו איתא בפ"י הרגמ"ה ז"ל ובמרדכי, שלא ראה את אילני הגן כבר שלש עשרה שנה, ולא כהטועים ומפרשים שאת תלמידיו כבר לא ראה שלש עשרה שנה], והשתא נמי דעתאי עלויהו (על התלמידים).

והנה מאז מעשה זה ידע רב שרב שמואל בר שילת יש לו כח הידיעה, שאפשר להמשיך אל הלב של השני גם מריחוק מקום, כשהוא אינו נראה לעין המזדרזין. והוא היודע שנשמתו של רב היא גם תהיה בבחינה הזאת, להיותו עומד שם בשעת ההספד עליו והיותו קשור לעומדים שם.

ברך משה - בענין שושנת יעקב אות ה

ארור המן אשר ביקש לאבדי, ברוך מרדכי היהודי, ארורה זרש אשת מפחידי, ברוכה אסתר בעדי, ארורים כל הרשעים, ברוכים כל הצדיקים. כתבו התוס' (מגילה ז: ד"ה דלא) בשם הירושלמי, שצריך לומר ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים. אך באמת ליתא נוסחא זו בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז), והתם איתא לומר ארור המן ארורים בניו, עיי"ש. ועל נוסחא דילן קשיא תרתי, חדא למה אין אנו אומרים ארורים בניו, ותו מהו הענין לקלל עתה שאר רשעים באמרנו ארורים כל הרשעים.

ונראה בהקדם מאמרם ז"ל (גיטין נז:): מבני בניו של המן למדו תורה בכני ברק, והקשה במנות הלוי (אסתר ג ח) איך קבלו גרים מבית המן, הא איתא במכילתא (ס"פ בשלח) נשבע המקום בכסא הכבוד שלו, אם יבוא מכל האומות שיקבלו, ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו. והגם שעל חכמי ישראל שגייורם לא קשיא, כי יתכן שלא ידעו שהם מזרע המן ועמלק, אבל הקושיא לאלהינו איך הניחו מן השמים שיתגייירו בניו של המן וילמדו תורה, והלא נשבע המקום שלא יקבלום.

וי"ל על פי דברי א"ז זללה"ה בייטב פנים (מאמר קול מגילה), בביאור הכתוב (אסתר ח א) ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן, כי זאת תורת האדם לברר הטוב מהרע ולהעלות ניצוצי הקדושה הטמונים בתוך הקליפה, ואסתר בצדקתה וקדושתה פעלה להפריד חלק הטוב וניצוצי הקדושה שהיו ספונים וטמונים בהמן הרע ועשרת בניו, ונתרוקנו המה מכל חלקי הקדושה ונשארו אחוזים בשורש הרע ותלו אותו ואת בניו על העץ, וחלק הטוב וניצוצי הקדושה שבהם עלו ונתעלו לרשות הקדושה, והמה בני בניו של המן שלמדו תורה בכני ברק, וזהו הענין שנתן המלך לאסתר את בית המן, רומז על ביתו ובניו בניו אחריו שנתעלו אל הקדושה של אסתר, עכת"ו.

ומעתה יש לומר כי מה שנשבע הקב"ה בכסא כבודו שלא יקבל גרי צדק מעמלק וביתו, היינו דווקא באלו הגוים מזרע עמלק האחוזים בשורש

כדאיתא בתוספות, ארורים כל העכו"ם ברוכים כל היהודים, והתימא מפני מה אין אומרים גם ארורים בניו כנוסח המד'. וי"ל כי בנוסח שלנו מהירושלמי נכלל הכל, כי עיקר המכוון לעקור אותו מהשרש, ולמחות אותו מכל וכל, והנה נאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד, כי זה לעומת זה, כמו שבקדושה יש ראשית ואחרית כמו שנאמר מגיד מראשית אחרית, שהוא סוף מעשה שעלה במחשבה תחלה, ישראל עלה במחשבה, כן לעומת זה בקליפה הוא ראשית גוים עמלק, וממנו התפשטות כל הענפים, גם האומות שאינן מזרע עמלק והם נקראים אחריתו שיהי עדי אובד.

והנה במדרש מרמז שצריך למחות הקליפה מהשרש, המוליד והיולדת והתולדה, ובירושלמי כולל יותר, שצריך למחות גם כל הענפים המסתעפים מקליפת עמלק שהם כל העכו"ם, שהוא ענין אחריתו עדי אובד, ולנגד זה ברוכים כל היהודים, היינו גם האחרית של הקדושה, כל הענפים שיש להם איזה אחיזה בקדושה שרוצה להתקרב, כש"נ ורבים מעמי הארץ מתיידיים, כי נפל פחד היהודים עליהם, היינו שאז הופיע הקדושה כ"כ גם בהענפים שנתרחקו לבוא ולהתקרב, כש"נ כי נפל פחד מרדכי, היינו לא מצד יראה על גופם, רק מכת הופעת היראה עילאה, וזה נקרא פחד מרדכי כידוע מספה"ק.

אמרי אמת ליקוטים (גור) - גיטין נז ב

מבני בניו של המן למדו תורה בכני ברק, הלא איתא במכילתא נשבע המקום וכו' אם יבא מכל האומות שבעולם להתגיייר שיקבלוהו, ומביתו של עמלק לא יקבלו, ואולי היתה אמם מישראל. והנה אי' במדרש רב כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, ואפשר שמה שאין אנו אומרים כן, הוא משום שמבני בניו למדו תורה, ורב הייתה כוונתו על בניו שנתלו.

ועי' ברכת אברהם (אלברט) - פורים ס" עב

בתלמוד ירושלמי מס' מגילה (פ"ג ה"ז), ובאסתר רבה (פ"י ט), ובמס' סופרים פי"ד, איתא על רב כשהיה מגיע להמן בפורים, אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר (משלי י, ז) ושם רשעים ירקב. ובליקוטי יהודה למגילת אסתר, מביא שמרן האמרי אמת ז"ל אמר טעם למה אנו לא אומרים כן, משום דאיתא דמבני בניו של המן לימדו תורה, וכוונת רב היתה על בניו שנתלו. ועוד תירץ, שרב אמר כן מקודם שלימדו מבני בניו של המן תורה, [והוא רב שמואל בר שילת כנ"ל], ולכן אנו לא אומרים כן.

ומה נפלא הדבר שרב הוא רבו של רב שמואל בר שילת, וביקש רב דווקא ממנו שיחמם את הציבור בהספדו עליו, אחים בהספדא דהתם קאימנא, כדאיתא במס' שבת (דף קנג, א), ופירש רש"י, אחים בהספדא, בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו, דהתם קאימנא בשעת הספד ואשמע איך תתחמם.

ובספרי אהבת אברהם (סי' י"ח) ביארתי שרב ידע מקדם את מעלת רב שמואל בר שילת שהוא הגבר המסוגל לזה, מעובדא דאיתא במסכת בבא

ברכה לצדיקים, כמו"כ איבוד רשעים ג"כ טובה בעולם, וכמש"כ באבוד רשעים רנה.

אלא דקשה להבין דהוה ממקור הדינים וזהו ממקור הרחמים, אבל באמת שניהם באים ממקור הברכות ממקור הטובה והאמת, באבוד רשעים רנה, צדיקים שחיים לעולם ג"כ טובה, ושניהם ממקור העליון הוא ממקור מעין הברכות, והענין דההארה כ"כ נתגלה עד דלא ידע בין ארור וכו' ואין חילוק, באבוד רשעים, זהו רנה להקב"ה זהו טובה לעולם, ארור המן ג"כ טובה, וברוך מרדכי ג"כ טובה, וזהו עד דלא ידע וכו'.

וזהו מש"כ בירושלמי וכן נפסק בשו"ע תר"צ סעי' ט"ז, שצריכים לומר אחר קריאת המגילה ארור המן ברוך מרדכי, ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, שכידוע שע"י קריאת המגילה מתעוררים הארת הניסים הגלוי הגדול הנקרא בספה"ק התגלות הגדול הבא ע"י קריאת המגילה, שאז אפשר להגיע כ"כ להבחי' דההארה ואין חילוק. ומשום זה מחויבים לומר שעכשיו הוא הזמן, ששניהם בין ארור המן ובין ברוך מרדכי הם בהדדי, ששניהם באים ממקור הברכות ממקור הטובות, והיינו דע"י קריאת המגילה מעוררים הזמן וההארה שיהי' שניהם ביחד, הקב"ה יעזור שנזכה כן. עומדים עכשיו בין גאולה לגאולה, נזכה שיהי' ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, הקב"ה ישפיע רוח טהרה רוח קדושה.

הובא בראשונים בשינוי לשון.

שבלי הלקט - ענין פורים ס" ר.

ארורים בניו.

יש שפירשו טעם הדבר שלא נוהגים היום לומר 'ארורים בניו', שהוא מפני שמבואר בבבלי (גיטין נז:): שמבני בניו למדו תורה בכני ברק, ובטעם הדבר שרב לא חשש לזה, וטעמים נוספים ומו"מ בזה.

יערות דבש - דרוש ח ד"ה והנה כבר

והנה כבר נודע הקושיא, איך נאמר ארור המן, כי מלת ארור נופל גם כן על זרעו, כמו שנאמר ארור כנען וכל זרעו בכלל ארור, והא מהמן יצאו גרים גמורים [גיטין נז:], ולכן אפשר לא אמרינן ארורים בניו כמו שכתב התוספות הנוסחא [מגילה ז: ד"ה דלא] דהא בניו היו גרים, אבל עדיין על המן קשה. אבל כבר הדבר מבואר דאנו מאררים להמן, דטוב היה שלא בא לעולם, והגרים היו באים על ידי תולדות ישראל כנ"ל.

וזהו מה שאמרו (מגילה ז:): חייב אינש לבסומי בפוריא, היינו משום תוספת גרים דבאים בפורים, והם היו סבה לבנין בית המקדש, וזהו עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כי עיקר השמחה הוא כעת בפורים על קבלת גרים, ומהמן יצאו גרים ואיך שייך לומר ארור המן, כי זהו שמחה שלנו בפורים, וצריך לומר עד דלא ידע וכו', וא"ש.

תורת אמת - פורים תרל"ח ד"ה איתא במדרש

איתא במד' שצריך לומר ארור המן ארורה זרש ארורים בניו, ונוסח שלנו הוא עפ"י הירושלמי

אליהו עם הכולל ע"ש, וכמ"ש הרב עיון יעקב בחי' לזבחים לרף קי"ח ע"ב ברב יוסף, דלפי ששמו יוסף היה חוכך עצמו לדרוש בזכות יוסף כיעויין שם בד"ק, ה"נ לפי ששמו פנחס חוכך עצמו לדרוש בזכות פנחס דהיינו חרבונה שהוא גימ' פנחס אליהו.

וכי' הר' חמ"י בפ"ג דע"ז ע"ד, דיכוין בזה לעלות בזכורו באומרו וגם חרבונה שהוא גימ' פנחס אליהו, ועל כן גומרין עליו זכור לטוב, שכן אומרים כשמזכירין לאליהו, וטעם כעיקר הלא כתבתי בראש אמיר בס' אב"ה ח"א ד"ז ע"ג בשם אדם יקר, ע"ש לשונו, וטעמו כצפחית בדבש, נפש יקרה תדושן בגן עדנו.

יש שפירש שצריך לומר זאת כשמגיעים למילים 'ויאמר חרבונה' במגילה [וראה לעיל (ר"ה נחלקו) {10-3} לענין אמירת 'ארור המן'].

מתנות כהונה - בראשית רבה מט א <->.

לפי הגרסא 'וגם חרבונה זכור לטוב' [עי' לעיל (על הירושלמי 'רב' ד"ה גרסאות)], ביאור הטעם שאומרים 'גם'.

של"ה - ווי העמודים - עמוד התורה פ"א (במהדו' יד רמ"ה אות יז)

אמרתי לפרש מה שהביא הטור אורח חיים סימן (תר"פ) [תר"צ] בשם הירושלמי דמגילה (כז א) וזה לשונו, צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הכותיים וברוכים כל ישראל, אמר רבי פנחס, וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב (עכ"ל), למה יאמר מלת גם גבי חרבונה.

ונראה לי על דרך הגמרא (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג), ומדרש רבה בפרשת ויחי (בראשית רבה פצ"ו ס"ה), רבינו חשש י"ג שנים בשינוי היה כו', כעס רבינו על רבי חייא הגדול, נכנס אליהו זכור לטוב אצל רבינו בדמותו של רבי חייא, ונתן ידו על שינוי ומיד נתרפא. למחר נכנס רבי חייא אצלו, אמר לו רבי אותו שינך מה היא עשויה, אמר משעה שנתת ידך עליה נתרפא כו', ידע רבינו שאליהו זכור לטוב היה, מאותה שעה התחיל לנהוג כבוד ברבי חייא, (עכ"ל המדרש).

ובמהרי"ל בהלכות פורים הביא בשם מהר"י סג"ל, חרבונה הוא היה אליהו, לפיכך אנו אומרים חרבונה זכור לטוב, משום דזכור לטוב הוא אליהו (עכ"ד). ובזה אתי שפיר מימרא דרבי פנחס וצריך שיאמר וגם חרבונה, ממה נפשך, אם חרבונה הוא אליהו מה טוב, ואם חרבונה ממש הוא, מכל מקום מאחר שנדמה צורתו לחרבונה, כמה טוב היה חרבונה שאליהו נדמה בצורתו, לכן אמר וגם חרבונה, הגם שהוא חרבונה כפשוטו, מכל מקום זכור לטוב.

קיקיון דיונה - מגילה טז א ד"ה אמר ר' אלעזר שם. אמר ר' אליעזר אף חרבונה רשע היה באותו עצה וכו'. וז"ל בתרגום שני על פסוק ויאמר חרבונה, והא חרבונה זכר לבישת', אלא על הדא זכר לטו', מטול דהוי עם המן בעצ' וכו', וכד חמא דשלמת בישתא על המן, אמר אופך לך מלכא בעי המן למקטול ולינסבית' ית מלכות'

פרעה אמר שוטה הי' עשו, וכי לא הי' יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כך, אלא עד דאינון דקיין תחת כריסי אמותיהן אנה מחנק להון, הה"ד כל הבן היולד היאורה תשליכוהו.

המן אמר פרעה שוטה הי' שאמר כל הבן היולד היאורה תשליכוהו, וכי לא הי' יודע שהבנות נשואות פרות ורבות, אני איני עושה כך, אלא להשמיד להרוג ולאבד וגו', ואף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל, ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה כך, אלא הריני מזדווג לפטרונם תחלה ואח"כ אני מזדווג להם, הה"ד יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, אמר לו הקב"ה רשע לי אתה בא להזדווג, כמה גדודים יש לפני כמה ברקים כמה רעמים וכו'.

כלל גדול בישראל שאין שנאה כשנאת הדת, וכל האומות שונאים לישראל, הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, אם הם בדודים ישכנו לבטח, וכאשר יגדלו ויתנשאו בהאומות יתהפך לבכם להם לשנוא אותם, כמו הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו. באמת היו בני ישראל אהובים למצריים, רק קם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף, וחשב על בני ישראל כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאנו ונלחם בנו ועלו מן הארץ, כי מראש צורים נראה שנאת הדת, רק כי לא רעת רשע זה כרעת רשע אחר, כי דרך רשעים שקר רבים הם, ודרך אמת אחד ודרך צדיקים אחד.

זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, ופלא שבצדיק נקט לשון יחיד וברשעים לשון רבים, רק הצדיקים המה באחדות, הקב"ה הוא תלפיות שלהם, ויחן שם ישראל נגד ההר, אבל רשעים כל אחד יש לו פני' אחרת, וכל אחד אומר שחבירו שוטה הי'. לכן רמזו חז"ל (רבה פ' וירא פמ"ט), רבי כי הוה מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו, לקיים מה שנאמר ושם רשעים ירקב, רמז שיתנו בני ישראל ללבם שהמן הי' לו דרך רשע לעצמו ולבניו דרך רשע לעצמן, על כן רמז שלמה ושם רשעים ירקב, לדעת שכל אחד רשע בפני עצמו הי', והבן.

וכע"ז בספרו דברי שערי חיים פר' וירא עמ' קטז (מהד' ניו יורק תשמח) <->.

א"ר פנחס, צריך לומר חרבונה זכור לטוב.

יש שגרס את דברי רב פנחס לפני דברי רב.

בנין שלמה - ח"ב ענינים שונים סי' כה אות ח >הובא לעיל על הירושלמי 'רב' ד"ה השוואת < {19-2}.

יש שכתב רמז במה שהאמורא ששמו רב פנחס דרש בזכות חרבונה, ש'חרבונה' בגימטריה 'פנחס אליהו' עם הכולל.

יפה ללב - סי' תרצ אות ז

וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, הכי א"ר פנחס שם בירוש' ובכ"ר ובמסכת סופרים, וכ"ה הטור בהדיא, וראוים הדברים למי שאמרן, שכ' הר' כסא רחמים בפ"י למסכת סופרים שם משם גורי האר"י ז"ל, כי חרבונה גימט' פינחס

הרע, אבל בני בניו של המן שהמה חלקי הטוב שנתבררו ונתלבנו מתוך קליפת המן ועמלק בכח עבודתה של אסתר המלכה, כגון הני שפיר דמי להכניסם תחת כנפי השכינה, וכלפי שמיא גליא מי הוא זה ואיזה הוא מזרע המן ועמלק שנפרד ממנו חלק הרע, ועל אלו סבבו מן השמים שיתגיירו וילמדו תורה בבני ברק.

ובזה ידוקדק נוסחת הירושלמי שצריך לומר ארור המן ארורים בניו, בניו דווקא אבל לא בני בניו, כי המן ובניו האחוזים בשורש הרע המה ארורים יהיו, מה שאין כן בני בניו שנתעלו אל הקדושה על ידי אסתר המלכה ולמדו תורה בבני ברק, הם יצאו מכלל ארור ובאו לכלל ברוך.

ובדרך זה יתיישב גם נוסחא דידן, ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, ואין הכוונה על רשעים וצדיקים דעלמא, אלא ארורים כל הרשעים מזרע המן ועמלק האחוזים בשורש הרע, והמה ארורים יהיו עד עולם, כאשר נשבע המקום בכסא כבודו שלא יקבל מהם נין ונכד שם ושאר, וברוכים כל הצדיקים היינו הצדיקים מבני בניו של המן, שנתעלו אל הקדושה וזכו להתקרב תחת כנפי השכינה וללמוד תורה בבני ברק, והמה יצאו מכלל ארור ובאו לכלל ברוך, ולפי זה נוסחא דידן ונוסחת הירושלמי בקנה אחד עולים.

אור הישר (מס' סופרים) - שם ד"ה ורב

ורב אמר צריך לאמר ארור המן וארורים בניו כו'. וכה"ג בכ"ר פמ"ט, ולפי' צריך להבין מדוע לא קבעו בשו"ע סי' תר"צ סט"ז גבי ארור המן וארורה זרש גם ארורים בניו, ונלע"ד עפ"מ דתניא בגיטין נ"ז ע"ב מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק.

עלי תמר - ד"ה רב (ב) >הובא לעיל על הירושלמי 'רב' ד"ה גרסאות < {10-1}.

מדוע מקללים את המן [גם לדעות שאין אומרים 'ארורים בניו'], הרי מבני בניו למדו תורה בבני ברק, ומילת 'ארור' נסובה גם על בניו כמו שמצינו ב'ארור כנען'.

יערות דבש - הנ"ל.

יש שגרס 'ארורים בניו', וביאר שהכוונה שזה משפט אחד ארוך שהיה אומר אותו כשהגיע להמן במגילה לאחר שנתלו בניו [וראה עוד לעיל ד"ה נחלקו {10-3}].

ידי משה (מדרש) - בראשית רבה מט א >הובא לעיל שם < {11-1}.

מקללים גם את בניו, לרמוז שלכל אחד מהרשעים יש דרך רשע בפני עצמה.

דרשות תורת חסד - דרוש סא לחודש אדר ד"ה כלל

רבה (אסתר פ"ז) עה"פ ויקראו סופרי המלך, א"ר לוי ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל, וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך, עשו אמר שוטה הי' קין שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא הי' יודע שאביו פרה ורבה, אני איני עושה כך, אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי,

בגלגול של חוה שגרמה לאותו חטא, וע"ז באה לתקן הדבר עמ"ש וצומו עלי, וכמה וכמה רמזים יש בכל הסיפור כשנעייץ, (ועל כן יש חיוב אכילה כפורים, ואכילה בשמחה כנגד העונש של בעצבון תאכלנה כל ימי חיין) ואכ"מ.

וממילא בסוף אחר תשובת עם הנבחר (בנוגע לחטא הנ"ל), אז שב המלך מגינת הביתן ופגש בחרבונה היינו אליהו שבא לחתימת הדבר, ואמר למלך (סתם מלך הוא הקב"ה), על עשיית העץ (חטא העץ) בלשון וגם הנה העץ, דהיינו דכבר מצינו דכל פגם של החטא של אדם הראשון סובב בסוד גם, וכל ימי העולם תלוי בתיקון גם זו, ומשבטל גזירת כליה על מה שפגמו היהודים, הגיעה הזמן לתלות את המן הוא הנחש על העץ, (העץ עם אות ה' הידיעה), ועל זה חמת המלך שככה, וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, וכל זה רמז השו"ע בלשונו הזהב של וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב.

חתן סופר - פורים ד"ה וגם חרבונה

וגם חרבונה זכור לטוב. הכוונה דהרי חרבונה אמר גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וכו', ובעצה זו נתלה, ע"כ אומרים וגם חרבונה, היינו עצתו של גם הוא זכור לטוב.

אמרי מהר"ן - דרושים וליקוטים מגילת אסתר ד"ה בטור

בטור סי' תר"ץ כתב בשם הירושלמי וצריך שיאמר ארור המן כו', אר"פ צריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, והקשה הגאון בעל ווי העמודים, אמאי קאמר דיאמר וגם חרבונה זכור לטוב ולא וחרבונה זכור לטוב. ויובן דבאמת איכא למידק מאי טיבותא דחרבונה דזכור לטוב, הלא בקרא לא כתיב אלא שאמר גם הנה העץ העומד בבית המן גבוה חמשים אמה כו'.

אמנם רש"י ז"ל פי' מ"ש גם, כלומר עוד רעה אחת עשה המן שרצה לתלות לאוהבו של מלך אשר דיבר טוב על המלך, א"כ ממלת גם אנו למדין שלטובה נתכוין, אבל באמת גם הוא באותה עצה הי' כמו שאמר חז"ל אלא שחזר. וא"כ היינו דקאמר ר' פנחס וגם חרבונה זכור לטוב, כלומר כיון שאמר גם כו' נראה שלטובה נתכוין, ע"כ זכור לטוב, וא"ש.

שבט מיהודה - פורים ד"ה וגם חרבונה

וגם חרבונה זכור לטוב. יש להבין הפירוש מזה, כי ממה נפשך אם לדעת המאן דאמר (אסתר"ר י, ט) חרבונה זה אליהו, מאי וגם, כי מאי צורך לרבויה, כי הלא הוא תמיד זכור לטוב. ואם לדעת המאן דאמר (מגילה טז, א) אף חרבונה רשע וכו', רק כיון שראה וכו', על מה ולמה זכור לטוב. אך יש לומר בזה על פי דברינו הנ"ל, שפורים הוא אחד עם יום הכפורים, וידוע לנו מדברי כ"ק מר אבא דצוקל"ה, שהוא מפני שביום הכפורים ניתנו לוחות שניות, וכן כפורים הדר קבלוה מאהבת הנס (שבת פח, א. וברש"י שם), והיינו שבשניהם נתעורר ענין המתן תורה שהיה בעצרת, וידוע (פסחים סח, ב) הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, וגם כפורים הכל מודים דבעינן נמי לכם (פסחים שם).

וידוע לנו מספר הקדוש תורת אמת (בפרשת

בטפל מזכירים את חרבונה לטוב אבל לא לברכה. (ובפשטות הכינוי זכור לטוב הוא לרמז למה שאמר חז"ל שחרבונה היינו אליהו הנביא הנקרא אליהו זכור לטוב).

ורחש לבי לבאר הדבר באופן אחר, דמקורו של השו"ע אינו מהירושלמי הנ"ל אלא מהמדרש (אסתר רבה י ט) וז"ל, מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה וא"ל לאדוני המלך גם הנה העץ וגו', דא"ר פנחס צריך לומר גם חרבונה זכור לטוב, ואמר רב צריך לומר ארור המן ארורים בניו ע"ש, שממדרש יש לנו גירסא בדברי ר' פנחס עם תיבת גם, וא"א לומר דכוונתו לחבר להדין הקודם, שהרי במדרש הובא הדין של ר' פנחס קודם דינא דרב, ואינו להוסיף עליו, וא"כ מהו גם.

ונקדים במה שהקשו המפרשים על מה שאמר חרבונה, גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך וכו' (דמשום זה הוא זכור לטוב), דבכלל מה הועיל והוסיף חרבונה באמירתו כנגד המן הרשע, הרי כתוב עליו כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (פסוק ז), ופני המן חפו (פסוק ח), דהיינו שכבר נגזרה עליו מיתה מאת המלך, ומה אכפית לנו אם נהרג על ידי תליה או על ידי סייף, ועל זה יש לזכור חרבונה לטוב אתמהה. ועוד קשה על חרבונה במה שהתחיל לדבר למלך במלת גם, דלא מצינו שאמר דבר לפני זה, ועל מה בא הא"כ.

ועל כן יש לפרש, דאע"פ שכבר נגמרה הדין לרעה כנגד המן הרשע, אמנם עדיין היו צריכין היהודים להפוך דינם ממידת הדין למידת הרחמים, והדרך לזה הוא באמירת גם זו לטוב, כמו שביארנו בהקדמה בענין נחום איש גם זו, (ובפתיחה הבאנו שיגם' בר"ת למפרע הוא ממתיק גבורות), וא"כ פתח חרבונה דיבורו דוקא בתיבת גם'. ומטעם זה הוסיף השו"ע מלת גם, דהיינו שאנו צריכים לקשור בתיבה זו לכונת חרבונה כשהוא בעצמו אמר תיבת גם בתחילת דיבורו, של גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וכו'.

ולפ"ז יצא לנו דבר חדש בפירוש הנ"ל, דאין פירושו שגם חרבונה עצמו זכור לטוב כמו שמברך את מרדכי וכו', אלא כונת ר"פ הוא שצריך לחשוב על ה'גם' שאמר חרבונה, (הגם של חרבונה) שהוא זכור לטוב, היינו שעל ידי גם זו זכור היו עם ישראל לטוב, וראיתי במסיבות פורים (סי' א) שמרגיש בכל זה.

ועל פי מה שביארנו שמה שאמר חרבונה גם אינו מלשון וכן, אלא שיש בו כונה עמוקה, עוד אפשר ע"פ המדרש שהובא לעיל על הפסוק (א, ט) גם ושתי המלכה, שהגיע זמנה של ושתי ליגמם ע"ש, דהיינו שרמז שהגיע זמנו של המן הרשע ליגמם. (ואפשר שזה מרומז למ"ש בפתחתנו על המלאך ששמו גמגומ"א שרוח זו הוא הגורם למיתה, וא"כ חרבונה היינו אליהו קרא אל מלאך זו לבוא כנגד המן הרשע להרגו).

ולסיומא דמילתא י"ל עוד דבר יפה ע"פ מה שנתגלה לך בס"ד בענין גם, והוא דידוע וברור מספרים הקדושים, דכל מעשה המגילה מראשיתה לאחרייתה סובב מעשה חטא עץ הדעת, שכן נהנו מסעודתו של אותו רשע, ובזה מתעורר חטא אכילתו, והמן הוא הנחש, ואסתר המלכה היתה

מן, ואם לא מהמני' לי, שדר וחזית ית צליבא דעביד, ומרדכי דמלל טבת על מלכא וכו', עני מלכא צליבא עלווי, ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתב קדיש', כד בעי מן קד' ה' אורחי' דגברא, אף בעלי דבבא יתמנון עמי'.

וזה נראה דתקנו לומר הלשון וגם חרבונה זכור לטוב, מאי לשון וגם, הל"ל וצריך לומר וחרבונה זכור לטוב, אלא זה גם מן השבת, וגם חרבונה ר"ל שחרבונה אמר בלשון שלו גם הנה העץ, זה יזכר לטובה שעשה למרדכי טובה ונתקיים ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.

או יש לומר בדרך הלצה, וגם חרבונה, ר"ל וגם חרבונה ר"ל בלשון שאמר גם הנה העץ, הל"ל ויאמר חרבונה הנה העץ וגו', אלא אמר בלשון גם ריבוי, רמז עוד רמז אחר, ר"ל שגם למלך רצה לקטול, וזה נתן לסימן, דאם לא מהמנית לי הנה העץ וגו'. או יאמר וגם חרבונה זכור לטוב, ר"ל שגם מה דהיה חרבונה עמו בעצה, זה היה רפואה קודם למכה, דמכח זה שנתן סימן איך עשה העץ האמין לו המלך, ואם כן כל זה הוא לטובת מרדכי ולגאולה.

עיון יעקב - מגילה טז א ד"ה ויאמר חרבונה

ויאמר חרבונה. לכאורה תיבת גם של חרבונה אין לו דביקות כלל עם הקודם לזה, גם מה שאמר הנה עץ וגו' עומד בבית המן גבוה חמשים אמה מה סיפר בזה, לכן נראה לי דחרבונה פי' בא להוסיף על דברי המלאכים שהיו דומין לבני אדם, ואמרו שהמן צוה להם לעקור האילנות מגן המלך, אמר חרבונה כנים ואמתים, וזה גם ראייה לזכריהם שהרי המן עשה עץ בביתו גבוה חמשים אמה, מהיכן לקח עצים גבוהים כל כך אי לאו שנטלם מגן המלך, לכך צוה המלך לתלותו עליהם ולהכי אמרינן בפיוט גם חרבונה זכור לטוב כלומר תיבת גם שאמר זכור לטוב וק"ל.

פתוחי חותם (אנג"ל) - מגילת אסתר ד"ה איתא בשו"ע (עמ' קכז)

איתא בשו"ע (או"ח תר"צ סי' ט"ז) צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי וכו', וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב. ונראה שמקורו הוא מהירושלמי (פ"ג מגילה ה"ז) א"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב. וקצ"ע לפ"ז שהשו"ע כאן (וכן הוא בטור) שינתה שינוי גדול בהעתקת דינא דר"פ, שלא הזכיר כלל לומר וגם חרבונה, וזה תמוה.

ובפשטות מדברי השו"ע נראה שתיבת גם של וגם חרבונה בא רק לחבר ולהוסיף על מ"ש צריך שיאמר ארור המן וכו', דהיינו שצריכים גם לזכור חרבונה לטוב, יותר על הזכירות של מרדכי ואסתר. אמנם אינה נראה, דהמעייץ יראה דיש תרי דינים כאן, דינא דרב (ארור המן וכו'), ודינא דר"פ (של חרבונה), והשו"ע בעצמו חילקם לתרי בבי, כמו שכתב עוד הפעם וצריך שיאמר, שמזה נראה דמ"ש וגם יש לו כונה אחרת בעצם אמירתו, ולא סתם להוסיף ולחבר לדינא דרב.

ובלאו הכי צ"ב בשינוי הלשון אצל חרבונה, דבשאר הזכירות אומרים בלשון ארור וברוך, וכאן הוא זכור לטוב. ואפשר דה'גם' הוא מלשון טפל, דהיינו שאנו מברכים את מרדכי ואח"כ

שרה בה'א לא ילדה, והובא באגרת הטיול עיי"ש, וע"כ חרבונה כ"ז שנקרא בא' ה' סריס, ועכשיו עיי שנתלבש בו אליהו זכה להקרא בהא, ממילא ה' בו כח הלידה, וע"כ חרבונה עם ו' האותיות עולה רע"ז אותיות זר"ע, כן עלה על לבי. ואפי' נשאר סריס, מ"מ כיון דסייע להצלת ישראל, הרי נחשב כאלו ה' לו זרע שישראל הם זרעו, דהמקיים נפש כאלו ילדו והבן. וי"ל דמזה יצא המנהג שבפורים משנים את פניהם, משום דאליהו שינה את פניו והי' נראה כחרבונה.

ברכת משה - פורים ד"ה בס' ווי העמודים

בס' ווי העמודים (עמוד התורה פרק א') כתב לפרש, הא דאיתא בטור או"ח סי' תר"צ בשם הירושלמי דמגילה (פ"ג ה"ז) וז"ל, צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר וכו', אמר ר' פנחס וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, למה אמר מלת גם גבי חרבונה.

ונ"ל על דרך הגמרא (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג), ומדרש רבה בפרשת ויחי (ס"פ צו), רבי חשש בשינוי י"ג שנה, פ"א כעס רבינו על רבי חייא הגדול, נכנס אליהו זכור לטוב אצל רבינו בדמותו של רבי חייא ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא, למחר נכנס רבי חייא אצלו א"ל רבי אותה שינך מה היא עשויה, אמר משעה שנתת ידך עליה נתרפא, א"ל לא אני הייתי, ידע רבי שאליהו זכור לטוב היה, מאותה שעה התחיל לנהוג בו כבוד בר' חייא.

ומהרי"ל בהלכות פורים הביא בשם מהר"י סגל, חרבונה הוא אליהו היה, (וכ"ה בילק"ש אסתר תתרטו), לפיכך אנו אומרים חרבונה זכור לטוב, משום דזכור לטוב הוא אליהו. ובהא אתי שפיר מימרא דר' פנחס, וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, וממה נפשך אם חרבונה הוא אליהו מה טוב, ואם חרבונה ממש הוא, מכל מקום מאחר שנדמה צורתו של אליהו לחרבונה, כמה טוב היה חרבונה שאליהו נדמה בצורתו, לכן אמר וגם חרבונה, הגם שהוא חרבונה כפשוטו, מכל מקום זכור לטוב. ואני אמרתי רמז על זה, כי ראשי תיבות ו'גם ח'רבונה ז'כור ל'טוב הוא מספר נ"א, ועם הכולל נ"ב כמספר אליהו, וגם מלת וגם עם הג' אותיות גימטריא אליהו.

תפוחי חיים - בענין 'שושנת יעקב' עמ' צו אות ז וגם חרבונה. מ"ש 'וגם' י"ל רמז למה שאמר חרבונה (אסתר ז ט) 'גם' הנה העץ וכו'.

אמרי יהודה - אסתר ז ט >הובא להלן ד"ה מדוע.

ועי' אליה רבה - שם סק"ג >הובא להלן ד"ה יש שפירשו <[36-3].

בני יהודה - חמדת אריה - מגילת אסתר ז י

ויתלו את המן על העץ. במדרש (אסתר י, ט) איתא, דחרבונא זה אליהו, וא"כ ויתלו קאי ג"כ על אליהו, והלא אליהו כהן הוא, אמנם כבר הקשו אהא דאיתא במתני' (נזיר ט,ה) נזיר היה שמואל כדברי ר' נהוראי, וא"כ איך היה מטמא לאגג, והלא נזיר אסור לטמא למתים, ותירצו דעשה דמחיית עמלק דוחה לל"ת, וא"כ א"ש גם כאן דאף דחרבונה הוא אליהו היה מטמא, לקיים עשה דמחיית עמלק.

היה המגיד, וא"כ אין ראוי חרבונה לברכה, שהרי הוא עצמו לא דיבר טוב, לכן לא אמר יהי זכור לטוב להבא דמדוע יזכה לברכה, אלא אמר זכור לטוב, ירצה במגילה דכתיב ויאמר חרבונה וזהו זכותו, אמר שאליהו ז"ל נדמה בדמותו מסתמא היה קצת מחשבה טובה בלבו, ע"ד משז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי.

והרב קול יעקב מדובנא ז"ל המתיק זאת, ע"ד הנהוג בעולם למי שנוסע על חתונת בתו או בנו ואין לו מלבוש כבוד כראוי, והוא שואל מאת רעהו, אז מדרך העולם כי אחר החתונה בהחזירו לרעהו את המלבוש יכבדהו במשלוח מן המגדנות, כדי ליהנות גם אותו מהחתונה אחר שהתלבש במלבושו על החתונה. כמו כן ראוי חרבונא להזכר לטוב, בעבור שאליהו ז"ל התלבש בו ונדמה להיות כמוהו. לכן ניחא מה שאומרים וגם חרבונה, כי מ"מ, אם היה אליהו מה טוב, דזכור לטוב הוא אליהו, וגם אם היה חרבונה ממש, ג"כ הוא זכור לטוב כיון שאליהו ז"ל נדמה בצורתו ולא בצורת שר אחר, מסתמא היה קצת טוב בחרבונה.

טיול בפרדס - קמא אות ו

חרבונה. בטור או"ח סי' תר"צ הביא בשם הירושלמי דמגילה, צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, אר"פ וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, ויש להבין למה אנו אומרים וגם גבי חרבונה, ולדברי חז"ל דגם הוא ה' באותו עצה אתי שפיר. וראיתי בס' ווי עמודים שכ' עפ"מ שאחז"ל, רבינו הקדוש חשש בשינוי י"ג שנים, כעס רבינו על ר' חייא הגדול, נכנס אליהו זכור לטוב אצל רבינו הקדוש בדמותו של ר"ח ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא, למחר נכנס ר"ח אצלו א"ל רבי אותו שינך מה הוא עשויה, אמר משעה שנתת ידך עליו נתרפא כו', ידע רבינו שאליהו זכור לטוב היה, מאותו שעה התחיל לנהוג כבוד בר' חייא.

ובמהרי"ל בהל' פורים הביא בשם מהר"י סג"ל חרבונה הוא ה' אליהו, לפיכך אנו אומרים זכור לטוב, משום דזכור לטוב היינו אליהו, ע"ש. וגם באבע"ז למגילת אסתר הביא בשם י"א דהי' אליהו, והוא דחז"ל במדרש, וז"ש וגם חרבונה, ממנ"פ, אם חרבונה הוא אליהו מה טוב, ואם חרבונה ממש, מ"מ מאחר שנדמה צורתו לחרבונה, כמה טוב ה' חרבונה שאליהו נדמה בצורתו, לכן אמר וגם חרבונה, הגם שהוא חרבונה כפשוטו, מ"מ זכור לטוב, עכ"ל ק.

ולא זכיתי להבין, דאם הוא חרבונה כפשוטו, א"כ ל"ה אליהו נדמה בצורתו כלל. ואולי י"ל להיפוך, דאם ה' חרבונה ממש בודאי זכור לטוב, אמנם וגם חרבונה שהי' אליהו רק נדמה בצורתו ג"כ זכור לטוב, כיון שנדמה בצורת חרבונה די רוב זכיה לחרבונה שהתלבש בצורת חרבונה. ואולי י"ל דהרי חרבונה ה' א' מהסריסים, וכבר נזכר לעיל בתוך שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך, ובלי ספק הוא זה שנזכר לעיל, ויש להבין דשם כתיב חרבונא בא' וכאן כתיב חרבונה בה"א.

וי"ל עפ"מ דאיתא במדרש דאות ה' מועיל ללדה, ולכן לאה זלפה בלהה שהי' בהן אות ה' ילדו, ורחל היתה עקרה, וכן שרה כ"ז שלא נקרא

יתרו), בטעם שם המקום אשר בחר ד' לנתינת התורה נקרא חורב, שעיקר מקום תורה מיוחד בנפשות חריבות מתענוגות בני אדם וכו', ושיהיה נפשו ורצונו חרב ויבש מלחלוחית רצונות תענוגות בני אדם, וגם יהיה חרוב ומחרב בעיני עצמו. אך בעצם היום מתן תורה הכל מודים דבעינן נמי לכם, ומצד זה לא היה עוד שלימות הקיום למתן הלוחות ראשונות שהיה עוד לרצונו יתברך בהבחירה, ענין (שמות לב, ו) וישב העם לאכול ושתו וכו', שלזה היה התיקון ביום הכפורים שאין בו אכילה ושתיה, וכל ישראל חרבים ויבשים מכל תענוגות בני אדם ונשבר לבם בתשובת עשרת ימי תשובה, ואז ניתנו הלוחות אחרונות לקיום עולם.

אמנם כן היה רצונו יתברך, שיתברר זאת שיוכל נפש ישראל להיות מקום תורה גם כנפש שבעה ומלאה כל טוב באכילה ושתיה בקדושה וטהרה ובתקיפות והתחזקות, בנס פורים ומאהבת הנס הזה הדר קבלוה בימי אשורוש, ומזה נתברר מצות היום במשתה ושמתה בהרבות אכילה ושתיה, שהוא ממש אחד עם חריבות הנפש של יום הכפורים, ומכאן אותה חריבות הנפש של יום הכפורים, שעל ידי זה זוכים ללוחות שניות כראשונים שניתנו בחורב הרומז למקום התורה בנפש חריבה כדבריו הקדושים.

ואך מצד היום טוב של עצרת בעינן נמי לכם, עתה כפורים דהדר קבלוה מאהבת הנס, מתהפך ונעשה מתיבת חרב אותיות רחב כבמאמר הקדוש הנ"ל בתורת אמת עיי"ש. ולזה מתרחבין ברחבות גדול באכילה ושתיה ביתר שאת מכל השנה, אך העיקר שבעת ההתרחבות וההתפשטות באכילה ושתיה וכדומה, לא ישכח ויזכור לטוב בתכלית המכוון מזה, שיתאחד כאחד יחד עם החריבות והיבשות מתענוגות בני האדם וחריות עצמו שהוא קדושת יום הכפורים, שמזה זוכים ללוחות השניות כהראשונות במקום הנקרא חרב.

וזהו הסיום של הפיוט הנקבע לשמחת פורים (יש לרמז הר סיני עם הכולל מספר פו"רים, מקום תורה כדברי קדשו) וגם חרבונה זכור לטוב, היינו התיבת חרבונה שכולל בתיבה אחת החריבות וההתרחבות גם יחד זכור לטוב, זה העיקר, שיזכור בהעיקר שיהיו שניהם כאחד טובים יחד, ואז יהיה הכל טוב בטובה שלימה אמן.

פני שאול - דרוש ח לשבת זכור

הנהה התוס' במגילה (דף ז' ע"ב) בשם הירושלמי הביאו, שצריך לומר ארור המן ברוך מרדכי וגם חרבונה זכור לטוב, וק' ממ"נ אם הוא ראוי לברכה היל"ל ברוך חרבונה, או היל"ל וגם חרבונה יהי זכור לטוב להבא, ואם הוא ראוי לקללה, היל"ל ארור חרבונה ומאי מלת וגם. והענין הוא ע"ד מארז"ל, שרבינו הקדוש חש בשינוי י"ג שנה, ובסוף י"ג שנה כעס רבינו על ר' חייא הגדול, בא אליהו ז"ל אצל רבינו בדמותו של ר' חייא ונתן ידו על שינו ומיד נתרפא, למחר בא ר' חייא אצלו א"ל רבי שינך מה היא עשויה, א"ל משעה שנתת ידך עליה אתמול נתרפאה, וידע רבינו שהוא אליהו ז"ל, ומאותה שעה הנהיג כבוד בר' חייא.

כן כאן באמת לא היה חרבונה המגיד מעשיית העץ, רק אליהו ז"ל התחפש בדמות חרבונה והוא

אוצר מפרשי הירושלמי

לטובת מרדכי רק לשנאת המן, וכעין שאמרו חז"ל [מגילה טז, א] לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן, וכן אמרו חז"ל [שם] שאף חרבונא באותה עצה היה, א"כ לא היה אוהב את מרדכי, רק שהיה שונא להמן ג"כ, וכשראה שהגיע זמן מפתו פירש, או שנתירא עבור עצמו פן גם עליו יצא הקצף וכו'.

וא"כ קשיא ממ"נ, אם נלך בתר המעשה מה שנעשה באמת, אין ראוי לקלל את המן, כיון שלא אהנו מעשיו, ולא היה מקום לחול בתחלה. ואם נלך אחר המחשבה, כיון שעכ"פ הוא חישוב לעשות רעה, א"כ שוב לא נברך את חרבונא, דמחשבתו לא היה לטובת ישראל רק עבור כוונה אחרת. ובפרט ממ"נ, אם הגזירה לא היה מקום לחול כלל, א"כ ממ"נ מעשה ליכא בחרבונא, שבלעדו הוא לא היה נעשה, ומחשבה ג"כ ליכא, שהוא לא התכוין לטובה. לכך אמר מ"מ צריך לומר וגם חרבונא זכור לטוב, דהעושה רעה לישראל אפילו רק במחשבה צריך לשלם לו רעה, ולהיפוך מי שיש לו רק נגיעה כל דהו לטובה צריך להזכירו לטובה.

ויש להמתיק עוד, לפי מה שאיתא בילקוט פרשת תצא [רמז תתקלח] בפסוק [דברים כה, יז] זכור את אשר עשה לך וז"ל, אל תהיו כסוס כפרד אין הבין [תהלים לב, ט], הסוס הזה אתה ממתגו והוא בולם וכו', אתם אל תהיו כן, אלא הווי זהירין למיגזי לטבא טיבותיה ולמיגזי לבישא בישותא, [למיזגין] לטבא טיבותא לא תתעב אדומי [דברים כג, ח], ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את אשר עשה לך עמלק.

ולפ"ז ה"נ אמר כאן, כיון שאנו זוכרין את עמלק והמן וזרש מה שבקשו לעשות לנו רעה, ואנו משלמין להם רעה על שבקשו לעשות לנו רעה, צריכין אנחנו לעשות גם להיפוך לשלם לטבא טיבותיה, כי אף שהיה רק במעשה ולא בכוונה, מ"מ הרי גם בהמן היה רק מחשבה ולא מעשה, ואם אנו משלמין רעה על מחשבה לבד, מכל שכן שצריך לשלם טובה למי שעשה לנו טובה אף בלי מחשבה, ולכן צריך לומר וגם חרבונא זכור לטוב, ואתי שפיר.

בגדי יום טוב - או"ח סי' כט

נסתפקתי במאי דקי"ל דכשמזכיר לצדיק דצ"ל זכר צדיק לברכה וכשמזכיר לרשע דצ"ל ושם רשעים ירקב, אם מזכיר לאיזה רשע שעשה איזה טובה על ידו, כשמזכירו אם צ"ל גם בזה ושם רשעים ירקב כיון דעכ"פ הוא רשע, א"ד כיון דהא מיהא עשה ג"כ טובה, אדרבא אפשר דצ"ל עליו כשמזכירו זכור לטוב.

הנה מרן הקדוש ז"ל בא"ח סי' תר"ץ כתב דצ"ל וגם חרבונא זכור לטוב, והרי חרבונא רשע גמור היה, ועל מה שדיבר טוב למלך על מרדכי, כתב דצ"ל וגם חרבונא זכור לטוב. אלא דחזה הוית להה"ג ראש יוסף ז"ל ה"ד הרב שו"ג ז"ל שם באות לו, שכתב שאין לו זכור לטוב כיון דס"ס רשע הוה, יע"ש. והרב שו"ג כתב עליו וז"ל, ויש לדחות האי סברא המרס, דנהי דהוא לא היה אליהו, עכ"פ נדמה כדמותו ראוי הוא לכל כבוד, דכוותיה מצינו בעובדא דר' הקדוש עם ר' חייא

מכש"כ נפש המלך שהוא מלכו אוהבו ואין זה הוכחה על יושר לבו וצדקתו של מרדכי - אבל אחר שהוא זכה לזה שיוודע לו הדבר ויציל את המלך זה הוכחה שמן השמים זיכו אותו בדבר זה - וזה בא לו בשכר שתמיד הי' רק משתדל ומתאמץ לדבר טוב ולחשוב מחשבות טובות להיטיב למלכו ולעמו ולארצו. - וזש"ה - אשר דבר טוב על המלך, והבן.

ועד"ז יובן וגם חרבונא זכור לטוב - שבעל הפייט הסביר לנו מאין בא לו לחרבונא לדבר דברים הגונים - כל זה בא לו ע"י שנשפע השפעת הרצון לעשות טוב. ממרדכי הצדיק שהכל בא ע"י מרדכי אשר דבר טוב. - וז"ש וגם חרבונא מה שדבר חרבונא דברים הגונים הי' ע"י מרדכי - זכור לטוב - שדבר מרדכי תמיד טוב וזה גרם שפע שגם אחרים ידברו טוב והבן.

מדוע מזכירים אותו לטובה הרי היה אחד מסריסי המלך, והיה באותה עצה, ולא נתכוון לטובת היהודים, כמבואר בבבלי (טו).

חלקו של ידיד - סי' תרצ עמ' סא-ג ד"ה עוד וגם חרבונא ז"ל עכ"ל. כתב הרב ראש יוסף ז"ל דכפי ת"ד אין לומר עליו ז"ל ועיש"ב. ואני אומר דמה שפירש הפסוק אחרי המחילה אינו כדבריו, דרש"י ז"ל פי' וישלח עליו הקב"ה משליך פורענות על הרשע בלי חמלה מידו ברוח יברח בני סיעתו וחבריו בורחים מידו עיש"ב, וא"כ אפילו לפי ת"ד צ"ל אי משום דההצלה באה על ידו ואם היה רשע חזר בו וכן העוה"כ הוא, ואי משום דמדבא אליהו בדמותו כנודע ש"מ שראוי הוא וברוכי נמי מברכינן וק"ל.

שלחן גבוה - או"ח סי' תרצ אות לו

וגם חרבונא כו'. סוף פ"ק דמגילה דף י"ו ויאמר חרבונא, אמר רבי אלעזר אף חרבונא רשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה מיד ברח, והיינו דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח, וכתב ראש יוסף ז"ל דכיון דרשע היה אין לומר עליו זכור לטוב, כי לא אליהו היה, ולפיכך נמנעים רבים מלאומרו, עכ"ד. ויש לדחות הך סברא אחר המחילה, דנהי דהוא לא היה אליהו, נדמה כדמותו וידבר טוב על מרדכי, וכיון דזכה דאליהו ז"ל נדמה כדמותו ראוי הוא לכל כבוד, דכוותיה מצינו בעובדא דרבינו הקדוש עם רבי חייא כשחש בשינוי כנודע, דמכאן ואילך נהג בו כבוד כיון שאליהו נדמה לו כדמות רבי חייא.

קהלת יעקב (קלוגר) - פר' זכור דרוש ו ד"ה ואמר וגם

ואמר וגם חרבונא זכור לטוב. הנה זה מן הש"ס ירושלמי [מגילה פ"ג ה"ז] הוא, דאמר ר' פנחס צריך לומר חרבונא זכור לטוב וכו', והובא בטור [או"ח סי' תרצ], וכנראה שכל הנוסח הוי מן הש"ס, ולכך בודאי כוונה גדולה כיוונו בזה. ואפשר דר' פנחס עצמו סידרו, והוא ס"ל כר' יוחנן שפתח לה פיתוחא אימתי ראו כל אפסי ארץ, ולשיטתו אזיל דהגזירה נעשה רק לפרסם הנס, ולא בא רק לזכר לדורות, ולכן סידר שושנת יעקב.

ולכך אמר הוא צריך לומר וגם חרבונא, משום דלפי הנ"ל תקשה ממ"נ, דהנה חרבונא לא נתכוין

וזה הוא דאנו אומרים וגם חרבונא זכור לטוב, דאף דהיה אליהו וטמא את עצמו אפ"ה זכור לטוב, כי הותר, דעשה דוחה ל"ת. והנה כמו כן אסתר, אע"פ שאח"כ נבעלה ברצון לאחשוורוש כמו שאמרה (לעיל ד, טז) כאשר אבדתי אבדתי, דמעיקרא באונס והשתא ברצון (מגילה טו ע"א) אפ"ה הותר לה להצלת ישראל, וזה שאנו אומרים "ברוכה אסתר בעדי", אע"פ שנבעלה ברצון, מ"מ הואיל והיה בעדי בשביל עם הקודש, היא ברוכה כדכתיב (שופטים ה, כד) מנשים באהל תבורך, וגם חרבונא זכור לטוב, אף דגם עבר עבירה כנ"ל שהוא אליהו אפ"ה גם הוא בזה זכור לטוב.

יפה ללב - סי' תרצ אות ז > הובא לעיל ד"ה יש שכתב > {28-2}.

דברי יצחק (פינפר) - ח"ב מגילת אסתר ד"ה וגם וגם חרבונא זכור לטוב, וכן נאמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה, אותו לשון שניטלה המלכות מזקינה שאול שנ' לרעך הטוב ממך, באותו הלשון נמדד לה לרעותה וגו'. כי מלת טוב יאמר על ב' אופנים, או על צדיק אמרו לצדיק כי טוב, אף שתראה ממנו כמה אכזריות שמכה ורודה לפושעים, עכ"ז נקרא טוב, שכן צוה ה', וזהו טוב לשמים, שמתלבש במידות הפכיות כפי הזמן. ויש שנקרא טוב על מזגו הטוב שהוא חונן ומרחם על זכאים ורעים בשוה, ואין בכחו להכניע ולרדות את הפושעים והחטאים.

וזהו ההבדל בין שאול לדוד, כי שאול היה טוב במזגו, כי גם על אגג חמל, אבל לא לשמים, כי עבר על דבר ה' שאמר והחרמת את עמלק ולא תחמול, לכן ניטלה ממנו המלוכה. ודוד היה טוב לשמים שידע איך להשתמש הכל לפי העת הנצרך, הגם כי היה רחמן על ישראל, עכ"ז היה אכזר על מואב, ומדדס ב' חבלים להמית, ע"כ נ' לשאול ונתנה לרעך הטוב ממך, שהטוב שלך הוא במזג, והטוב של רעך יהיה טוב לשמים, ומזה הסיבה ניטלה המלכות משאול.

ועכשיו שהושבה המלוכה לאסתר היתה צריכה לתקן חטא זקנה שאול, וע"כ השתמשה במדות הפכיות, ונתאכזרה על המן כאשר עמד לבקש על נפשו ממנה ולא שמעה בקולו, וזהו באותו לשון שנטלה משאול נתנה לנכדה אסתר תחת ושתי, וזה חרבונא שהיה רשע משני הצדדים, רע לשמים שהיה באותו עצה לתלות את מרדכי, ורע לבריות להמן, א"כ לא שייך עליו מלת טוב, רק שעכ"פ על ידו נתלה המן, ע"כ גם חרבונא זכור לטוב, (ע"כ מכתבי ש"ב הר"א בביאור הרבה משלי).

קובץ בנתיבות ההלכה - ל-א עמ' 196 (ומקור הדברים שם בשם הגרי"ז) > הובא להלן ד"ה מדוע > {32-3}.

כונת הלב (ליכטנשטיין) - פורים ד"ה ויאמר חרבונא ויאמר חרבונא אחד מן הסריסים וגו' אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך וגו'. ל"ד - דהיל"ל אשר הציל את המלך - אבל יש לומר שחרבונא השפיעו לו מן השמים שכל ישר לעורר על יקר ערכו של מרדכי הצדיק. ואמר שלפעמים אפי' לאדם פשוט ואפי' רע מעללים נתעורר בקרבו מדת רחמנות, להציל נפש אחד

תפארת צבי יעקב - בלקוטי צבי יעקב מגילת אסתר ד"ה יעשו

יעשו עץ גבוה חמשים אמה ובבוקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו (ה, יד), וכי הוא ביד המלך לתלות איש על לא חמס בכפו, ומה גם שכתוב בתחילת המגילה כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין, הרי שנהג מלכותו על פי דין. והגם שמצינו בהמן שאחשוורוש בעצמו דנו לתליה, זה היה משום חרבונו שהיה שם, והוא היה משבעת שרי פרס ומדי שהיו ממונים על הדין.

(ובזה יש לתרץ מה שאנו אומרים במזמור שושנת יעקב וגם חרבונו זכור לטוב, וקשה לדעת רבותינו ז"ל שהוא היה עם המן בעצה לעשות העץ, וכי בשביל זה יהיה זכור לטוב, והגם שהוא אמר לאחשוורוש גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך, זה היה מחמת שהיה ירא על נפשו, כיון שגם הוא היה עם המן בעצה, ועל כל פנים היה צריך לצאת שכרו בהפסדו ולא יהיה זכור לטוב ולא לרע. אבל לדרכינו ניחא, שאם לא היה הוא אומר לאחשוורוש גם הנה העץ וגו', שמדבריו ראה אחשוורוש שגם דעתו מסכמת לתלות את המן, לא היה ביד אחשוורוש לתלות אותו מדעת עצמו, ובשביל זה יהיה זכור לטוב.

אוצר דרושים נבחרים - עמ' 175 הערה ל

הוא היה בין שבעת הסריסים ורעו של ממוכן הוא המן, וכיון שראה שלא נתקיימה העצה ברח מחבורתם, ובשעת כשלונו נהפך למקטרג, ולא מאהבת מרדכי. ומה שאנו אומרים וגם חרבונו זכור לטוב, אפשר שפירושו זכור על מה שאמר אשר דבר "טוב" על (היהודים) [המלך].

קובץ בנתיבות ההלכה - לד-א עמ' 196 (ומקור הדברים שם בשם הגרי"ז)

צריך ביאור מש"כ הפייט וגם חרבונו זכור לטוב, והרי להדיא בגמרא דחרבונו רשע היה. ויאמר חרבונו וכו', אמר רבי אלעזר אף חרבונו רשע, באותה עצה היה [מגילה טז, א].

ויש לומר דמטו משמיה דמרן הגרי"ז, דבקרא כתיב, ויאמר חרבונו וכו', 'גם' הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וכו', עומד בבית המן, גבוה חמשים אמה, ויאמר תלוהו עליו [אסתר ז, ט] ואמר מרן הגרי"ז, דחרבונו רשע היה, אך אמירתו 'גם' הנה העץ, טובה היתה דהועילה לתלות את המן על העץ. ועל זה משבח הפייט ואומר 'וגם' חרבונו זכור לטוב, היינו דה'וגם' שאמר חרבונו זכור לטוב.

ראה חיים (טרבלסי) - פר' תולדות ד"ה וזה אפשר וזה אפשר מ"ש אומרים וגם חרבונו זכור לטוב. וקשה. והא גם חרבונו היה שונא יהודים כמו המן, ואיך אנו מברכין אותו וגם חרבונו זכור לטוב. ולפי זה ניחא דלא על חרבונו אומרים, רק וגם חרבונו, דהיינו תיבת וגם שאמר חרבונו, הוא זכור לטוב דבשבילה אנחנו נושענו, דהיינו מחת קטרונו אמר וגם הנה העץ וכו', שאמר חרבונו. וזה אפשר תהלים (כ"ג) גם כי אלך בגיא צלמות, דהיינו ע"י שיש גם, אלך בגיא צלמות, דהיינו ע"י קטרונו. אבל אם אתה ה' עמדי לא אירא, דהשי"ת מונע ממנו קטרונו. על דרך גם

עליו וגם חרבונו זכור לטוב. ולמאי דאתאן עלה נ"ל, דבהזכרת רשע שעשה טובה גם קב לא תקבנו גם ברוך לא תברכנו, אבל בהזכרת רשע שעשה טובה ועל ידי זה היה הצלת רבים בענין, אזי מברכין ליה זכור לטוב, דאלים כחא דהצלת רבים ובפרט כל ישראל לברכו בפה מלא זכור לטוב, וכמו שמצינו בחרבונו זכור לטוב, וכמדובר.

וידבר משה - ב'תיקון משה' (נד' במהדו' תרנה) פורים ד"ה נוסח שושנת

נוסח שושנת יעקב כו' ארור המן כו' ברוך מרדכי כו' ברוכה אסתר בעדי וגם חרבונו זכור לטוב, ותיבת בעדי אין לו מובן. ומו"ח הרב הצדיק חו"ב מוה' אליעזר הרש הלוי זצלה"ה ממג"ד יע"א, פי' עפמרוז"ל בחרבונו לא מאהבתו של מרדכי אלא משנאתו של המן, לכן אמר ברוכה אסתר שכונה בעדי, אבל בחרבונו לא עשה בעדי מה שעשה, אלא מחמת פניו אחרת ודי לו שזכור לטוב, ודפ"ח.

ובאופן אחר נ"ל, כי צריכין לחקור מה תכלית בזה מה שמברכין לצדיקים ומקללים לרשעים, וכי מה תועלת יש לצדיק בזה כשהוא בעלמא דקשוט כשמברכין אותו בעלמא דשקרי הדין, וכן מה הפסד לרשע במה שמקללין אותו בזה העולם. אמנם באמת אין התכלית עבור המתים שכבר מתו, כי אם עבור החיים אשר עודנה המה חיים, שישימו על לב לעשות הטוב והישר בעיני ה' ואדם, ולמנוע מלכת בעצת רשעים בראותם כי הרשע הוא לחרפות ולדראון עולם, והצדיק לשם ולתהלה ולחיי עולם.

ובזה מובן מה שמזכירין לטובה את חרבונו הגם שלא הי' כונתו לטובתנו, כי ודאי אם התועלת בזה לו לבדו לא הי' ראוי לזה, אבל מאחר שהתועלת בעד החיים שגם הם יתאמצו לעשות מעשים טובים, א"כ אין שום נפקא מיני' בכונת חרבונו רק במעשה שעשה וממנו יראו וכן יעשו. וז"ש ארור המן וברוך מרדכי וארורה זרש, כל זה הוא בעדי לא לתועלתם ולא להפסדם כי אם בעדי, שנקח מוסר לעשות כמעשיהם, וממילא גם חרבונו זכור לטוב, וא"ש.

וב"מ משלי י' זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב חכם לב יקח מצות כו', ה"ק שכל תכלית שמזכירין צדיק לברכה ורשע לגנאי, כדי שחכם לב יקח מצות מוסר וראיה לעשות מע"ט וישרים. ועי' יומא דף ל"ח ע"ב, הוקשה להם אהך קרא דבצדיק אמר לשון יחיד וברשעי' לשון רבים, א"ר אלעזר צדיק מעצמו, רשע מחביריו. הכוני' שהעונשים להרשעי' בב"ד של מטה, אין כונה לנקמה ח"ו רק למען ישמעו וייראו, [עי' רמב"ן שופטים בטעמ' דהרגו אין נהרגין], וזהו רשע מחביריו, שע"כ חביריו יקחו מוסר ולא יזידון בראותם מפלתו. ובז"מ תהלים ק"ד יתמו חטאים מן הארץ, על ידי שיראו שרשעים עוד אינם, כלומר אינן נחשבי' לכלום, וק"ל.

תפארת ציון (מדרש) - בראשית רבה פרשה מט

א"ר פנחס וכו'. מלמדנו שהגם שהוא הי' ג"כ באותה עצה כמ"ש רז"ל, אך כיון שעל ידו גלגל הקב"ה המפלה להמן שע"כ היתה לנו הישועה, מחוייבים אנחנו לזכרו לטוב.

דחשש בשינוי כנודע דמכאן ואילך נהג בו כבוד, כיון שאליהו נדמה לו כדמות ר"ח ע"כ.

ואחרי נע"ר אני הפעוט לא ידעתי מה דמות יערוך, דאי רבינו הקדוש פליג ליה כבוד לר"ח, היינו משום דס"ס ר"ח היה אדם גדול בתורה, וקודם שנהג בו ר' הקדוש ז"ל נזיפה בר"ח כבר היה נוהג בו כבוד בר"ח, וכידוע, וכדאיתא במד"ר ס' נח פל"ג וז"ל, רבינו הוה מתני שבחיה דר"ח רבה קמיה דר' ישמעאל בר' יוסי, א"ל אדם גדול אדם קדוש ע"כ, אלא דשוב אחר שנהג בו נזיפה על מ"ש לו דר"ה היה עומד בחוץ נהג בו נזיפה ופסק מלעשות בו כבוד.

וכדאיתא במד"ר שם פ' נ"ז וז"ל, רבינו הוה ענותן סגי, והוה אמר כל מה דיימר לי בר נש עביד חוץ וכו', ואי סליק ר"ה ריש גלותא להכא אנא קאים ליה וכו', וא"ל ר"ח רבה והרי הוא עומד בחוץ, נתכרכמו פניו של ר' לירקון שהלכו דמיו, א"ל ארונו הוא, א"ל פוק חזי מאן בעי לך לברא, נפק ולא אשכח בי' וידע דהוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלשים יום.

לסוף תלתין אתא אליהו זכור לטוב כדמותיה דר"ח רבה אצל ר', ויהב ידיה על שיניה ואתסי, כיון דאתא ר"ח רבה לגביה דר' א"ל מה עבדו בשיניך, א"ל מן עונתה דיהבת ידך עילוהי איתהסימת, אמר לית אנא וכו', כיון דשמע כן שרי נהוג ביה יקרא ע"כ, הרי דר' כבר הוה פליג ליה יקרא לר"ח והוה מתני שבחיה וכו', אלא משום דנתכרכמו פניו כסיבתו נהג בו נזיפה תלתין יומין.

ובתר הכי דכבר נשלמו ימי נזיפתו וכבר היה ראוי להתחיל לעשות בו כבוד כמקדם, ע"ז בא אליהו ז"ל בדמותו של ר"ח והעביר ידיו על פיו של ר' הקדוש ונתרפא, כדי לרמוז לו לרבינו דעת הזמיר הגיע להתיר לו נזיפתו ולנהוג בו כבוד כמו שנהג הוא ונדמה בדמותו, ותכף הבין ר' כונת אליהו ז"ל, וע"ז כשבא אצלו ר"ח התחיל לנהוג בו כבוד, נמצא דמאי דפליג ליה יקרא לאו היינו עיקר טעמא משום דאליהו נדמה לו כדמותו.

וזהו כונת המד' שאמר שרי נהיג ביה יקרא, דהיינו הכונה דהפסיק מלמיעבד ליה יקרא כל הנהו תלתין יומין, וכשומעו דהוה אליהו דהעביר ידוהי על פיו והבין רמו הרומז כנו', אזי שרי נהיג ביה יקרא, משא"כ חרבונו שהיה רשע גמור, הגם דאליהו נדמה כדמותו, עכ"ז אינו ראוי לנהוג בו כבוד.

ומה גם דהדרב היה מוכרח לדמות אליהו ז"ל כדמות חרבונו, דכיון שהיה אחד מן הסריסים, בודאי דבדברו עם המלך יהיו דבריו נשמעים, ועל הצלת כל ישראל ראוי והגון הדבר לדמות כדמותו בצלמו הגם שהיה רשע, ולפי"ז מיסתיים שלא לו' עליו ושרי אמנם לברכו הוא קשה לשמוע, אלא דלפי האמור קשה על המנהג דפוק חזי מאי עמא דבר דנהיגי לו' וגם חרבונו זכור לטוב.

ולדידי נ"ל דה"ט, דכיון שהיה בענין הצלת כל ישראל, דע"י שדבר טוב על מרדכי תכף גזר אומר המלך ויאמר תלוהו עליו וע"ז ניצולו כל ישראל, כל כה"ג שהיה הצלת רבים ראוי ליאמר

אוצר מפרשי הירושלמי

דבר להמלך מהעץ, ומן השמים הגידו לו כבמדרש הנ"ל שאליהו ז"ל נדמה לחרבונה, והוא ידע בעצמו שלא הגיד והבין שמלאך נדמה כדמותו, וכיון שראה זאת התחרט ועשה תשובה.

ובזה יש ליישב מה שהקשו המפורשים על תיר הלשון "ויאמר חרבונה גם הנה העץ" דתיבת "גם" מיותרת, אבל בהנ"ל א"ש דמבואר במדרש שכל מקום שנאמר במגילה "המלך" סתם יש לפרש לשון חול ולשון קודש דקאי על הי"ת מלכו של עולם, ולכאורה מה שיך כאן לשון קודש, אמנם י"ל שהתוודה על חטאו לפני הקב"ה מלכו של עולם, ואמר גם הנה העץ אשר עשה המן, ו"גם" הוא ריבוי וקאי עליו שגם הוא היה באותה עצה.

וכיון שאליהו ז"ל נדמה בדמותו ועל שהתחרט ועשה תשובה נאמר כאן חרבונה בה' לשון הצלה, ולכן אומרים וגם חרבונה זכור לטוב, ושפיר מדייק מכאן ר"א ור"ח שחרבונה מקודם רשע היה ובאותה עצה שבעצמו התוודה על חטאו, ורב שפיר מדייק שחרבונה זכור לטוב כיון שהתוודה ועשה תשובה ואליהו ז"ל נדמה בדמותו והציל בזה את מרדכי וכל היהודים ע"כ זוכרים אותו לטוב, ומיושבים בזה כל הקושיות והדיוקים בס"ד.

דא"ח מכ"ק אדמו"ר מגור שליט"א - פורים נט ד"ה וגם

וגם חרבונה זכור לטוב, והרי אף חרבונא רשע באותה עצה הי' וכו' (מגילה טז.), וכי לפי שאמר דבר טוב כבר יהי' זכור לטוב ושיהי' נכלל עם הצדיקים, אכן בפורים יש להכלל אחיזה ויכולין להתעלות להיות נזכרים לטוב, וזהו שהתקינו חז"ל להזכיר תמיד בימי הפורים וגם חרבונה זכור לטוב (ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז, כז.).

אור אברהם (גורביץ) - מגילת אסתר שם ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך, גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי היהודי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן גבוה חמשים אמה, ויאמר המלך תלוהו עליו, כתב האבן עזרא חז"ל חרבונה יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס עכ"ל. וכן איתא בפרקי דרבי אליעזר פרק ג', דקאמר התם באותה עצה מה עשה אליהו ז"ל, נדמה לחרבונה אחד מסריסי המלך, א"ל יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים גבוה חמשים אמה, שנאמר ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו, מיד צוה המלך לתלותו עליו, שנאמר ויאמר המלך תלוהו עליו וכו', ע"כ.

ועי' בהג' מיי" פ"א מהל' מגילה אות ז' שכתב חז"ל, ירושלמי, רב אמר צ"ל ארור המן ארורים בניו, אמר ר' תנחום חרבונה זכור לטוב, ועיין בבראשית רבה (פרשה מ"ט) פ' וה' אמר המכסה אני מאברהם, לכך נהגו לומר להודיע שכל קוויך וכו', ארור המן אשר בקש לאבדי ברוך מרדכי היהודי ארורה זרש אשת מפחידי ברוכה אסתר בעדי וגם חרבונה זכור לטוב, כדאמר ויאמר חרבונה אתא אליהו אידמי ליה לחרבונה, עכ"ל.

ובביאור הרד"ל על הפרקי דר"א הנ"ל הביא

זכור לטוב, ולמה נטלו לרשע הזה שקבר רשע אחר ואחר כך ברח, בשביל זה יזכרו אותו לטוב, מאי כל הרעש הזה עמו והוא הפלא ופלא לכאורה. וגם על המדרש שאמרו שחרבונה זה אליהו ונדמה לחרבונה, למה נדמה דוקא לחרבונה שהיה רשע, וגם יש להבין דלפי זה שאליהו נדמה לחרבונה, אם כן היו שם שני חרבונה אחד הרשע ואחד אליהו, וכל אלו הם מהדברים הפליאים.

ונראה שאלו ואלו דברי א' חיים, כי הבורא כל העולמים רצה שהרשעים הללו יקברו אחד את חבירו, וכמו שהיה שחרבונה צוה לתלות את המן, אבל הוא נשאר גם אחר כך רשע כמו שהיה מקודם, והיה מתנהג גם להלן בדרכו הרעה להלשין תמיד על מרדכי ועל ישראל, לזה בא אליהו ואמר אני חרבונה, אני אנהג מעכשיו את שכתך, וכשראה חרבונה שבא לשם אחד מצד הקדושה, אמר בנפשו אי מה עשיתי, וראה שאין טוב לו עוד לישראל שם, וברח לנפשו ונשאר אליהו במקומו, ואלו ואלו דברי אלקים חיים הכל אמת ויציב, כי מקודם היה חרבונה הרשע, ואחר כך נעשה חרבונה אחר והוא אליהו הנביא.

וזה שאומרים וגם חרבונה זכור לטוב, על דרך הכתוב (בראשית טו יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואיתא שם במדרש (ב"ר פמ"ד י"ט) גם לרבות ד' מלכיות. וגם כאן אומרים וגם חרבונה, כלומר אותו חרבונה שאנו מרבים, לא את חרבונה האמיתי שהוא היה רשע ואין מזכירין אותו לטובה, רק אותו שנדמה לחרבונה ונתרבה לחרבונה, זה הוא זכור לטוב.

ויתיישב בזה מה שפירש במקרא סופרים על קושיא הנזכר לעיל למה אנו מקדימין לומר ארור המן אשר בקש לאבדי, אחר שהפסוק מקדים ברכת הצדיקים. ותיירץ שאנו אומרים כן כדי לסיים בדבר טוב, ולכאורה אנו מסיימין בוגם חרבונה זכור לטוב, ומאי דבר טוב הוא זה לסיים עם חרבונה שהיה רשע, אבל לפי הנזכר לעיל שקאי על אליהו הנביא, הוי שפיר סיים בדבר טוב. [פורים תשי"ז בחי' א']

עלי תמור - ד"ה אמר ר"פ >הובא להלן ד"ה יש שפירשו <[37-3].

תולדות חיים - פורים אות יד

ויאמר חרבונה גם הנה העץ אשר עשה המן גבוה חמשים אמה עומד בבית המן וגו' ויאמר המלך תלוהו עליו. ובגמ' מגילה (ט"ז). ויאמר חרבונה וגו' א"ר אלעזר אף חרבונה רשע באותה עצה היה. ויל"ד איך למד ר"א מכאן שחרבונה רשע היה. ובח"א למהרש"א כתב מפני שידע במכוון מדת גבהו של העץ חמשים אמה ומראה בעלמא אין יכולין לידע זאת. וקשה כיון דרשע היה, מה זה שאנו אומרים "וגם חרבונה זכור לטוב". ובמדרש רבה איתא דזה הי' אליהו ז"ל שנדמה לחרבונה, והוא סתירה למאמרו של ר"א, ולדברי המדרש ג"כ קשה מאי "וגם חרבונה זכור לטוב", הלא לא חרבונה דיבר אל המלך אלא אליהו ז"ל שהתחפש בדמות חרבונה.

וי"ל דבאמת חרבונה רשע היה ובאותה עצה, ולכן נאמר מקודם (א' י') חרבונה בא, דא' מבואר במדרש הוא לשון אסור, אבל כיון שראה שנודע

אחשוך וכו', דמונע ממנו קטרוגו כנזכר גבי אבימלך לעיל.

פי' ראשונים לאגדות חז"ל - טז א ד"ה אף

אף חרבונה רשע באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח. רבנו חננאל ובתרגום שני (אסתר ז, ט) ואמר חרבונא חד מן סריסייא קדם מלכא והא חרבונא דכיר לבישתא, אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב למעבד צליבא למרדכי, וכד חמא דשלימת בישתא על המן ועל ביתיה אול אף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסה ית מלכותא מינך. ובאסתר רבה (י, ט) מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לי אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי גו', דא"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב. ובראב"ע (שם) יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס. וראה פרקי דר' אליעזר (פרשה נ) מה עשה אליהו ז"ל נדמה לחרבונה אחד מסריסי המלך ולכן אנו אומרים וגם חרבונה זכור לטוב אעפ"י שהיה רשע אבל מפני שאליהו נדמה לו, זכור לטוב.

מהר"י ט"ב - סוף מגילת אסתר ד"ה וגם חרבונה

וגם חרבונה זכור לטוב. לכאורה הוא פלא מאי כל הרעש הזה עם חרבונה, הלא בגמרא (מגילה ט"ז ע"א) מבואר שחרבונה היה רשע, שהוא נתן העצה להמן לעשות תליה ח"ו למרדכי, וכשראה אחר כך שהעצה שלו לא נתקיימה, עמד וברח, וכמו שאין אומרים על אחשוורוש שהיה זכור לטוב אף על פי שברשותו ועל ידו נעשה כל הענין, אף על פי כן אין מברכין אותו לטובה מפני שידוע שהיה רשע, רק שהקב"ה סיבב על ידו כל הסיבות, ואם כן יפלא מדוע דוקא חרבונה זכה שמזכירין אותו לטובה, הלא יש הרבה צדיקים אחרים שיזכרו אותם לטובה.

אמנם במדרש (אס"ר פ"י) איתא שחרבונה זה אליהו שנדמה לחרבונה, ועל חרבונה זה שפיר אומרים זכור לטוב. אבל יש כאן קושיא גדולה, דבגמרא אמרו שחרבונה היה רשע, ובמדרש אמרו שהוא אליהו, וכלל גדול הוא בכל פלוגתת חכמינו ז"ל שאלו ואלו דברי א' חיים, ובפלוגתא שהוא לענין דינא, כבר כתב הריטב"א ז"ל שהתורה ניתן מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, לזה הוי שפיר שניהם דברי א' חיים, אבל בפלוגתא דמציאות כזה אי חרבונה היה רשע או אליהו, איך אפשר לומר שאלו ואלו דברי א' חיים.

ונראה לומר שכל דברי חכמים חיים וקיימים, וכמו שאני רגיל בזה הדרך להשוות דברי חכמים שיהיה כל דבריהם ז"ל קיימים ואמתיים, דהנה איתא במדרש ילקוט שחרבונה היה שונא גם את המן, וכשראה שיוכל לקוברו, עשה הכל כדי לקוברו, וכל הרשעים כן הם ששונאים את יהודי כשר, אבל גם ביניהם עצמם יש שנאה גדולה מאחד על חבירו, ואם יכול אחד לקבור את חבירו, עושה כל מה שביר, אבל בשביל זה עדיין אין נעשין צדיקים שיזכרו אותם לטובה.

ולמה מזכירין את חרבונה לטובה אחר שהיה רשע, הלא היו הרבה צדיקים וקדושים צדיקי אמת שהיה לבם שותת דם בשביל ישראל, יאמרו עליהם

שעקרו משם, גם על שכתב שטנה הוא ובניו בתחלת מלכות אחשורוש לבטל בנינו עכ"ל, ועי' מש"כ בזה לקמן (ט' י"ג).

וא"כ הרי י"ל דזהו נמי מה שהזכיר חרבונה דהך עץ שהכין המן למרדכי היה מביהמ"ק, ומשום דמטעם זה הוא דנגזר עליו מיתה, והיינו במה שרצה לבטל בנין ביהמ"ק, ולכך רצה לתלות את מרדכי על עץ זה בדוקא, ומשום דמרדכי ירד לשושן כדי לבטל עצת המן ובניו, יעו"ש כל מש"כ בזה, וכן גם השרים והמשרתים הנ"ל נגזר עליהם מיתה בגלל זה וכנ"ל, ורק חרבונה לבד נשאר בחיים משום שלא היה באותה עצה, וזהו מה שרמז לדבר זה בהזכירו להאי עץ שהיה מבית קדשי הקדשים, וכמש"נ.

אמרי יהודה (רבינוביץ' ידלר) - אסתר ז ט ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך, גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה, ויאמר המלך תלהו עליו. בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז) איתא, אמר רבי פנחס צריך לומר חרבונה כמבואר בפסוק כאן, והוא חרבונא הנזכר בתחילת המגילה (לעיל א י), ביום השביעי כטוב לב המלך ביין, אמר למהומן בותא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש, וא"כ צריך ביאור מדוע מזכירים אותו לשבח.

ולפי פשוטו היה נראה, דכיון שעל ידו התגלגל הדבר שתלו את המן, לפיכך אנחנו מזכירים אותו לשבח, אך בגמרא (מגילה טז.) מבואר שרשע היה, וז"ל הגמ', אמר רבי אלעזר אף חרבונה רשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, והיינו דכתיב (איוב כז כב) וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח ע"כ, ומעתה צ"ב מדוע מזכירים אותו לשבח. ואפשר שרבי פנחס בירושלמי אינו סובר בזה כרבי אלעזר, אלא ס"ל שחרבונה לא היה רשע, שהרי מגלגלים זכות על ידי זכאי, ואם על ידו נגרם שתלו את המן בודאי שאינו רשע, ולכן אנחנו מזכירים אותו לשבח, כיון שטובה זו התגלגלה על ידו.

אמנם במדרש (אסתר י ט) מבואר שלדעת רבי פנחס לא היה זה חרבונה אלא אליהו הנביא זכור לטוב, שנדמה כחרבונה מסריסי המלך, ולכן צריך לומר זכור לטוב. וז"ל המדרש מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דאמר רבי פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב ע"כ, וכן כתב מהרי"ל בהלכות פורים (אות יד) וז"ל חרבונא הוא היה אליהו, לפיכך אנו אומרים חרבונא זכור לטוב, משום דזכור לטוב הוא אליהו.

וכתב הרד"ל בפירושו לפרקי דרבי אליעזר (פרק ג), שגם לדברי הגמרא במגילה (שם) אליהו נדמה לחרבונה שהרי חרבונה ברח משם, ואיך אמר גם הנה העץ, אלא ודאי היה זה אליהו שנדמה לחרבונה. אך לכאורה קשה, מדוע אומרים גם חרבונה זכור לטוב, אם את אליהו אנו רוצים להזכיר היה לנו לומר וגם אליהו זכור לטוב, ומה לנו להזכיר את חרבונה. ותירץ הרד"ל שיש מפרשים שגם את חרבונה עצמו אנו מזכירים

לטובה, וכמש"נ.

אולם רב פליג בזה דקאמר דחרבונה זכור לטוב, וכן היש אומרים קאמרי דהיה זה אליהו ז"ל שנדמה לחרבונה, והרי י"ל בזה כדברי הרד"ל ז"ל, והיינו דרב ס"ל דחרבונה עצמו היה צדיק וראוי להזכירו לטובה, או דאף דהיה אליהו ז"ל שנדמה לחרבונה, ע"כ דהיה בו צד מעלה מכיון דאליהו בחר להדמות אליו וכנ"ל, [וזהו מה שהוסיף הרד"ל ז"ל וכתב, דלכך כאן נכתב חרבונה בה"א ולא באל"ף כפי מה שנכתב מתחלה, ומשום דחרבונה בה"א עולה בגימטריא פינחס זה אליהו דמספרו רע"ב, ואשר זהו גם מספר חרבונה עם הכולל].

ובדבר טוב וצד מעלה שהיה בחרבונה זה, אולי י"ל עפ"י מה דאיתא במדרש אבא גוריון פרשה ב', דקאמר התם אחר הדברים האלה כשוך חמת וכו', ומי נתן לי עצה להרגה, אמרו לו שבעת שרי פרס ומדי, מיד הרגו, לפיכך לא הזכיר עוד. ויש אומרים שנתנו לו עצה לבטל בנין בית המקדש, לפיכך נגזר עליהם מיתה ע"כ. הרי מבואר מדברי המדרש, דבמה דמצינו דלא נזכרו שמותן של הני שבעת שרי פרס ומדי, הרי מוכח מזה שנהרגו, ובטעם הדבר שנהרגו או מתו, היינו משום שנתנו לאחשורוש עצה לבטל בנין בית המקדש.

ולפי זה הרי לכאורה שוב י"ל כן גם לגבי הני שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש דהיינו מהומן בותא וכו', דהרי כמו"כ לא מצינו דנזכרו עוד, וע"כ דגם הם מתו מאותו הטעם הנ"ל, ואולם מכל אלו השרים והמשרתים, הרי רק אחר מהן הוא דהוזכר שמו שוב, דהיינו חרבונה דהכא, ויאמר חרבונה וגו', וא"כ מוכח מזה דהוא לא היה באותה עצה לבטל בנין בית המקדש, ולכך לא נגזר עליו מיתה. ואי נימא כן, הרי י"ל דזהו כוונת רב במה דקאמר, חרבונה זכור לטוב, והיינו דבא לחלוק על רבי חמא בר חנינא דקאמר דחרבונה היה רשע וכנ"ל.

וראיתו של רב היא, ממה דמצינו דחרבונה שפיר נזכר לטובה כאן במגילה, ואילו היה באותה עצה וכמו שאר השרים והמשרתים, הרי היה נגזר עליו מיתה ושוב לא היה נזכר כאן לטובה, אלא ע"כ דהוא היה בעצם צדיק, ולכן שפיר יש להזכירו לטובה. וכן לפי דעת היש אומרים, דהיינו בעצם דברי הפרקי דר"א שהבאנו לעיל, דנדמה אליהו ז"ל לחרבונה, הרי כמו"כ י"ל דהיינו משום דלא היה באותה עצה לבטל בנין ביהמ"ק, ואם נדמה אליהו ז"ל לחרבונה, ע"כ דהיה עדיין בין החיים, והיה בו צד מעלה זו וכמש"נ.

והיה נראה להביא סמך למה שכתבנו, דהרי בפרקי דר"א הנ"ל קאמר, מה עשה אליהו ז"ל נדמה כחרבונה וכו', אמר לו יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים וכו', מיד צוה המלך לתלותו עליו וכו', הרי מבואר דאליהו ז"ל בדמותו של חרבונה, הרי הזכיר דהך עץ הוא מבית קדשי הקדשים. ויש לעיין בזה, דלשם מה יש לו להזכיר דבר זה כאן, דמאי נפקא מינה יש בזה לדעת דהך עץ הוא מבית המקדש דוקא.

אלא דעי' בביאור הרד"ל שם שכתב וז"ל, תלוהו עליו לקיים מה שנאמר כו', אפשר דרש עליו ר"ל בשבילו של העץ, שהיה מבהמ"ק על

לדברי הה"ג מיי, וכתב על זה וז"ל, ונראה דר"ל שאליהו ז"ל נקרא כן בירושלמי בכל מקום בשם זכור לטוב סתם, וז"ש וגם חרבונה, לא חרבונה ממש היה, אלא זכור לטוב היה שנדמה לחרבונה. וי"מ שז"ש וגם חרבונה ממש, אע"פ שבאמת לא היה המדבר למלך כי אם אליהו בדמותו, מ"מ הואיל ובחר אליהו להדמות לחרבונה ולא לאחר, מוכח שהיה בו דבר טוב, [וכמ"ש במגילה שם שכשראה שלא נעשתה עצתו ברח], לכן גם הוא זכור לטוב. [ודרך רמז י"ל, שלכן שינה כאן לכתוב חרבונה בה"א ולעיל בז' הסריסים כתיב חרבונא באל"ף, לרמזו על גימטריא פינחס זה אליהו עם הכולל וכו'], עכ"ל.

והנה מדברי הרד"ל ז"ל היה משמע, דאיהו ס"ל דמה דקאמר בגמ' מגילה דף טז. אמר רבי אלעזר אף חרבונה רשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, והיינו דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח ע"כ, ופירש רש"י וז"ל, מידו ברוח יברח, בני סייעתו וחבריו בורחים מידו עכ"ל. והיינו דחרבונה זה היה בין אוהביו וחכמיו של המן שיעצו לו לעשות להך עץ כדי לתלות את מרדכי היהודי עליו, ורק כשראה שלא נתקיימה עצתו לגבי מרדכי ונהפך הרעה על המן, הרי ברח מלהיות מאוהביו דהמן ונצטרף לצידו של מרדכי.

ומדברי הרד"ל הנ"ל היה נראה, דהוא הבין בזה דשפיר נחשב הדבר כמעלה, במה שעכ"פ לבסוף עבר חרבונה לצידו של מרדכי, אלא דלפי פשוטו ודאי נראה, דאין בזה צד מעלה וצידקות במה שעשה, אלא דר"א בא לומר דבעצם הרי חרבונה אדם רשע היה, ובודאי דאין ראוי לומר עליו דגם חרבונה זכור לטוב.

וכן נראה מדברי הילקוט כאן, דבאמת פליגי בזה אם חרבונה היה רשע או צדיק, דאיתא התם ויאמר חרבונה, אמר רבי חמא בר חנינא אף חרבונה הרשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, והיינו דכתיב וישלך עליו וגו', רב אמר חרבונה זכור לטוב, ויש אומרים באותה שעה בא אליהו ז"ל ונדמה לחרבונה, אמר אדוני המלך יש עץ אחד בביתו מבית קדשי קדשים וכו', ויאמר חרבונה אף חרבונה שונאו של מרדכי היה, ומחייב להמן, על זה נאמר נפל שור הבא שוחטין, אמר חרבונה וכי הרעה הזאת בלבד עשה לך, הוא היה עם בגתן ותרש באותה עצה וכו', יעו"ש.

ומדברי הילקוט ודאי נראה דפליגי בזה, והיינו דלפי דעת רב חמא בר חנינא דהוא כדעת ר"א דגמ' דידן, הרי חרבונה זה רשע היה, וכן נראה הדעה האחרונה שהובא שם, דקאמר דחרבונה היה שונאו של מרדכי, וכל מה שעשה כאן היה רק לתועלת עצמו ולא מאהבת מרדכי, וממילא שוב אין לומר עליו וגם חרבונה זכור לטוב.

וכן עי' במגילה דף ז: דקאמר התם, אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפורי' עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ע"כ, ובתוס' שם כתבו וז"ל, בירושלמי ארוהה זרש ברוכה אסתר ארוהים כל הרשעים ברוכים כל היהודים עכ"ל, הרי דלא הזכיר דכמו"כ יש לומר וגם חרבונה זכור לטוב, ואולי דה"ט משום דהרי בגמ' דידן קאמר ר"א דחרבונה רשע היה וכנ"ל, וא"כ אין להזכירו

אוצר מפרשי הירושלמי

ואף דלא היה מעמלק וזרעו, כיון דהוי באותו עצה נחשב מיניה וביה והוי דרך נס. אך הרי הוא היה המתחיל לבד, אך הגומר היה מרדכי ואסתר, וא"כ י"ל דהגומר עיקר ועדיין אינו מיניה וביה, אך צ"ל דהמתחיל עיקר והוי מיניה וביה.

והנה ראייה דאתחלתא עיקר הוי, ממה דנתקן ט"ב ביום ט', והרי אחז"ל [תענית כט, א] דרובו של היכל נשרף בעשירי ולכך רצה רבי יוחנן לקבעו בעשירי, רק דרבנן אמרי דלכך הוי בט' דאתחלתא דפורענותא עדיפא, וא"כ מוכח דהתחלה עיקר, א"כ מכ"ש דל טובה הוי התחלה עיקר. וז"ש [אסתר ט, א] לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם וכו', גם וכאשר קיימו עליהם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם דהתחלה עיקר, כן ה"נ יעשו בפורים ההתחלה עיקר, ומזה למדו חז"ל לומר גם חרבונה זכור לטוב, לומר דהמתחיל עיקר והוי מיניה וביה, ומוכח דהוי דרך נס, וא"ש בעזה"י.

מעם שאין אומרים על חרבונה אלא 'זכור לטוב', ולא אומרים 'ברוך חרבונה' כשם שאומרים 'ברוך מרדכי'.

חידושי ר"ח - אסתר רבה פרשה י אות ט

מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ וגו', דא"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב כו'. עיין בראשית רבה ריש פ' מ"ט, דכל שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו ואת הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, ועיין מגילה דף ז ע"ב בתוס' ד"ה דלא ידע כו', משמע שצ"ל ארורה זרש ברוכה אסתר כו' וע"ש.

אבל כאן לגבי חרבונה מלמדינו ר' פנחס שאין לומר עליו ברוך חרבונה, מפני שהוא בעצמו לא עשה טוב, ואדרבה מצינו עליו מגילה ט"ז א' שהיה עם המן באותה עצה, ורק מזה שאלהו זכור לטוב נדמה בדמותו, אנו למדים שיש לו איזה זכות, ולכן צריך לומר חרבונה זכור לטוב, וכן הוא לשון הירושלמי מגילה פ"ג ה"ז ומסכת סופרים פרק י"ד. ואנו מנהגינו לומר גם חרבונה זכור לטוב, ואפשר לומר שהמנהג בא לרמז שלא הוא העיקר בזה להזכירו לטוב, והוא רק כטפל לגבי העיקר אליהו זכור לטוב, ולכן גם הוא זכור לטוב.

קול יעקב (קראנץ) - קול רינה וישועה דף סה ב ד"ה ירושלמי

ירושלמי. צריך לומר ארור המן ברוך מרדכי וגם חרבונה זכור לטוב (הביאו התוס' מגילה ז').

הנה לכאורה יקשה בענין חרבונה ממה נפשך, אם הוא ראוי להתברך למה לא יהיה מכלל המתברכין לומר עליו ברוך חרבונה, ואם ראוי הוא לארור היה לומר עליו ארור.

והנראה שהענין הוא ע"פ המדרש ילקוט במקומו, ויאמר חרבונה אמר ר"ח ב"ח כו' עד וי"א באותה שעה בא אליהו ז"ל ונדמה לחרבונה ע"ש, נמצא שבאמת לא היה חרבונה המגיד מעשיית העץ, רק שאלהו ז"ל התחפש בדמות חרבונה, וא"כ למה יזכה לברכה אחר שהוא לא דבר טוב. אולם עכ"ז יזכר שמו לטוב אחר שאלהו ז"ל לא נדמה לשר אחר וזולתו, על כרחך שהיה

לא אליהו היה ולפיכך נמנעים רבים מלאומרו ועיין, עד כאן.

ספר ליקוטי הגר"א - מועדים עמ' רכח

ארור המן ברוך מרדכי וגם חרבונה זכור לטוב. כתב רבינו הגר"א (אד"א פר' נצבים), שהטובה הצומחת מן הברכה נראית לבסוף ולא דוקא באופן מיידי, וכן הקללה ח"ו פעולתה והשפעתה אינן נראות דוקא מיד אלא לבסוף. והנה לא היה אדם בעולם בדור ההוא יותר מוצלח מהמן בעושר בכבוד ובנים, אמנם בהיותו רשע היה ארור ולכן אחריתו מרה כלענה, ומאידך לא היה אדם יותר מסכן ממרדכי שנלקחה ממנו אסתר למלך ערל וטמא, ולא עוד אלא שגם לכאורה על ידו נגרמה גזירת המן על ישראל.

ושמע מינה שכן הוא בכל הרשעים, שלמרות הצלחתם לשעה הם ארורים וסופם מר, וכן כל הצדיקים אף על פי שסובלים צער ויסורים, מכל מקום ברוכים הם ואחריתם טובה, וגם חרבונה שהיה רשע והיה בעצת המן לתלות את מרדכי, מכל מקום לבסוף התחרט וגרם למיתתו של המן, וזה שאומרים וגם חרבונה זכור לטוב, לרמז על כך שעשה תשובה (הגר"ש ברדווע).

חתם סופר - דלהלן.

חידושי ר"ח (מדרש) - דלהלן.

יש שכתב שחרבונה שאומרים עליו זכור לטוב שמו מסתיים בה"א, ועליו אמרו במדרש (שם) שהוא אליהו הנביא, ואינו חרבונה שהיה באותה עצה הנוכר בכבלי (שם) ששמו מסתיים באל"ף.

ענף יוסף - בביאורו על שושנת יעקב ד"ה חרבונה (נד' בסידור אוצר התפילות ח"ב) <->

יש שכתב שהזכירו את חרבונה לטובה, מחמת שהישועה חייבת לבוא מתוך הרשע כדי שיהיה ניכר הנס, ולכן הישועה הגיעה דרכו.

מאמר אסתר (קלוגר) - פ"ט פס' לא ד"ה וכאשר קיימו (הוב"ד בחי' ר"ש קלוגר מגילה ל א

א"ר פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב. הנה ידוע דמיניה וביה אבא ליזול ביה נרגא [סנהדרין לט, ב], ואין יכול לפעול רק מי שהוא משלו, ועיין בילקוט ראובני פרשת מטות [עה"פ וישלח אותם משה], דלכך נלחם יהושע עם עמלק ופנחס עם מדין, כיון דהיה חלק מהם יע"ש. וכן כתבנו בכמה דוכתא [חכמת התורה וירא עמ' תט], דלכך היה משה רבינו בן בתיא, כדי שיהיה נקרא איש מצרי כדי להפיל על ידו המצרים יע"ש.

וא"כ ה"נ הרי מה שנפל המן וסיעתו ע"י מרדכי ואסתר, לא היה משלו ולא היה להם חלק בעמלק, וא"כ יהיה נראה דהוי דרך הטבע, כי דרך הטבע נעשה אף שאינו משלו, אך דרך נס אינו נעשה רק במי דהוי משלו, כדי להגדיל הנס להראות שהוא היפוך הטבע, דבטבע כל מה דהוי משלו ראוי להיטיב לו, ואם עושה לו רעה ניכר דהוי דרך נס, וא"כ בהמן דלא הוי מפלתו משלו, יהיה ניכר דהוי דרך הטבע, ולכך צריך להיות נתלה הדבר בחרבונה דהוא העיקר והוי מיניה וביה.

ומזה למדו דגם חרבונה היה באותו עצה [טז, א], וכיון דהיה באותו עצה נחשב מיניה וביה,

לטוב, דכיון שאלהו התלבש בדמותו מוכח שהיה בו דבר טוב, ולכן אנו אומרים וגם חרבונה זכור לטוב, שלא רק אליהו זכור לטוב, אלא גם חרבונה עצמו זכור לטוב, וכן כתב הערוך השלחן (סי' תרצ סכ"ב).

וכבר כתב כן הגאון רבי שבתי הורביץ זצ"ל בן השל"ה בספרו ווי העמודים (עמוד התורה פ"א), והביא לזה ראייה ממה שמצאנו בירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) ובמדרש (ב"ר צו ה), שרבינו הקדוש חשש בשינוי י"ג שנה, ובסוף י"ג שנה כעס על רבי חייא הגדול, נכנס אליהו ז"ל אצל רבינו בדמותו של רבי חייא ונתן ידו על שינוי ומיד נתרפא, למחרת נכנס רבי חייא אצלו ושאל בשלומו והאם שינו כואבת, אמר לו רבי משעה שנתת ידך עליה אתמול נתרפאה, אמר לו רבי חייא לא אני הוא זה שנתן את ידו על שינך, מיד הבין רבינו הקדוש שאלהו זכור לטוב היה, ומאותה שעה התחיל לנהוג כבוד ברבי חייא.

ומבואר בזה, שזכות היא למי שאלהו הנביא נראה בדמותו, ולכן אומרים וגם חרבונה זכור לטוב, ואומרים 'וגם' להורות כי לא רק אליהו עצמו זכור לטוב, אלא גם חרבונה זכור לטוב, כיון שאלהו נדמה לו. ומכל מקום נראה שלא לחינם אנו מדקדקים לומר 'וגם', אלא להדגיש שאת עיקר התואר זכור לטוב אנו מזכירים על אליהו הנביא עצמו, ורק בגדר 'וגם' אנו מזכירים את חרבונה שאלהו הנביא התלבש בדמותו.

יפה מראה (וכפל דבריו בספרו יפה ענף אסתר י ט) חרבונה זכור לטוב. על מרדכי ואסתר לא איצטרך לאשמענין, דפשיטא שיברכו, אלא חדושה קא משמע לן בחרבונה, דסבירא ליה שהוא אליהו זכור לטוב, וכדאמר באסתר רבתי (שם) מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דאמר רבי פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב. ופליגא דרבי חמא בר חנינא, דאמר אף חרבונה הרשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח. ושניהם טעם אחד דרשו, כי מאחר שעדיין לא בקש המן תליית מרדכי מהמלך, אין ספק שלא עשה העץ בפרהסיה רק בדיעת חכמיו ונאמני בריתו, ואם כן חרבונה המגיד יהיה מנאמניו שנהפך לאכזר לו, או יהיה אליהו זכורנו לברכה, דאם לא כן מנא ידע.

ראש יוסף (איסקאפא) - סי' תרצ ד"ה צריך שיאמר (עמ' פ-א)

ירושלמי צריך שיאמר ארור המן ברוך מרדכי וכו', אמר ר' פנחס וצריך שיאמר וגם חרבונה זכור לטוב, ובגמרתנו אמרו בסוף פ"ק דמגילה ויאמר חרבונה אף אותו הרשע באותה עצה היה, כלומר לעשות העץ כדי לתלות עליו שונאו של מרדכי, כיון שרא' שלא נתקיימה עצתו ברח, והיינו דכתי' וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח, רוצה לומר שהשליך על המן הרשע עצתו שיעץ לו ואמר גם הנה העץ וגו', ולא חמל עליו שהיה אוהבו, וזה משום דמידו ברוח יברח כל' אמר כן כדי לברוח מענשו כדי שלא יאמרו שהוא יעץ ע"ז ובוזה ברח עצמו מרעת המן, א"כ כפי גמרתנו נראה שחרבונה זה שאמר גם הנה העץ כו' רשע היה וא"כ אין לומר עליו זכור לטוב כי

לומר שתבא הגאולה זאת על ידי חרבונה, אפילו אם תאמר שלא היה הדבר שספר חרבונה רק ספור דברים בלבד ולא היה זה העצה, מ"מ אין ראוי שתבא הגאולה כי אם על ידי אסתר ומרדכי, ולכך אמרו כי גם זה על ידי אליהו זכור לטוב והיה זה ג"כ מן השמים כך דעת הירושלמי, ואפילו אם תאמר דלא אליהו היה, סבר הירושלמי כי אליהו היה עושה שליחו ע"י חרבונה, כי גם אליהו שליח הוא אל מה שהש"י רוצה לעשות וכיון שלא היה עושה רק שליחות הש"י אין לומר בזה שהיה על ידו ג"כ הגאולה, ולכך צריך לומר גם חרבונה זכור לטוב כי היה שליח אליהו.

ובמדרש (ילקוט שמעוני אסתר סי' תתרנט) ויאמר חרבונה אמר ר' חמא בר חנינא אף חרבונה הרשע באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, היינו דכתיב (איוב כז, כב) וישלך עליו ולא יחמול ברוח יברח, רב אמר חרבונה זכור לטוב, ויש אומרים באותו שעה בא אליהו זכרוננו לברכה ונדרמה לחרבונה, אמר אדוני המלך

יש עץ אחד בביתו מבית קדשי הקדשים גבוה חמשים אמה, וצוה המלך לתלות המן לקיים מה שנאמר (עזרא ו, יא) יתנסח אעא מן ביתיה וזקוף יתמחי עלוהי, ולקח המלך כל אשר להמן ונתן לאסתר לקיים מה שנאמר (שם) וביתיה נוולא יתעביד על דנא, ויאמר חרבונה אף חרבונה שונאו של מרדכי היה על זה נאמר נפל שור הביא שוחטיו, אמר חרבונה וכי הרעה הזאת בלבד עשה לך, הוא היה עם בגתן ותרש באותה עצה, תדע לך שכן היה שמיד כשהודיעך הדבר מיד שוטמו והכין לו צלוב והנה הוא בביתו של המן, מיד אמר המלך תלוהו עליו, וגם אל המדרש הזה הוקשה לו איך היה הגאולה על ידי חרבונה ומה ענין לו אל הגאולה, לכך אמרו שהיה חרבונה עם המן באותה עצה, וכאשר לא נתקיימה עצתו ברח והיה ירא שיהיה נודע לאסתר כי חרבונה היה באותה העצה, ולכך אמר אלו דברים, וסוף סוף בשביל שהיה ירא מן אסתר דבר הדברים האלו והיה הכל מצד אסתר אבל מצד עצמו לא היה זה, וכן למ"ד שהיה חרבונה שונא את מרדכי רק בשביל שראה פורעניות של המן היה גומר הפורעניות של המן כמו דאמרי אנשי (שבת לב, א) נפל תורא חדד סכינא ולכך היה דבר זה בשביל המפלה שבא על המן תחלה, ולכך לא שייך דבר זה אל חרבונה רק שהיה נמשך דבר זה אל עיקר הגאולה שבא על המן תחלה מן הש"י ולא היה מן חרבונה, ורב שאמר כי יש לומר ואף חרבונה זכור לטוב סבר כי הש"י היה עושה דברים אלו ע"י אליהו ולכך צריך לומר ואף חרבונה זכור לטוב.

ילקוט חדש - ערך אליהו אות ט

הא דכתיב ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים, לאו חרבונה היה אלא אליהו נראה בדמות חרבונה, מ"מ כיון שנדרמה בדמות חרבונה, לכן גם חרבונה זכור לטוב (שם פ' צ').

אליה רבה - סי' תרצ סקי"ג

וגם חרבונה וכו' במהרי"ל חרבונה הוא אליהו ע"כ, ושמעתי לפרש גם חרבונה ר"ל אף שהפשוטו אמת שהוא חרבונה, מ"מ יהא ברוך כיון דזכור לטוב, ר"ל שנזכר לטובה די"א שהוא אליהו.

כל השערים, ואינו אלא או בקצה האחרון כהמן כי יתן בכוס עינו יתהלך במשרים כל העריות דומות לו למישור, וי"ג וי"ן נאמרו על היין ולמי מדנים ולמי פצעים וגו' [סנהדרין ע' ע"א], וההפך כל המתפתה בינו וכן המתיישב בינו, יש בו מדעת קונו ואמרו הרי הוא כשבעים סנהדרין [עירובין ס"ה ע"א], ות"ח לעולם שותהו וטוב לו שנאמר ושתו ביין מסכתי [ברכות נ"ז ע"א], וע"ז האופן תהי' השתי' בפורים, עד שלא יודע בו מה שבין ארור המן לברוך מרדכי, ר"ל המדרגות ההמה.

יש שפירשו שמזכירים את חרבונה לטובה מחמת שזה היה אליהו זכור לטוב [כמבואר במדרש (אסתר י ט)] ומזכירים לטובה את אליהו, ויש שפירשו שמזכירים את חרבונה עצמו לטובה מחמת שאלהו נראה בדמותו.

הגהות מיימוניות - הל' מגילה פ"א אות ז

ירושלמי (פ"ג ה"ז בסוגיין) רב אמר צ"ל ארור המן וארורים בניו, אמר ר' נחום [צ"ל] חרבונה זכור לטוב. ועיין בבראשית רבה פר' וה' אמר המכסה אני מאברהם (מט א), לכך נהגו לומר להודיע שכל קויון וכו' ארור המן אשר בקש לאבדי ברוך מרדכי היהודי ארורה זרש אשת מפחידי ברוכה אסתר בעדי וגם חרבונה זכור לטוב, כדאמר ויאמר חרבונה אתא אליהו אידמי ליה לחרבונה.

מהרי"ל - הל' פורים ד"ה אמר

אמהר"י סג"ל חרבונא הוא היה אליהו לפיכך אנו אומרים חרבונא זכור לטוב משום דזכור לטוב הוא אליהו.

יפה מראה

צריך לומר חרבונא זכור לטוב. דכל שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה דזכר צדיק לברכה, ומהאי טעמא צריך לומר דכל שמזכיר הרשע ואינו מקללו עובר בעשה דשם רשעים ירקב כדאיתא בכ"ר פמ"ט, ועל מרדכי ואסתר לא איצטריך הכא לאשמעינן דפשיטא שיברכום כדאיתא בירושלמי מגילה פ"ג, אלא בחרבונא איצטריך לאשמעינן לאפוקי ממ"ד דאינו אליהו.

אור חדש (מהר"ל) - על הפסוק ויאמר חרבונה (אסתר ז ט)

ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים (אסתר ז, ט) מה שהוצרך לומר הכתוב שהיה אחד מן הסריסים, מפני שאם היה זה על ידי אחר שאינו המלך ויועצו, היה הנס על ידי אותו איש אשר יעץ למלך לעשות זה, וכאלו לא היה הגאולה על ידי אסתר המלכה ודבר זה אינו ראוי להיות דבר שהוא שייך אל הגאולה שלא היה ע"י אסתר, ולכך לא היה על ידי אחד מן היועצים אשר המלך שואל לעצתו, רק היה זה על ידי אחד מן הסריסים שהיה אצל המלך וספר לו המעשה בלבד כמו שדרך הסריסים לספר הדבר אשר היה, ולא היה זה עצה כלל, ולכך אמרו בירושלמי (מגילה פרק ג, הלכה ז) שגם כן צריך לומר וגם חרבונה זכור לטוב, ונראה כי דעת הירושלמי כי חרבונה זה היה אליהו זכור לטוב, מפני שקשה דאיך אפשר

הרהר טוב קצת בלבד, וכענין שאמרו חז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי (שבת ל"ב). והדמיון בזה, למי שנוסע על חתונת בנו ואין לו מלבוש כבוד כראוי לו, והוא שואלו מאת רעהו, שמדרכו בשובו מהחתונה הוא מחזיר לרעהו הבגד ועמו מגדנות כדי להנאותו ג"כ מהחתונה, אחרי שבמלבושו התלבש על החתונה, וכמו כן ראוי חרבונה להזכר לטוב, בעבור שהתלבש בו אליהו ז"ל ונדרמה להיות כצלמו ודמותו.

מהרז"ו - דלהלן.

קהלת יעקב - הג"ל.

פני שאול - דרוש ח לשבת זכור >הובא לעיל ד"ה לפי הגרסא < {30-1}.

פאר יעקב - ח"ב (שמות) פורים ד"ה איתא בירושלמי איתא בירושלמי [מגילה פ"ג ה"ז] הנוסחא שצריך לומר ארור המן וכו', ושצריך לומר חרבונה זכור לטוב, ועיין בס' קול יעקב שעמד על הלשון, דממה נפשך או יאמר ארור או ברוך, ולמה נקט הלשון זכור לטוב.

אמנם נראה, דהנה אמרו חז"ל [מגילה ט"ז]. דהא דאמר חרבונה [אסתר ז, ט] גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', שגם חרבונה באותה עצה היה ר"ל בעצת המן, וא"כ קשה ביותר למה הוא זכור לטוב, הלא אדרבה הוא היה גם בעצת המן, ועל מה מחזיקין לו טובה. אמנם זה גופא התירוץ, דהא זה שהיה בעצת המן אינו מוזכר במגילה בהדיא, משא"כ העצה לתלות המן זה זכור בהדיא, ולכאורה הלא דבר הוא, אלא ודאי שחזר בתשובה על מעשיו הראשונים, וממילא שפיר הנוסחא וגם חרבונה זכור לטוב, ר"ל שאינו מוזכר בהדיא אלא לטובה, ולכן אנו ג"כ מחזיקין לו טובה, וק"ל.

ועי' דרשות חתם סופר - ח"א דרוש לז אדר תקסג ד"ה אחז"ל (הובא בחי' חתם סופר מהדו' מכוון חתם סופר מגילה ז ב ד"ה מיחייב)

מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. י"ל כי קצוות האנשים הם ישראל ועמלק, כי תכלית קנינו של הקב"ה הם ישראל והם קצה הראשון, ותכלית שנאתו ואנשי מלחמתו הם עמלק, כי לא שנה הקב"ה כ"א אותם, באופן שישאל ועמלק הם ב' קצוות וביניהם אמצעים.

וצא וחסוב הממוצעים, ארור המן קצה האחרון, כי המן הוא הקצה שבאומתו וברוך מרדכי קצה הראשון, למטה משניהם בארורה וברכה, ארורה זרש, ברוכה אסתר שהם בנוקבא, למטה מהם ארורים הרשעים ברוכים הצדיקים, סתם רשעים וסתם צדיקים שאינם מגיעים להמן וזרש ולא למרדכי ואסתר, ואח"כ ארורים הגוים ברוכים ישראל, כי עמך כולם צדיקים [עי' תוס' ד"ה דלא], ואח"כ מגיע מה שבין גוים לישראל ומה שבין ארור לברוך, והוא חרבונה זכור לטוב, כי גם חרבונה באותה עצה הי' וברח [לקמן ט"ז ע"א], ואינו בכלל ישראל ולא בכלל גוים, לא הגיע לשער ארור ולא לשער ברוך רק זכור לטוב, כל אלו המדרגות יתבונן אדם ועלה יעלה לאשר יבחר.

אמנם המשתטה או מתפתה בינו, לפנינו ננעלו

מגילת אליהו

חרבונה זכור לטוב. איתא באסתר רבתי (שם), מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונה ואמר לאחשורוש אדוני המלך (אסתר ז, ט) גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי. ונראה דכיון שאליהו נדמה לחרבונה צריך לחלוק לו כבוד ולומר זכרו לברכה, על דרך אמרם רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי כלאים מב.), שאליהו נדמה לרבי כדמות רבי חייא ומשם ואילך התחיל רבי לחלוק כבוד גדול לרבי חייא, כיון שאליהו נדמה לו, ואפילו בלא זה אם רואה אדם טובת הנאה מגוי כמותו, כשמזכירו יאמר זכרו לברכה, כדאיתא בספר החסידים (סימן תשמ"ו), כל שכן וקל וחומר שהצלת כל ישראל נתגלגל על ידו.

שלחן גבוה - סי' תרצ אות לו >הובא לעיל ד"ה מדוע.<

קול יעקב - הנ"ל.

מהר"ש מבעלזא - פורים ד"ה וגם

וגם חרבונה זכור לטוב. לפי שאליהו בא בדמותו ואמר שהכין המן העץ, כדאיתא במדרש רבה בפרשת ויחי, שאליהו בא לרבי בדמות רבי חייא ונתן אצבעו על שיניו ונתרפאו, ומאז נהג רבינו הקדוש כבוד בר' חייא לפי שאליהו בא בדמותו, ולכן גם כאן חרבונה זכור לטוב, משום שאליהו בא בדמותו.

רד"ל - פרקי דרבי אליעזר פ"ג אות קלא

אליהו ז"ל נדמה לחרבונה. בהגמ"י פ"א מה' מגילה אות ז' הביא על הא דוגם חרבונה זכור לטוב שפירושו כדאמרין ויאמר חרבונה אתא אליהו אידמי לחרבונה, ונראה שר"ל שאליהו ז"ל נקרא כן בירושלמי בכ"מ בשם זכור לטוב סתם, וז"ש וגם חרבונה לא חרבונה ממש היה אלא זכור לטוב היה שנדמה לחרבונה, וי"מ שז"ש וגם חרבונה ממש אע"פ שבאמת לא היה המדבר למלך כ"א אליהו בדמותו, מ"מ הואיל ובחר אליהו להדמות לחרבונה ולא לאחר מוכח שהיה בו דבר טוב, (וכמ"ש במגלה שם שכשראה שלא נעשתה עצתו ברח) לכן גם הוא זכור לטוב, (ודרך רמז י"ל שלכן שינה כאן לכתוב חרבונה בה"א ולעיל בז' הסריסים כתיב חרבונא באל"ף לרמוז על גי' פנחס זה אליהו עם הכולל, ובמ"ח כתוב בגי' פנחס אליהו, ולא ידעתי לכיון המספר).

מהרז"ו - שם

חרבונה זכור לטוב. במדרש אסתר פסוק והמלך קם בחמתו הגי' דאמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב, וגירסת רש"י כאן כי הוי מטי לחרבונה אמר חרבונה זכור לטוב, ולענין אי הוי הפסק כמ"ש בדברי רב ז"ל המדרש שם מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ דאמר ר' פנחס וכו' כנ"ל, ואין הכוונה שצריך לברך את חרבונה כמו ברוך מרדכי היפך ארור המן, דא"כ היל"ל ברוך חרבונה, אלא הכוונה על שנדמה אליהו ז"ל בדמות חרבונה ואליהו נקרא בכל מקום זכור לטוב, וכשמזכיר את חרבונה צריך להזכירו בשם זכור לטוב לרמוז שמו של אליהו עליו על שנדמה בשעה זו בצורתו, וכדומה לזה לעיל פר' ל"ג בסימן ג' ע"ש.

ליקוטים מפרדס - ח"ג מגילת אסתר ד"ה מי הוא זה

ורמזו חרבונא גימ' פנחס והוא אליהו וטעם שאומרים חרבונה זכור לטוב אמרו המפרשים לפי שאליהו הנביא בא דמות חרבונה ולא בסריס אחר לזה אומרים זכור לטוב כמו שאומרים לאליהו הנביא כמעשה בש"ס (ירושלמי כלאים ט' ג') רבי חלש על לגביה רבי חייא וכו' ונהגו כבוד, טעם אחר שמנהג דתי פרס כשהורגים אדם מכריזים לפניו עוונו וכשראה המלך שהמן רצה לכבוש המלכה ואז נבהל אם יכריז עוונו שכבש המלכה גנאי למלך בא חרבונה והזכירו שיש ענן אחר וכו'.

חסד לאברהם (רבינוב"ץ) - פורים ד"ה וגם חרבונה וגם חרבונה זכור לטוב. איתא בכוונות חרבונה מספר אליהו פינחס עם האותיות והכוללים. ונ"ל הטעם בדרך פשוט, דלכך צריך לזכור אותם לטוב בנס זה, והנה מבואר במדרש ז"ל באותה שעה רץ אליהו ז"ל בבהלה אצל אבות העולם ואצל משה בן עמרם וכו', א"ל משה כלום יש אדם כשר באותו דור, א"ל יש ושמו מרדכי, א"ל לך והודיעו, כדי שיעמוד הוא בתפלה משם ואני בכאן וכו' ע"ש. והנה זאת ידוע כי פנחס הוא אליהו, נמצא שהנס היה עי"ז שאליהו היה מעורר למשרע"ה להתפלל עבורם.

וכן מבואר בתרגום על פסוק ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ז"ל, ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבה, ית כל דאתעביד בשמי מרומא ע"ש, ולכך צריך להזכירם לטוב. גם הפי' וגם חרבונה זכור לטוב, היינו אליהו פנחס הזכירו לטוב, היינו שהמה היו מזכירין המעשה הזאת למשה הנקרא טוב. ועוד יש לומר בדרך פשוט, כי כן מבואר במדרש בפסוק והמלך קם בחמתו, ז"ל, מה עשה אלי' זכור לטוב, נדמה לחרבונא ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי.

ערוך השלחן - שם סכ"ב

אומרים שושנת יעקב, וע"פ הירושלמי צ"ל שם ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, וצ"ל וגם חרבונה זכור לטוב, ואע"ג דלפי המדרש אליהו נדמה בדמותו, מ"מ כיון נדמה בדמות חרבונה נזכריהו לטוב, [ומה שמקדים ארור המן לברוך מרדכי, משום דרשתו היתה מקודם, והעניין כמו זכר צדיק לברכה ושם רשעים כשמזכירין ירקב, ותמיהני שבסידורים לא הדפיסו ארורים כל הרשעים ברוכים וכו'].

בן יהוידע - בכורות ח ד"ה אמרי

אמרי במערבא הואיל ודיברה עמהם שכינה. נ"ל בס"ד אע"ג דמ"ש ויאמר אלקים אל הנחש לאו עם נחש התחתון דבר אלא עם מזלו למעלה, וכן ויאמר ה' לדג לאו עם דג התחתון דבר אלא עם מזלו למעלה, עכ"ז כיון דבתורה נכתב הדיבור על שם התחתון נתכבדו שניהם ביתרון זה שיהיה להם דמיון עם האדם בתשמישם ע"ד שארז"ל שאומרים וגם חרבונה זכור לטוב מפני דאליהו זכור לטוב נדמה כדמות חרבונא ודבר.

שפתי חכמים - ז בתוס' ד"ה צריך

צריך לומר חרבונה זכור לטוב. י"ל דהנה

(ברכות ג' ע"א) כשמזכיר אליהו פעם הראשון בש"ס נקט בא אליהו זכור לטוב, וכן הוא בנוסח ברכת המזון שלנו הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב וכו', והנה לפי דברי המדרש כאן הרי אליהו נדמה לחרבונה, נמצא חרבונה שמזכיר במגילה אליהו היה, לכן צריך לומר זכור לטוב וקאי על אליהו, ורמז לדבר "לטובה" בגמטריא נ"ב, כמנין אליהו.

פני שאול - הנ"ל.

טיול בפרדס - קמא אות ו >הובא לעיל ד"ה לפי הגרסא < {30-2}.

ברכת משה - פורים ד"ה בס' ווי העמודים >הובא לעיל שם.

פי' ראשונים לאגדות חז"ל - טז א ד"ה אף >הובא לעיל ד"ה מדוע.

עלי תמר - ד"ה אמר ר"פ

אמר ר"פ צריך לומר חרבונה זכור לטוב. באסתר רבה פ"י ס"ט מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה וא"ל אדוני המלך גם העץ וגו', דאמר ר"פ צריך לומר חרבונה זכור לטוב, וכן בפדר"א פ"ג שחרבונה הוא אליהו, ומשמע מהמדרש שמפני כן אומר ר"פ צריך לומר חרבונה זכור לטוב מפני שחרבונה הוא אליהו, אבל על חרבונה עצמו אין לומר זכור לטוב, וכ"ה בהג"מ הלכות מגילה פ"א סק"צ ז"ל וגם חרבונה זכור לטוב, כדאמר ויאמר חרבונה אתא אליהו אידמי ליה לחרבונה, והעתיקו הד"מ בסימן תר"צ, ולפי"ז יש לכוון באמירת וגם חרבונה זכ"ל לאלהיו, וכן ראיתי בסידור ספרדי "תפלת כל פה". אכן הרמ"א בהגהת השו"ע לא העתיקו, אבל כדעת האר"ר כתוב גם במהרי"ל ועיין בא"ר. אולם בתרגום שני ז ט ואמר חרבונא חד מן סריסאי קדם מלכא, והוא חרבונה דכיר לבישתא, אלא על הדא דכיר לטב, מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב למעיבד צליבא למרדכי, וכד חמא דשלימת בישתא על המן ועל ביתו, אזל אף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא וכו'. וכ"ה במגילה טז, הנה לפי הת"ש שהכוונה היא לחרבונא ממש ואף שהיה רשע ובעצה אחת עם המן ודכיר לבישתא, מ"מ על דא דכיר לטב וכו'. ומסיים בתרגום שם ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב, כד רעי מן קדם ה' ארחתיה דגברא אף בעלי דבכוי יתמכין עמיה, וא"כ אנו אומרים וגם חרבונה זכור לטוב, אף שהיה מקודם יועצו של המן לתלות את מרדכי, הרי בסוף עזר לגדולתו שנתקיים במרדכי "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". ולפי דרכינו למדנו שאין ישראל מקפחים שכרם של אלו מהגויים שבאו לעזרתם אף שמקודם לכן היו חורשים עליהם רעה, ומזכירים אותם לטובה.

שיח יעקב יוסף - פורים בענין פזמון שושנת יעקב ידוע מה שמובא בהרבה מדרשי חז"ל על הפסוק (מגילת אסתר ז ט) ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך, דחרבונה זה אליהו הנביא זכור לטוב שבא לפני אחשורוש בדמות חרבונה שהיה אחד מסריסי המלך, ועל זה אנו משבחים וגם חרבונה זכור לטוב, אך יש להבין מה זכה אותו חרבונה שנזכר שמו לטובה, היו צריכין לומר וגם אליהו הנביא זכור לטוב.

של פינחס אליהו והכולל ע"ש, וראה עוד בזה נמי להרב יפה ללב (סי' תקצ סק"ב) שכתב עפ"ז דלכך צריך להקפיד ולומר וגם חרבונוה זכור לטוב שיהיה ד' אותיות ולא יאמר וחרבונוה זכור לטוב בג' אותיות, והוי כי הא דכתב הרב חיד"א בס' דבש לפי (מערכת א אות יז) שיש להזכיר תמיד אליהו הנביא בד' אותיות ולומר אליהו הנביא זכור לטוב, וזהו ג"כ סוד שאמרו אליהו בארבע [ברכות ד ע"ב, גבריאל בשתים אליהו בארבע עפ"י פות וכו'], פירוש שאומרים ד' תיבות אלו אליהו הנביא זכור לטוב הם בגי' ת' שמכניע קליפות וכו' ע"כ, ועל כן הכא נמי כיון שחרבונוה הוא אליהו צריך שיאמר וגם חרבונוה זכור לטוב שהם ד' תיבות ע"ש, [וראה בהגהות מקור חסד על ס' חסידים (סי' תשמו אות א) שכתב, דלפי שחרבונוה הוא אליהו צריכים לומר עליו זכור לטוב כדנקטו גבי אליהו בגמ' ברכות (ג ע"א) ובעוד כמה מקומות, והטעם שהזכירו לשון זה זכור לטוב ביחוד באליהו הוא לאשר מצינו שנאמר בו (מלכים א יז יח) באת אלי להזכיר את עוונתי, ולזאת מתפללים שתהא הזכרתו לטוב ע"ש]. וראה עוד גם באליה רבה (סי' תקצ ס"ק יג) שכתב בזה נמי דלהכי אמרינן וגם חרבונוה זכור לטוב, כלומר דאף שפשוטו אמת שהוא חרבונוה, מ"מ יהיה ברוך, וזאת כיון דזכור לטוב, ר"ל שנזכר לטובה ד"א שהוא אליהו ע"ש.

וא"כ לפי כל הליך דחזינן דחרבונוה הנזכר לטובה הוא אליהו הנביא זכור לטוב א"כ ליכא ראייה מהאמור, דלעולם משו"ה מזכירין לחרבונוה לשבח אע"ג שהיה גוי כיון שהכונה לאותו חרבונוה שהזכיר למלך על ענין העץ לתלות בו את המן, ואליהו הנביא זכור לטוב היה, אבל גוי דעלמא מנלן, [ברם אולי עדיין יש לומר וליישב בהכי גם את דברי המדרשות הנ"ל, דלעולם האי חרבונוה הזכור לטוב אליהו הנביא הוא, אבל מ"מ בכך שנדמה והתלבש בדמותו של חרבונוה סריס המלך, כנראה דהוה ליה לחרבונוה הזה איזה זכות שבא אליהו דוקא בדמותו כצלמו של חרבונוה הסריס, והיינו שחזר בו ממעשיו הרעים שמקדם, וגמלה החלטה בליבו של חרבונוה הזה סריס המלך להיטיב עם היהודים, ומן השמים צרפו מחשבה למעשה ובא אליהו בדמותו והביא הישועה, ולכן אומרים וגם חרבונוה זכור לטוב כלומר גם לרבות בין חרבונוה אליהו ובין חרבונוה הסריס. ושור"ר עתה בביאור הרד"ל בפרקי דרבי אליעזר הגדול (פרק נ אות קלא) שכתב שם וז"ל, בהגמ"י פ"א מהל' מגילה אות ז הביא על הא דוגם חרבונוה זכור לטוב שפירושו כדאמרינן ויאמר חרבונוה אתא אליהו אידמי לחרבונוה, ונראה שר"ל שאליהו ז"ל נקרא כן בירושלמי בכמה מקומות בשם זכור לטוב סתם, וזה שאמר וגם חרבונוה לא חרבונוה ממש היה אלא זכור לטוב היה שנדמה לחרבונוה, ויש מפרשים שזה שאמר וגם חרבונוה ממש, אע"פ שבאמת לא היה המדבר למלך כי אם אליהו בדמותו, מ"מ הואיל ובחר אליהו להדמות לחרבונוה ולא לאחר, מוכח שהיה בו דבר טוב, וכמ"ש במגילה (שם) שכשראה שלא נעשתה עצתו ברח, לכן גם הוא זכור לטוב, ודרך רמז י"ל שלכן שינה כאן (אסתר א י) לכתוב חרבונוה בה"א, ולעיל בז' הסריסים (אסתר ז ט) כתיב חרבונוה באל"ף לרמוז על גי' פנחס זה אליהו עם הכולל,

בשו"ע הל' מגילה (סי' תרצ סעיף טז) שבסיום קריאת המגילה צריך לומר ארור המן ברוך מרדכי וכו' וגם חרבונוה זכור לטוב ע"ש, וא"כ כאמור מבואר מהכי כי אע"ג שחרבונוה היה אחד מסריסי המלך, וממילא היה גוי, וכאשר מתבאר נמי מדברי המדרש (ספרי דאגדתא על אסתר, מדרש פנים אחרים, נוסח ב פרשה ו ד"ה ויאמר) דדרשינן התם על הפסוק (משלי טז ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים איתו, שחרבונוה שונאו של מרדכי היה ועוד היה בעצת המן, אולם כיון שראה שעצת המן אינה נעשית, ברח מעצת המן ואף הכביד עליו את חמת המלך, ואמרו עליו משל נפל השור רבו הרוצים לשוחטו וכעין הא דאמרינן בגמ' שבת (לא ע"ב) נפל תורא חדד לסכינא, ומיד התחיל לקטרג על המן, ואמר למלך וכי רעה זו בלבד עשה לך, הלא הוא היה באותה עצה עם גבתן ותרש שרצו להרוג את אדוני המלך, תדע לך שמיד שהודיעך מרדכי הדבר שיש סם הורג בקיתון שאתה רוצה לשתותו, התחיל המן לשוטמו והכין לו צלב והרי הוא בביתו של המן, ומיד אמר המלך תלוהו עליו וכו' יעו"ש, ומבואר מהכי שפיר שהיה גוי ואף היה בעצה אחת בתחילה עם המן, והיינו נמי דאמרינן בגמ' מגילה (טז ע"א) אמר רבי אלעזר אף חרבונוה רשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח וכו' ע"ש, ואפ"ה הא חזינן דיש להזכירו לטוב וזאת כיון שהיטיב עם מרדכי ועם ישראל שהזכיר בסופו רע על המן שהכין עץ למרדכי וכו' ותלו את המן, וא"כ לפ"ז לכאורה יש ללמוד אף לנידון דידן שכיון שאלו החיילים הדרוזים מטיבים עם ישראל ומוסרים נפשם על כך, לכן אע"פ שהם גויים, שפיר יש להזכירם לטוב.

הן אמת דהנה במדרש אסתר רבה (פ"י אות ט) דרשינן עה"פ והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גינת הביתן וכו' ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עימי בבית, ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו, מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונוה ואמר אדוני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו', דאמר רבי פנחס צריך לומר חרבונוה זכור לטוב יעו"ש, ולפי דברי המדרש הללו מתבאר דחרבונוה זה שמזכירין לטוב היה אליהו הנביא זכור לטוב, ועל כן קאמר רבי פנחס דיש לומר חרבונוה זכור לטוב כיון שהוא אליהו, וראה נמי בפרקי דרבי אליעזר (פרק מט ד"ה איש יהודי) שאף שם מבואר כיו"ב, דאמרינן התם מה עשה מיכאל המלאך הגביה את המן מעל אסתר וכו' באותה שעה מה עשה אליהו ז"ל נדמה לחרבונוה אחד מסריסי המלך אמר אדוני המלך יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים וכו' מיד ציוה המלך לתלותו ע"ש, וראה גם בדרשות מהר"ל (הלכות פורים) שכתב נמי דחרבונוה הוא אליהו, ולפיכך אנחנו אומרים וגם חרבונוה זכור לטוב, משום דזכור לטוב הוא אליהו ע"ש, וראה גם בהגהות מיימוניות הל' מגילה (פ"א אות ז) שמבואר כן דחרבונוה הוא אליהו יעו"ש, וראה נמי לרבינו החיד"א בס' כסא רחמים במס' סופרים הנ"ל (פ"ד ה"ג) שכתב בזה עוד בהא דאמרינן חרבונוה זכור לטוב, בשם גורי האר"י ז"ל, דחרבונוה בגימטריה פינחס אליהו עם הכולל ע"ש, ופירש בס' כף החיים (סי' תקצ ס"ק ק) דר"ל עם עשר אותיות

ושמעתי מזקה"ק בעל החקל יצחק זי"ע לבאר על פי מה המעשה מרבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא (ירושלמי מסכת כלאים דף מ"ב ע"א), רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין, וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה, ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה, ומן גובעין עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי וכו', לסוף תלת עשרתי שניא ותלתתוי יומיא עאל אליהו לגביה בדמות רבי חייא רובה, אמר ליה מה מרי עביד, אמר ליה חד שינוי מעיקרא לי, אמר ליה חמי לה לי, וחמי לה ליה ויהב אצבעתיה עלה ואינשמת.

למחר עאל רבי חייא רובה לגביה א"ל מה עביד, אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל, אמר ליה אנא לא הוינא, מן ההיא שעתא הוה נהיג ביה ביקר, כד הוה עליל לבית וועדא הוה אמר יכנס רבי חייא רובה לפנים, אמר לו רבי ישמעאל בי רבי יוסי לפנים ממני, אמר לו חם ושלום, אלא ר' חייא רובא לפנים, ורבי ישמעאל בי רבי יוסי לפני לפנים.

כשנודע לרבינו הקדוש שבא אליהו הנביא בדמותו של רבי חייא, הבין שמן הסתם רבי חייא אינו אותו רבי חייא שהכיר, אלא בודאי גדול הוא משכמו ומעלה והסתיר זאת ממנו, וזהו גבי חרבונוה אם בא אליהו הנביא בדמות חרבונוה, מן הסתם חרבונוה זה היה הרבה יותר חשוב ממה שידענו אותו, לכך וגם חרבונוה זכור לטוב.

שו"ת עטרת פז - ח"א כרך ג אה"ע סי' ה

ב"ה יום ה' ח' שבט תשנ"ד. נשאלתי הלום אודות אדם שרצה לתרום ארון קודש גדול ומפואר לביהכ"נ פעה"ק ירושלים תובכ"א, אולם דא עקא שתנאו בצידי שמכיון שהוא תורם ארון קודש זה לע"נ בנו יחידו שנספה ונהרג בתקרית מחבלים בצבא עם עוד כמה חבריו הי"ד, לכן הוא רוצה שיונח שלט מצבה קטן בצד ארון קודש אשר יהיה חרות בו שמו של בנו וחבריו שנפלו יחד עימו לע"נ ולמזכרת נצח, והנה בין אותם חברים אשר נפלו עימו היה ג"כ חייל דרוזי, וכאמור רוצה האב במפגיע שיחרטו את שמות כל החיילים ואף את שמו של חייל זה, ונפשם של גבאי ביהכ"נ הנזכר לשאול הגיעה האם יש איזה קפידה בדבר מצד ההלכה לחרוט אף את שמו של חייל זה על השלט שיונח על ארון הקודש בביהכ"נ.

תשובה בירושלמי מגילה (פ"ד ה"ז) גרסינן, רב אמר צריך לומר ארור המן ארורים בניו, א"ר פנחס צריך לומר חרבונוה זכור לטוב ע"כ, ופירש הרב קרבן העדה (שם) צריך לומר ארור המן לאחר שקראו המגילה, אבל קודם לכן או בשעת קריאה לא עדיין לא מת ע"ש, וכן הוא גם במסכת סופרים (פ"ד ה"ג) אמר רבי פנחס צריך לומר חרבונוה זכור לטוב ע"ש, וכן הוא כיו"ב גם במדרש בראשית רבה (מט יח), ובילקוט שמעוני (פר' וירא רמז פב), ובמדרש שמואל (א ב) רבי פנחס אמר חרבונוה זכור לטוב ע"ש, ומבואר מן הדברים שיש להזכיר לטוב את חרבונוה על אף שהיה גוי, וזאת כיון שדיבר טוב על מרדכי ועזר לישראל, וכ"כ גם הטור או"ח (סי' תרצ) להלכה כדברי הירושלמי הללו, שבסוף קריאת המגילה צריך לומר וגם חרבונוה זכור לטוב ע"ש, וכן הוא גם

ספר חסידים - סי' תשצ

אם יש נכרי שעשה טובות ליהודים, יכולים לבקש להקב"ה שיקל בדינו, וכן יכולים לבקש על מומר שעשה טובה ליהודים, וכן אמר ר' יוחנן על חרבונא זכור לטוב לפי שדבר על המן. אבל נכרי רע וכן מומר רע אין לבקש עליו, ויצחק אמר על עשו יוחן רשע (ישעי' כ"ו י'), והשיב לו כל למד צדק (שם).

ספר חסידים - סי' תשמו

אשר אמרו על חרבונא זכור לטוב לפי שאם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גוים כגון אותו פלוני עשה לישראל אותה טובה יאמר ז"ל.

ועי' תשובות רשב"ן - תשובה ש"ד ואחר הדברים והנה תמוה בעיני, כי בספר חסידים סי' תשמ"ה כתב כשמזכירים תלמידי חכמים אין צריכין לומר זכרונם לברכה כמו שאין אומרים על משה ואהרן ועל הנביאים ועל התנאים זכרונם לברכה, ואשר אמרו על חרבונא זכור לטוב לפי שאם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין נכרים אותו פלוני עשה טובה יאמר "זכרונם לברכה", עכ"ל. ופלא עליו בתרתי א' שאנו חייבין לקלס הצדיקים הוא הסכמה חכמי התלמוד ובעל ספר חסידים לא השגיח עליהם, ב' לומר על נכרי שעשה טובה לישראל "זכרונם לברכה" הוא דעת יחיד ר' פנחס, וקיבל דעת יחיד ופנה עורף לדעת רבנן.

ישע אלהים (צהלון) - עמ' כט ד"ה בירושלמי בירושלמי איתא רב אמר צ"ל ארור המן ארורים בניו, אמר רב תנחום חרבונא זכור לטוב, עכ"ל. ויש לראות מה צורך לומר להמן ארור המן ארורים בניו ולחרבונא זכור לטוב וכו' שהוא נכרי וכו'. אלא הנראה כדאיתא ביומא על אותן שלא רצו ללמד מעשה הקטורת שמזכירים אותם לגנאי, כמ"ש עליהם ושם רשעים ירקב, כי על אשר לא רצו לעשות טובה לישראל ללמד מה שהיו יודעים מהקטרת, אם כן מכ"ש שלהמן הרשע צ"ל ארור המן וכן בניו ארורים בניו על מה שעשו לישראל מהרעה.

בספר החסידים אומר חרבונא זכור לטוב, שכל אדם שמדבר בשבח הצדיקים בין יהודים בין גוים כמו חרבונא שעשה לישראל אותה טובה צ"ל זכור לטוב, אם כן ז"ש רבי תנחום חרבונא זכור לטוב, כלומר אפילו גוי צ"ל זכור לטוב אחר שעשה טובה עם ישראל בדבריו, במה שאמר וגילה לפני המלך שעיקר העץ למרדכי היה על אשר דבר טוב על המלך, ולא הניח לעשות רצון בגתנא ותרש להשקות למלך סם המות רועץ, אשר גם חרבונא ז"ל בדבריו אלו עזר להוסיף האף והחימה למלך.

ואמר מיד אחר שהוא חפץ ברעתי כ"כ תלוהו עליו, ומיד ויתלו את המן הארור על העץ וחמת המלך שככה, אם כן בודאי שצריך לומר לו זכור לטוב מידי זכרו בכל פעם, וכן להמן אחר קריאת המגילה צריך לומר כך ארור המן אשר בקש לאבדי ברוך מרדכי היהודי ארורה זרש אשת מפחידי ברוכה אסתר דברה בעדי, לקיים מה שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב.

להעלות בחי' הרע בתוך הקדושה קטורת לד'. והנה זהו הענין ברמזו של מרדכי אצל השמן בתיבת מר דרור כי הנה ידוע בהאר"י ז"ל כי מרדכי הוא בחי' יסו"א. ואורות אב"א נקראים שמן בסוד שמן וקטרת ישמח לב. והם המבריחים כל החיצונים ומעלים ניה"ק מתוך הקליפה. ולכך מרדכי הוא הכניע את קליפת המן זה עמלק שנקרא מ"ר גימ' עמלק"ק והעלה הני"ק ממנו ונעשו דרור וחפשי כמ"ש ביובל וקראתם דרור בארץ שהוא החזרת ניה"ק אל מקומם בשלום. ולכך מרדכי רמזו בתיבת מר דרור אצל השמן שהעלה המ"ר שרש הטומאה להיות דרור והוא כדברי הרמב"ם ז"ל שהמר הוא דם חי' טמאה וצריך להעלות ממנה אל הקדושה כמ"ש מי יתן טהור מטמא.

והנה לכך בסוד שמן וקטרת כי גם הקטורת מורה על ענין העלאת ניה"ק נצרך עמה חלבנ"ה שהוא גימ' המן להעלות בחי' הקדושה מתוך הקליפה הרעה של עמלק. ולכך בשמן ובקטרת נאמר להיות לדורותיכם כמ"ש אצל עמלק מלחמה לד', בעמלק מדור דור. והנה כאשר מרדכי בחי' יסו"א הבריח כל החיצונים והעלה ניה"ק לכך פחד מרדכי נפל על כל העמים וליהודים היתה אורה ורבים מעמי הארץ מתיידיים הם הני"ק. לכך אומרים גם חרבונא זכור לטוב שהוא אליהו זכור לטוב כי בהשם הזה של שמן הכניע אליהו את נביאי הבעל ועי' העלאת ניה"ק יבא אליהו במהרה שהוא תיקון חרבונ"ה חרבן ו"ה ויהי היחוד בשלימות זכור לטוב. והבן.

מגילת אסתר - מעשה תקפו - אסתר ז ט ד"ה והנה (עמ' קכד)

והנה חז"ל אמרו (ירושלמי מגילה ג, ז) וגם חרבונא זכור לטוב, והיינו שאליהו ז"ל נדמה בצורת חרבונא (אסתר רבה י, ט), לכן אומרים ז"ל. ואפשר וגם עם האותיות גי' אליהו.

טעם שאומרים 'זכור לטוב' בלשון עבר, ולא אומרים 'זכור לטוב' בלשון עתיד.

לקוטי שושנים - כפתור ד ד"ה בסוף הפיוט בסוף הפיוט שושנת יעקב אנו אומרים וגם חרבונא זכור לטוב, לכאורה צריך להבין מפני מה לא אמר גם חרבונא יהיה זכור לטוב להבא, כמו שאנו אומרים ברוך מרדכי, ומפני מה אמר זכור לשון עבר.

לדעתי יובן זאת על פי מה שראיתי בספר קול יעקב על הפסוק ויאמר חרבונא וגו' בשם מדרש ילקוט, אמר ר"ח ב"ח כו' עד וי"א באותו שעה בא אליהו ז"ל ונדמה לחרבונא עי"ש, נמצא שבאמת לא היה חרבונא המגיד מעשיית העץ, רק שאליהו ז"ל נדמה בדמות חרבונא והוא היה המגיד, א"כ אין צריכים לברכו אחר שהוא לא דיבר טוב, לכן אמר שחרבונא זכור לטוב, פי' במגילה נאמרה ויאמר חרבונא, וגם זה זכות הוא לו דהטוב קראו על שמו, כי בוודאי היה לו איזה זכות מה שאליהו נדמה בדמותו. ולפי זה ניחא שלא אמר יזכר להבא, דמפני מה יזכה לברכות.

מכאן סמך שיש להזכיר לטובה גויים שעשו טובה לישראל, וכן שמותר לומר קדיש על גוי שעשה טובה לישראל.

ובמ"ח כתוב בגי' פנחס אליהו ולא ידעתי לכיין המספר עכ"ל ע"ש, וכאמור לעיל שאכן המספר עולה במכוון עם י' אותיות ועם הכולל, ועכ"פ שפיר חזינו מדבריו אלה של הרד"ל דקאמר הכי שאע"פ שחרבונא האמור היה אליהו מ"מ מתכוונים גם על חרבונא הסריס וזאת כיון שאף הוא נתכוין טוב על ישראל ועל כן בא אליהו בדמותו, וממילא לפי זה שוב חזינו דגוי המיטיב עם ישראל וזכרין אותו לטובה].

ועי' כסא רחמים (מס' סופרים) - פי"ד ה"ו בפירוש חרבונא, כתבי גורי האר"י ז"ל שהוא גימטריא פינחס אליהו עם הכולל.

וראה כף החיים - סי' תרצ אות ק

וצריך שיאמר וגם חרבונא וכו'. כ"כ הטור בשם הירושלמי והוא בס"פ בני העיר. ובמד"ר דמגילה איתא, מה עשה אליהו זכור לטוב, נדמה לחרבונא ואמר וכו' יעו"ש, וכ"כ בדרשות מהרי"ל ה' פורים דחרבונא הוא אליהו, לפיכך אנחנו אומרים וגם חרבונא זכור לטוב משום דזכור לטוב הוא אליהו עכ"ל. ושמעתי לפרש וגם חרבונא, ר"ל אף שפשוטו אמת שהוא חרבונא, מ"מ היא ברוך כיון דזכור לטוב ר"ל שנזכר לטובה, די"א שהוא אליהו. א"ר אות י"ג. והרב חיד"א בפירושו למסכת סופרים פי"ד כתב בשם גורי האר"י ז"ל, דחרבונא בגי' פינחס אליהו עם הכולל עכ"ל, ור"ל עם עשר אותיות של פינחס אליהו והכולל.

נחלת יהושע - מגילה טז א ד"ה בגמרא אף

שם בגמרא אף חרבונא רשע באותה עצה היה. בפיוט אשר הניא איתא וגם חרבונא זכור לטוב ונ' ע"פ מה דאיתא במדרש רבה בפסוק והמלך קם בחמתו אליה נדמה לחרבונא ואמר הנה העץ ואליה עולה גימטריא מ"ו עם ג' שמות יחוסו דהיינו תשבי ומתושבי גלעד והיינו גלעדי ובפסחים דף ס"ח [ע"א] איתא גלעד זה אליה והנביא שנתיחס בו סוף תרי עשר עולה מ"ט כמספר ו"ג"ם זה שאומרים וגם חרבונא אותו חרבונא שהוא וגם ז"ל וכן רגילין בגמ' לומר על אליה לשון זכור לטוב כדאיתא בברכות דף ג' [ע"א].

תפארת שלמה - פורים רמזי פורים ד"ה או יאמר ועתה

א"י ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור. ואי' בגמ' מר דרור זה מרדכי ע"ש. יש לבאר בזה מה ענינו לשמן המשחה. אמנם הנה הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות כלי המקדש כתב. המר הוא הדם הנצרך בחי' שבמדינות הודו הידוע לכל וכו'. והראב"ד ז"ל השיג עליו כי לא יתכן לערב מדם חי' טמאה בשמן משחת קדש ע"ש. אך הנה כנים דברי הרמב"ם ז"ל עפ"י דברי הגמ' הזאת כי מרדכי הוא עולה ברמז מר דרור כי הנה זה הוא תכלית כל העבודות של הצדיקים להעלות הני"ק מתוך הקליפה ולהפוך את הרע לטוב להעלותם אל הקדושה. והוא כמו שאמרו חכז"ל כל תפלה שאין בה מתפלת פושעי ישראל אינה כלום. וקשה וכי מחויבים אנחנו לחזור אחר פושעי ישראל אל התפלה. אבל הענין הוא להעלות את הפושעי ישראל ע"י התפלה של הצדיקים. וזהו הוא המבואר בחלבנה שצרפה התורה עם סמני הקטרת

מעשיהם לשם שמים א"כ במה שמחו, ולכך מסיים וגם חרבונה זכור לטוב שאע"פ שכוונתו לא הי' מאהבת מרדכי אלא משנאת המן אפילו הכי זכור לטוב א"כ כל שכן בישראל אפי' שאין מעשיהם הכל לשם שמים ג"כ יהיו זכורים לטוב ולכך צהלה ושמחה.

יש שכתב שאומרים כן כדי להדגיש שאין השמחה שלימה מאחר שגם לחרבונה שהיה רשע היה חלק בישועה.

קובץ ישראל סבא (צאנז) - קובץ נו רעוא דרעוין פ' ויקהל עמ' תקסח

ובזה יובן מ"ש בשושנת יעקב וכו' ארוך המן אשר בקש לאבדי ברוך מרדכי וכו' וגם חרבונה זכור לטוב, ותמוה דמה ענין חרבונה לכאן, ובפרט לפמ"ש בגמ' מגילה ט"ז אף חרבונה רשע באותה עצה היה וכו' ע"ש, וא"כ מדוע מזכירין חרבונה לטוב.

אלא שמרמז בזה שאין לנו לשמוח כ"כ על ישועה זו כי אין השמחה שלימה משום שגם חרבונה א' מסריסי המלך נוטל חלק בישועה זו, וגם לו יש לנו להודות קצת ואוי לנו שכך עלתה לנו שלרשע כחרבונה הי' חלק בגאולתנו, ולא זו בלבד שכל הישועה היתה בהסתרת הנהגת השי"ת בדרך הטבע וע"י שאסתר נלקחה אל בית אחשוורוש, ולא היתה ישועה זו אפי' כבימי צאתנו מארץ מצרים שאז נאמר אני ה' אני הוא ולא אחר, וכעת נוסף על כל הסתרת הפנים עוד באה הישועה בסיועו של רשע כחרבונה, ולא רק שלא זכינו לכליון הרשעה כולה אלא עוד מתערבים בהישועה גויים ורשעים, ועי"ז אין מאמינים שיד ה' עשתה זאת וחושבים שהכל בטבעיות ואין מכירים בבעל הנס האמיתי וע"כ אין השמחה בשלימות והבן.

טעם הדבר שכאן נכתב 'חרבונה' עם אות ה"א בסוף, ובתחילת המגילה [וכן בכבלי (פז:)] עם אל"ף בסוף.

ענף יוסף - בביאורו על שושנת יעקב ד"ה חרבונה (נד' בסידור אוצר התפילות ח"ב) <->.

תולדות חיים - פורים אות יד >הובא לעיל ד"ה מדוע < {33-2}.

ריח דודאים (דינוב) - מגילה שם ד"ה אף אף חרבונה רשע באותה עצה היה, דרש לה דלעיל כתיב חרבונא "באלף להורות דהיה ממאלי עצה, וכאן כתיב בה"א אותיות "והן בר"ח, גם אות ה' רמז לתשובה ע"כ גם חרבונה זכור לטוב. היינו יזכרוהו בשמו האחרון הנרמז לטובה.

שו"ת מים חיים (רפאפורט) - ח"א סי' כב אות א במה שנכתב במגילה שני פעמים חרבונא הראשון בא' והשני בה"א, ואמר הטעם ע"פ דאיתא בב"ש בשמות גיטין לענין אם לכתוב בסוף בא' או בה"א דשם הקודש כותבין בה"א ושם החול בא'. לזאת בראשונה שהיה עדיין חול נכתב בא' בסוף, אבל השני היה קודש כדאיתא בתוספת דזה אליהו ע"כ נכתב בסוף בה"א.

ועי' בגדי יום טוב - או"ח סי' כט >הובא לעיל ד"ה מדוע < {31-3}.

מכאן שיש להזכיר לטובה אפילו מישהו שעשה דבר לצורך עצמו.

דברי פני אריה

וגדולה מזו נראה מדרך המוסר, אפילו אם ברור הוא שהי' להעושה פנייה וכוונה אחרת, אעפ"כ מחויב המקבל להזכיר את הטוב לדורות עולם, ודבר זה למדתי מדברי רז"ל אשר אנו צריכין לזכור חרבונה לטוב, כמבואר בש"ע א"ח דצ"ל גם חרבונה זכור לטוב, ואע"פ שנודע לנו ע"פ קבלת רז"ל שלא היתה כוונת חרבונה להטיב למרדכי רק משנאתו של המן, עי' מסכת מגילה, אעפ"כ אנו חייבין לזכור זאת הטובה לעולם.

לימוד מכאן שיהודי שיצא ממנו דבר טוב אפילו אם לא נתכוון לטובה ודאי 'זכור לטוב'.

שפע חיים (צאנז) - פורים עמ' קיא

על כן קראו לימים האלו פורים על שם הפור וכו'. וצ"ע דכל חג נקרא שמו ע"ש הנס שהיה, כגון חג המצות וחג הסוכות וכן כל המועדים, וא"כ למה פורים נקרא ע"ש הפור שזה היה הצרה, וכאשר הקשו כן כל הספה"ק עי"ש (בני יששכר מאמרי חודש אדר מאמר ד' אות א'). ונ"ל בהקדם חייב אינש לבסומי בפוריא (מגילה ז, ב) וכו', ונ"ל דוודאי צריך לעשות כל מצוה רק בלתי לשם שמים בלי שום פני' עצמית, אבל הרי מצינו וגם חרבונה זכור לטוב ואיתא בגמ' (מגילה טז, א) שחרבונה לא משום אהבת מרדכי אמר אלא משום שנאת המן וא"כ למה זכור לטוב, אלא רואים דכיון דסוף סוף יצא על ידו דבר טוב אפילו שכוונתו לא היתה לשם שמים אפילו הכי זכור לטוב.

ואם רואים שאפילו אצל גוי שחסד לאומים חטאת (משלי יד, לד) שכל מה שעושיין לגרמיהו הוא דעבדי (עיין שבת לג, ב) להתיהר ולהתפאר ואפילו הכי חרבונה זכור לטוב, א"כ מכל שכן בישראל אפי' שאין עושיין ממש בלתי לה' לבדו אבל כיון דסוף סוף הרי עשה מצוה ג"כ יזכרהו ה' לטוב.

שושנת יעקב צהלה ושמחה. ולכך שושנת יעקב צהלה ושמחה וכו' דהנה איתא בגמ' (פסחים נ, ב) כתיב עד השמים חסדך וכתוב מעל השמים חסדך וכו' כאן בעושיין לשמה אז מעל השמים חסדך וכו' וכאן בעושיין שלא לשמה אז רק עד השמים חסדך עי"ש, והנה תכלת דומה לים וים דומה לעשב ועשב דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב הובא בתוס' סוטה יז, א ד"ה מפני), וזה בחי' מעל השמים חסדך, וזה רומז לתורה לשמה בלי שום פני' עצמית ולכך הכנף פתיל תכלת וכו' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' (במדבר טו, לח-לט) אז תזכרו שצריך לעשות המצות בלתי לה' לבדו. וז"ש שושנת יעקב צהלה ושמחה.

אבל קשה מהו השמחה בשלמא תכלת מרדכי, מרדכי שמח מפני שהי' בחינת תכלת שכל מעשיו היו רק לשם שמים אבל ישראל הרי לא עשו כל

מדרש תלפיות - ח"א אות ב"ת ענף בקשה ד"ה אם יש

אם יש נכרי שעשה טובות ליהודים, יכולים לבקש מהקב"ה שיקבל דינו, וכן יכולים לבקש על מומר שעשה טובות ליהודים, וכן אמר רבי יוחנן על חרבונה זכור לטוב לפי שדבר על המן לטובת ישראל. אבל נכרי רשע ומומר רשע אין לבקש עליו, ויצחק אע"ה אמר על עשו יוחן רשע, והשיבו הקב"ה בל למד צדק וכו', וגר המבקש על אביו ועל אמו לא יועיל להקל בדינם, ואם אביו ואמו של צדיק החטיאו את הרבים, אפילו לבן אין לבקש להטיב נשמתן דכתיב ושם רשעים ירקב.

עלי תמר - ד"ה בספר חסידים

בספר חסידים סימן תש"צ אם יש נכרי שעשה טובות ליהודים יכולים לבקש להקב"ה שיקל בדינו, וכן יכולים לבקש על מומר שעשה טובה ליהודים, וכן אמר רבי יוחנן על חרבונא זכור לטוב לפי שדבר על המן וכו' עי"ש, וכו'. ובספר חסידים סימן תשמ"ו ואשר אמרו על חרבונא זכור לטוב לפי שאם אדם מדבר בשבח צדיקים בין יהודים בין גויים כגון אותו פלוני עשה לישראל אותה טובה יאמר ז"ל עכ"ל ובסימן תשמ"ה שם פירוש משום שהזכירו בקריאת המגילה טובת חרבונה לפיכך צריכים לומר ז"ל וכו' עי"ש ובדברינו לעיל.

שו"ת ממעמקים - ח"ג סי' ח ד"ה ולפי

פשוט הדין שמותר לומר קדיש אחרי הנכרית הזאת שהצילה כמה נפשות מישראל שלא יוכרעו למות על ידי הצר הצורר הארוך ימ"ש, שהרי כתב בספר חסידים שמותר לבקש להקב"ה שיקבל את דינו של נכרי שעשה טובות ליהודים, ואין לנו טובה יותר גדולה ממה שעשתה הנכרית הזאת שהצילה נפשות ישראל מדרת שחת, לכן בודאי מותר לומר אחריה קדיש, ועי' בירושלמי מגילה פ"ג ה"ו אמר ר' פנחס צריך לומר חרבונה זכור לטובה כמו שאומרים זכרונם לברכה מכיון שעשה טובה לישראל להצילם.

שו"ת יחוה דעת - ח"ו סי' ס ד"ה וכן

הן אמת שראיתי בספר חסידים (סימן תשצ) שכתב, וגר המבקש על אביו ואמו לא יועיל להקל מדינם, וכתב בהגהות מקור חסד שם בשם הרמ"א, דהיינו טעמא לפי שאין הבן מתייחס אליהם, שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, נראה שהכוונה שאינו מועיל כל כך כמו הבן, אבל על כל פנים יש תועלת בתפלתו ובקדיש שאומר לא פחות מאיש זר שאיננו קרוב וגואל, וכמו שכתב בספר חסידים עצמו שם (בראש סימן תשצ), שנכרי שעשה טובות לישראל יכולים לבקש מהקדוש ברוך הוא ולהתפלל עבורו שיקל בדינו, וכן אמרו בירושלמי (פרק ג' דמגילה הלכה ז') אמר רבי יוחנן צריך לומר (בפורים) וגם חרבונא זכור לטוב לפי שדיבר על המן (וכן הוא בשלחן ערוך או"ח סוף סימן תרצ), וכן יכולים לבקש על מומר שעשה טובה ליהודים ע"ש, ובנידון דידן אין לך טובה גדולה מזו שהביאו לעולם הזה, כדי שיזכה לחיי העולם הבא, ובודאי ראוי ונכון שיאמר עליו קדיש.

שו"ת עטרת פז - הנ"ל.

אמה קומתו (מ"א ז, ב). ד"א, קורה אחת היתה בכית פרשנדתא, שנטלה מתיבתא של נח, שכך נאמר בה חמשים אמה רחבה (בראשית ו, טו). ומנא לן דאליה הוא, דחרבונה דהכא כתיבה בה"י, וקדמיתא באל"ף. והיינו דאתאמר בירושלמי, ברם צריך למימר דחרבונה זכור לטוב.

כשמדברים בשבחו של צדיק אומרים 'זכור לטוב' וכמו שנלמד מחרבונה, אבל כשאומרים דבר הלכה אין צריך לומר 'זכור לטוב' כי הוא מוזכר לטובה בדבר ההלכה שאומרים בשמו.

פרדס יוסף - שמות בהקדמה ד"ה והרבה

הרבה פעמים כשהבאתי דברי גדולים לא כתבתי לשון ז"ל, עי' בס"ח סי' תשמ"ה תשמ"ו ותתק"פ וילקוט חדש אות מיתה כשמזכירים ת"ח א"צ לומר זכרונם לברכה, כמו שאין אומרים כשקורין בתורה על משה ואהרן ז"ל, והא דאי בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז וטור או"ח סי' תר"צ על חרבונה זכור טוב, לפי שאם מדבר בשבח צדיקים מה שעשו טובות יאמר ז"ל, אבל כשאומר דבר הלכה קריאתו זו הלולו שממילא מוזכר לטוב.

יש שפירשו שאומרים זכור לטוב כמו שבאליהו אומרים תמיד זכור לטוב.

יצב אברהם - הנ"ל.

ילקוט ישר - ערך חרבונה

חרבונה מה שנטבע בפייט שושנת יעקב וכו' וגם חרבונה זכור לטוב אמר הגרד"ל ז"ל שהוא משום שיש מ"ד דאיתא אליהו אידמי לחרבונה לכן גם עליו אמרו בסגנון בלשון הזוהר זכור לטוב כמ"ש אליהו זכור לטוב.

פרדס יוסף (בוימגרטן) - פורים ד"ה וגם חרבונה וגם חרבונה זכור לטוב, ראיתי בסה"ק בני יששכר מדוע אמרו בגמרא על אלי' הנביא לשון "זכור לטוב" כי הוא בגי' ר"פ, כי הוא השר של יער בגי' ר"פ ונקרא ג"כ סנדלפון ג"כ בגי' ר"פ, וידוע דאלי' נדמה באותה שעה לחרבונה ע"כ אומרים לשון "זכור לטוב".

שו"ת מבשר טוב - יו"ד סי' עה אות ד ד"ה אמנם בברכות

[ועיין בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז א"ר פינחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב, ופירשו הוא כי הלא במ"ר מגילה מובא וז"ל: מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה ואמר לו וכו', ומביא גם כן דא"ר פינחס צריך לומר חרבונה זכור לטוב, כי אליהו נדמה לחרבונה, וצריכין לומר כמו שאומרים על אליהו: זכור לטוב, ועיין שם במדרש בחדושי הרד"ל].

וביתו ע"י עצתו, נתעלה להקרא בלה"ק, וזהו וגם חרבונה זכור לטוב שהזכירו הפסוק לטוב.

מגילת אבי (ספינקא) - פורים יג

בסוף הפיוט שושנת יעקב אומרים, וגם חרבונה זכור לטוב. ויש להבין מהו וגם, הרי לא כתוב מקודם זכור לטוב ולא שייך וגם, ולמה כתוב זכור לטוב ולא ברוך יהיה כמ"ש ברוך מרדכי, ביותר קשה הרי הגמרא אומרת (מגילה ט"ז ע"א) א"ר אלעזר אף חרבונה הרשע באותה עצה היה כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, וא"כ למה הוא זכור לטוב, והא כתיב (משלי י' י"ז), ושם רשעים ירקב.

והיה אפשר לומר דלכן באמת לא כתוב עליו ברוך יהיה אלא זכור לטוב, דכיון שהיה רשע לא נותנים לו ברכה, אלא שמ"מ כיון שיצא ממנו דבר טוב לכן זכור לטוב. אבל אכתי קשה דכיון שהגמרא אומרת מיד ברח, מסתמא ברח מיד כשראה מפלת המן כשהוכרח להרכיב את מרדכי ברחוב העיר, וא"כ איך הוא היה עוד שם אחר הסעודה כשהמן נפל על המטה. עוד קשה דחרבונה כבר נזכר בתחילת המגילה, ושם כתוב שמו באל"ף בסופו ולמה כתוב כאן שמו בה"א בסופו, ובפרט שהיא לשון ארמית ובלשון ארמית באים כל התיבות באל"ף בסוף ולא בה"א.

ואומר הנפש יהונתן (תכ"ח א') דאיתא (מד"ר ט') דאליהו הנביא נדמה לחרבונה, והוא אמר למלך על דבר העץ שעשה המן, ולפי"ז הכל אתי שפיר, דחרבונה באמת היה רשע, וכשראה שלא נתקיימה עצתו ברח מיד, והאומר לאחשוורוש גם הנה העץ היה אליהו שנדמה לחרבונה, וא"כ היה אז האומר אליהו וגם חרבונה ביחד וזה שאומרים וגם חרבונה זכור לטוב, דהיינו אליהו שחז"ל אומרים עליו לשון הזוהר אליהו הנביא זכור לטוב. ולפי"ז יתכן דלכן כתוב כאן חרבונה בה"א לרמז ע"ז שהוא אליהו. ותיבת חרבונה בה"א בגימטריא זה אליהו, לכן כתוב חרבונה בה"א.

ועי' אגדתא דמגילתא (נד' בס' מגילת אסתר - יקר תפארת) - פ"ז אות ט

ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. אמר רבי חמא בר חנינה, אף חרבונה הרשע באותה העצה היה, כיון שראה שלא נעשתה עצתו, ברח, והינו דכתיב וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח (איוב כז, כב). איתאמר כיון שברח, אתא אליהו ז"ל ואידמי בדמותיה דחרבונה, ואמר למלכא גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי. אמר לו, אדוני המלך, יש עץ אחד בביתו של המן, שנטלו מבית קדש הקדשים גבוה חמשים אמה. ומנין שהוא מבית קדש הקדשים, שנאמר ויבן את בית יער הלבנון מאה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלשים

יצב אברהם - ח"ג עניני פורים ד"ה בתחילה בתחילה פ"א פ"י כתיב חרבונה באל"ף ואח"כ פ"ז פ"ט ויאמר חרבונה בה"א י"ל עפ"י שכ' בה"ל גיטין ששם בלשה"ק הוא בה' בסוף וע"כ כאשר עשה תשובה נכתב בה"א גם ה"א רומז על תשובה כרע"י דה"א תלוי (כדאיתא בגמ' מנחות כט).

כללי תורה (שפירא) - ערך מגילת אסתר אות ג

באליהו רבה סימן תרצ"א בכלל דקדוקי כתיבת המגילה, כתב דחרבונה הראשון יכתבו באל"ף לבסוף, וחרבונה בתרא בהא לבסוף, וכן כתב הגאון ר"ז מרגליות בספר שער אפרים, וכן כתב גם בספר שלחן הקריאה, וצריכין לדעת טעם לזה.

ונראה עפ"י מה דאיתא בתוספות מגילה ז': בדה"מ עד דלא, בשם הירושלמי, לומר ארורה זרש ברוכה אסתר וכו' ובירושלמי איתא עוד אמר ר' פינחס צריך לומר וגם חרבונה זכור לטוב, ולכאורה קשה למה לא נכלל אותו בכלל ברכה ולומר ברוך חרבונה, אחרי שעשה דבר גדול כזה שהביא מפלתו של המן הרשע ימ"ש, ותירץ המגיד מדובנא ז"ל דעל האמת אותו חרבונה שהיה משבעת הסריסים לא אמר כלום. רק איתא בילקוט דאליהו זכור לטוב התלבש בדמות חרבונה וגילה דבר העץ שעשה המן, אבל בשביל זה שאליהו בחר בלבוש של חרבונה שנראה מחמת שהיה טוב מיתר הסריסים, לפיכך מזכירין אותו בסגנון זה שמזכירין את אליהו הנביא זכור לטוב.

והסביר בדרך משל, שמי שצריך ללכת על חתונה וזקוק לבקש מחברו להשאל לו איזה מלבוש אזי המנהג כשמחזיר לו המלבוש נותן לו איזה חלק ממיני מתיקה שכבדוהו בהחתונה, והשתא מובן טעמו של דבר, היות שמבואר בש"ע אהע"ז סימן קכ"ט סעיף ל"ד דשם הקודש כותבין בהא לבסוף ושם לעז באל"ף, ולכן חרבונה הראשון באל"ף כמו בגתא ואבגתא אבל חרבונה בתרא שזכה שאליהו הנביא נתלבש בו נוהגין בו קודש לכתבו בהא.

אור אברהם (גוריביץ) - מגילת אסתר ז ט הובא לעיל ד"ה מדוע.

טעמא דקרא - פרק בשיר (קניבסקי) - מגילת אסתר עה"פ ויאמר חרבונה (עמ' קנד)

ויאמר חרבונה. כתיב בה' ובפ"א כתיב חרבונה בא'. וי"ל דמבואר באה"ע סי' קכ"ט סל"ד דכל שם שהוא בלה"ק כותבין בה' בסוף, וכל שם שהוא בלעז כותבין בא', והנה חרבונה ה"י ממונה על חורבנות כמ"ש בתרגום (וצ"ל שם חרבונה אחרבי) וכשמינהו המלך על חורבנות קראו חרבונא בא' כמנהג פרס, וכשזכה להחריב המן